

วารสาร สังคมศาสตร์

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีที่ 25 ฉบับที่ 1 เมษายน 2531

ฉบับสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

ฉบับสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

มานุษยวิทยา : มโนภาพ “วัฒนธรรม”

งามพิศ สัตย์สงวน

THAI POLITICAL CULTURE

Pricha Hongskrailers

กรอบความคิดในการฟื้นฟูสมดุทางเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชนบทไทย

วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์

การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของสังคมชนบทไทย : ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม

สัญญา สัญญาวิวัฒน์

ตัวแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ในการศึกษาสังคมไทย

ปรีชา คุวินทร์พันธุ์

เล่นหัวพม่าวันนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์

รายชื่อวิทยานิพนธ์ปริญญาโท สังคมวิทยา มหาวิทยาลัยสุโขทัย ภาควิชาสังคมวิทยา

และมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2525-2530

งามพิศ สัตย์สงวน

เรวัต แสงสุริยงค์

วิจารณ์หนังสือ “วัฒนธรรมพื้นบ้าน” ของ ประเทือง คล้ายสุบรรณ์

สัญญา สัญญาวิวัฒน์

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

FACULTY OF POLITICAL SCIENCE CHULALONGKORN UNIVERSITY

VOL. 25 NO. 1 APRIL 1988

ประกาศของวารสารสังคมศาสตร์

วัตถุประสงค์ของวารสารสังคมศาสตร์ OBJECTIVES of The Journal of Social Sciences

1. เพื่อเผยแพร่ความรู้ทางสังคมศาสตร์
 2. เพื่อส่งเสริมการผลิตผลงานทางวิชาการสังคมศาสตร์
 3. เพื่อเป็นสื่อความเคลื่อนไหวในวงวิชาการสังคมศาสตร์
 4. เพื่อช่วยในการติดตามความก้าวหน้าทางวิชาการสังคมศาสตร์ของไทยและต่างประเทศ
1. To disseminate social science knowledge ;
 2. To encourage Thai social scientists in the production of academic social science writings ;
 3. To serve as a clearing house of information on social science activities, especially in and on. Thailand ;
 4. To report progress in the social sciences both Thai and international

วารสารสังคมศาสตร์

ปีที่ 25

เมษายน 2531

ฉบับที่ 1

บรรณาธิการแถลง

วารสารสังคมศาสตร์ปีที่ 25 ฉบับที่ 1 เน้นเนื้อหาสาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา และเต็มไปด้วยบทความที่มีคุณค่าทางวิชาการเช่นเดิม ประเดิมด้วยบทความชื่อ มานุษยวิทยา : มโนภาพ “วัฒนธรรม” ของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. งามพิศ สัตย์สงวน ผู้เขียนพยายามอธิบายในภาพวัฒนธรรมตามความหมายทางวิชาการของวิชา มานุษยวิทยาวัฒนธรรม ที่ให้กำเนิดในภาพวัฒนธรรมขึ้น แต่มีผู้ใช้คำว่า วัฒนธรรมผิด ๆ อยู่ตลอดเวลาทำให้ยากจะเข้าใจปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ บทความที่ 2 ชื่อว่า Thai Political Culture ของนักรัฐศาสตร์ผู้มีชื่อเสียง คือ รองศาสตราจารย์ ดร. ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ นั้น นับว่าอยู่ในสาขาสังคมวิทยาการเมืองได้ เนื่องจากผู้เขียนมอง ปรากฏการณ์ทางการเมืองในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ทำให้ได้ภาพรวมเกี่ยวกับพฤติกรรมทางการเมืองของคนไทยได้เด่นชัดยิ่งขึ้น

บทความที่ 3 และที่ 4 อยู่ในสาขาสังคมวิทยาชนบทได้ บทความแรกชื่อว่า “กรอบความคิดในการฟื้นฟู สมดุลทางเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชนบทไทย” ของศาสตราจารย์ ดร. วิจิตวงศ์ ณ บ่อมเพชร นักเศรษฐศาสตร์ และนักวิชาการอาวุโสที่มีผลงานดีเด่น ที่มีชื่อเสียง ดร. วิจิตวงศ์ มองชนบทไทยในแนวกว้าง และได้เสนอแนวทาง แก้ไขปัญหาชนบทไทยอย่างน่าสนใจมาก

บทความต่อมา คือ “การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของสังคมชนบทไทย : บัญชีทางสังคมและวัฒนธรรม” ของ รองศาสตราจารย์ ดร. สัณญา สัตย์สงวน นักสังคมวิทยาที่มีชื่อเสียง เป็นรายงานวิจัยที่น่าสนใจเช่นกัน โดยนำความคิดเกี่ยวกับการฟื้นฟูสมดุลทางเศรษฐกิจและสังคมไปใช้เพื่อแก้ปัญหาชนบทไทย

บทความที่ 5 เกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์ ชื่อว่า “ตัวแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ในการศึกษาสังคมไทย” ของ รองศาสตราจารย์ ดร. ปรีชา คุวินทร์พันธุ์ แปลจากบทความของนักมานุษยวิทยาชาว อังกฤษ คือ เจเรมี เคนปี

บทความที่ 6 พาท่านไปเที่ยวพม่า เพื่อนบ้านของไทยก่อนเกิดเหตุการณ์ร้ายทางการเมือง คือ บทความ ชื่อว่า “เสน่ห์พม่าวันนี” โดย รองศาสตราจารย์ ดร. สัณญา สัตย์สงวน

ต่อมาเป็นรายชื่อวิทยานิพนธ์ สังคมวิทยามหาบัณฑิตของภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐ ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2525-2530 และท้ายสุดคือ การวิจารณ์หนังสือ

สรุปได้ว่า วารสารสังคมศาสตร์ฉบับนี้พยายามให้ภาพรวมของสังคมไทยตามแนวของวิชาสังคมวิทยาและ มานุษยวิทยา ทำให้ได้ภาพของสังคมไทยชัดเจนยิ่งขึ้น

ดร. งามพิศ สัตย์สงวน

บรรณาธิการประจำฉบับ

8 กุมภาพันธ์ 2532

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Vol. 25

April 1988

Issue No. 1

Committee for Publication of The Journal of Social Sciences

Advisory Board

Kramol Thongdhamchart, Ph.D.

Khien Theeravit, Ph.D.

Suchit Bunbongkarn, Ph.D.

Yanyong Kurowat, B.A.

Editor

Pricha Hongskrailers, Ph.D.

Assistant Editor

Sompongse Chumark, Ph.D.

Editorial Board

Withaya Sucharithanarugse, Ph.D.

Piroj Sitpricha, M.P.A.

Sanya Sanyavivat, Ph.D.

Ngampit Satsanguan, Ph.D.

Prudhisan Jumbala, Ph.D Candidate

Bidhya Bowornwathana Ph.D.

Thiravet Pramuanratkarn Ph.D.

Damrong Wathana, M.A.

Manager

Pranod Nantiyakul, M.A.

Assistant Manager

Chawsewan Thappawat LL.B.

The Journal of Social Sciences

The Journal of Social Sciences is an academic journal of the Faculty of Political Science, Chulalongkorn University. It is published three times a year, in April, August, and December. The objectives of the Journal of Social Sciences are :

1. To disseminate social science knowledge ;
2. To encourage Thai social scientists in the production of academic social science writings ;
3. To serve as a clearing house of information on social science activities, especially in and on Thailand ; and
4. To report progress in the social sciences both Thai and international.

The Submission of Manuscripts for Publication

It is the policy of the Journal of Social Sciences to accept for consideration academic works by social sciences scholars, irrespective of their institutional affiliation, race, nationality, sex or religion. However, it is also the policy of the Journal not to accept for consideration any work which already has been published elsewhere in a book or journal, or which already is being considered for publication in another book or journal.

วารสารสังคมศาสตร์

๔๔
ปีที่ 25

เมษายน 2531

ฉบับที่ 1

คณะกรรมการจัดทำวารสารสังคมศาสตร์

ที่ปรึกษา

กระมล ทองธรรมชาติ

เขียน ธีระวิทย์

สุจิต บุญบงการ

ยรรยง คุโรวาท

บรรณาธิการ

ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

สมพงศ์ ชูมาก

กองบรรณาธิการ

วิทยา สุจิตธนารักษ์

ไพโรจน์ สิตปรีชา

สัญญา สัญญาวิวัฒน์

งามพิศ สัตย์สงวน

ม.ร.ว. พุทธิสถาน ชุมพล

พิทยา บวรวัฒนา

ธีรเวทย์ ประมวญรัฐการ

ดำรงค์ วัฒนา

ผู้จัดการ

ประดก นันทิยะกุล

ผู้ช่วยผู้จัดการ

ฉวีวรรณ ทัพพัทธ์

วารสารสังคมศาสตร์ เป็นวารสารทางวิชาการของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นผู้สนับสนุน มีกำหนดออกบิตะ 8 ฉบับในเดือน เมษายน สิงหาคม และธันวาคม วารสารสังคมศาสตร์ มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อเผยแพร่ความรู้ทางสังคมศาสตร์
2. เพื่อส่งเสริมการผลิผลงานทางวิชาการสังคมศาสตร์
3. เพื่อเป็นสื่อความเคลื่อนไหวในวงวิชาการสังคมศาสตร์
4. เพื่อช่วยในการติดตามความก้าวหน้าทางวิชาการสังคมศาสตร์ของไทยและต่างประเทศ

การส่งผลงานทางวิชาการมาลงในวารสาร วารสารสังคมศาสตร์มีนโยบายรับพิจารณาผลงานเขียนของนักวิชาการในแขนงสังคมศาสตร์ ทั้งโดยไม่ว่ากำลังสถานที่ทำงาน สถาบันการศึกษา สัญชาติ ศาสนาของเจ้าของผลงานเขียนวารสารสังคมศาสตร์ ไม่มีนโยบายจะรับผลงานเขียนทางวิชาการที่ผู้เขียนได้นำไปลงพิมพ์แล้วในหนังสือหรือวารสารอื่น ๆ หรือที่ผู้เขียนได้ดำเนินการส่งไปให้วารสารอื่น ๆ หรือหนังสือพิจารณาถึงพิมพ์แล้วแต่ยังไม่ทราบผลการพิจารณา

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Vol. 25

April 1988

No. 1

CONTENTS

Editor's Notes

Articles

Anthropology : Culture Concept	Ngampit Satsanguan	1
Thai Political Culture	Pricha Hongskrailers	28
Theoretical Frame for Socio-economic Balance Reconstruction in Rural Areas of Thailand	Vichitwong Na Pompetchara	55
Economic Self-Reliance of Rural Thai Society : Socio-Cultural Factors	Sunya Sunyavivat	72
The Patron-Client Model in Thai Studies	Preecha Kuwinpant	100
The Charm of Burma Today	Sunya Sunyavivat	124
Master's Theses, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, 1983-1988.	Ngampit Satsanguan Rewat Sangsuriyong	134
Book Review :		
Pratuang Klaisubun, Folklore	Sunya Sunyavivat	141

วารสารสังคมศาสตร์

ปีที่ 25

เมษายน 2531

ฉบับที่ 1

สารบัญ

	หน้า
บรรณาธิการแถลง	
บทความ	
มานุษยวิทยา : มโนภาพ “วัฒนธรรม”	งามพิศ สัตย์สงวน 1
วัฒนธรรมทางการเมืองของไทย	ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ 28
กรอบความคิดในการฟื้นฟูสมรรถภาพทางเศรษฐกิจและ สังคมในพื้นที่ชนบทไทย	วิชิตวงศ์ ณ บ่อมเพชร 55
การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของสังคมชนบทไทย : ปัจจัย ทางสังคมและวัฒนธรรม	สัญญา สัญญาวิวัฒน์ 72
ทวิแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ ในการศึกษาสังคมไทย	ปรีชา กุรินทร์พันธุ์ 100
เสน่ห์พม่าวันนี้	สัญญา สัญญาวิวัฒน์ 124
รายชื่อวิทยานิพนธ์ปริญญาโท สังคมวิทยามหาบัณฑิต	
ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2525-2530	งามพิศ สัตย์สงวน เรวดี แสงสุริยงค์ 134
วิจารณ์หนังสือ “วัฒนธรรมพื้นบ้าน” ของ ประเทือง คล้ายสุบรรณ	สัญญา สัญญาวิวัฒน์ 141

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Vol. 25

April 1988

No. 1

ABSTRACT

Anthropology : Culture Concept

1-27

Ngampit Satsanguan

The article describes the most significant concept in cultural anthropology namely "culture" concept as it is perceived by contemporary cultural anthropologists. The author starts with various definitions of culture concept offered by some outstanding anthropologists and also by other social scientists, and then go on to discuss some general features of culture and significantly related topics such as some characteristics of culture, general culture, subcultures, cultural phenomena, ideal and behavioral norms, ethnocentrism, cultural relativity, universal culture and cultural specialities. Moreover, the attempt has been made to further discuss "culture and human's needs", and two types of culture which are material culture and non-material culture, the latter is further subdivided into social institutions, culture related with social control, arts, language and finally rituals.

Thai Political Culture

28-54

Pricha Hongskrailers

In discussing Thai political culture, the writer explores concepts and theories on political culture viewed by Western scholars such as Robert Bierstedt, T.B. Bottomore, George Lundberg, Lucian W. Pye, Gabriel A. Almond, and so on, as a theoretical framework. The paper concludes that culture deals with both material and non-material products of human beings within a society. Political culture is a particular part of culture. The writer also argues that a political system is not a product comprising written things, such as laws, constitutions, administrative orders, and so on, but rather a product made up of traditions, culture, and ideas of the members of a society—that is the "political culture". It is obvious that a new approach to studying political development must deal with the study of human behaviour. If we understand cognitive, affective, and evaluative orientations toward the political system of a country, we can then analyze the politics of that country more correctly. In other words, if we use the political culture approach to analyze the political system of a country, it will be of great benefit to us in understanding both the individual and his society simultaneously.

Moreover, the paper also discusses that the stages of socialization influences the basic personality structure of a country, but one stage may exercise more influence on the individual than another. The determinants of Thai political culture basically consists of the country as an agrarian society, the family system, the school, higher educational institutions, the bureaucracy, and Buddhism. These socializing agents as mentioned above give effects and implications of Thai political culture—that is passive behaviour towards politics. The paper concludes that Thai political culture supports the existence of an oligarchical bureaucratic group. Most socializings in Thai society which include the family, schools, higher educational institutions, as well as the agrarian society, Buddhism, and the sentiments of national independence, do not encourage a democratic orientation but rather support the bureaucracy by legitimating those who can control power. The socialization process induces passive behaviour in the Thais towards their politics, government, officials, politicians and government institutions.

Theoretical Frame for Socio-economic Balance

55-71

Reconstruction in Rural Areas of Thailand

Vichitwong Na Pompetchara

The author writes three main topics to elaborate his theoretical position in the reconstruction of rural Thailand's socio-economic balance : The socio-economic conditions of rural Thailand today which are out of balance : How to remedy the situation ; and the economic system for the development and the balance reconstruction in such areas. The new balance is of course higher than the old one.

Economic Self-Reliance of Rural Thai Society : Socio-Cultural Factors.

72-99

Sunya Sunyavivat

This article is a socio-cultural part of the 5-item rural self-reliance model called TERMS (T = technology, E = economic, R = resource, M = mental, S = socio-cultural) meaning the total self-reliance of a community or a society needs all such factors to support. The Model implies further that a partial self-reliance of each item in the Model, in turn, requires also a number of variables to help itself. For socio-cultural side, the article postulates 7 such variables, namely, population, leadership, education, communications, social organization, social cohesion, and outside assistance. Included also are hypotheses and relevant documents.

Preecha Kuwinpant

The author proposes that the concept of patron-client as applied to the analysis of Thai society should be carefully precise as used elsewhere so that comparative studies can be achieved. Some characteristics which are specifically Thai are analysed under the glass term as patron and client, such as Phu Yai Phu Noi. Specifically, patron-client is but one type of relationship which has its own meaning and must be carefully distinguished from other types of relationships.

Sunya Sunyavivat

An observation tour of Burma in 1988, the article, after laying brief historical and geographical grounds, points to the most 5 "charms" of Burma at the time. They are : The ever-changing tour program managed by government personnel, the wonderful land of Chedi (pagodas), the poor and peaceful life of the Burmese, the less-destroyed and still rather rich natural resources and surroundings, and lastly the "traditional Asian ways", at least 50 years back comparing with Thailand today. It seems to be a worth-while and wonderful trip to a neighboring country.

บทคัดย่อ

มานุษยวิทยา : มโนภาพ “วัฒนธรรม”

1-27

งามพิศ สัตย์สงวน

บทความนี้ พรรณนามมโนภาพที่สำคัญที่สุดของวิชามานุษยวิทยาวัฒนธรรมคือ มโนภาพ “วัฒนธรรม” อย่างที่เข้าใจกันโดยนักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม ผู้เขียนเริ่มต้นด้วยการนิยามที่ให้ความหมายวัฒนธรรมโดยนักมานุษยวิทยาที่มีชื่อเสียงเด่น ๆ บางคน และโดยนักสังคมศาสตร์สาขาอื่น ๆ ด้วย จากนั้นจึงพูดถึงลักษณะทั่ว ๆ ไปของวัฒนธรรมและหัวข้อสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ลักษณะของวัฒนธรรม วัฒนธรรมทั่วไป วัฒนธรรมย่อย ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรม บรรทัดฐานเชิงอุดมคติและเชิงพฤติกรรม ชาติพันธุ์นิยม วัฒนธรรมสัมพันธ์ วัฒนธรรมสากล และวัฒนธรรมเฉพาะ ยิ่งกว่านั้นได้พยายามพูดถึง “วัฒนธรรมและความต้องการจำเป็นของมนุษย์” และประเภททั้ง 2 ของวัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมทางวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ อันหลังแบ่งออกเป็นสถาบันสังคม วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการควบคุมทางสังคม ศิลปะ ภาษา และท้ายสุดคือ พิธีกรรม

วัฒนธรรมทางการเมืองของไทย

28-54

ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ

ในการศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองไทย ผู้เขียนได้สำรวจแนวความคิดและทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ตามแนวความคิดของนักรัฐศาสตร์ตะวันตกที่มีชื่อเสียงหลายคนเพื่อเป็นกรอบในการวิเคราะห์และการศึกษา อาทิ โรเบิร์ต เบียร์สเทคท์, ที.บี. บอตทอมเมอร์, ยอร์จ ลันด์เบิร์ก, ลูเซียน กับเบิลยู พาย, กาเบรียล เอ. อัลมอนต์ ฯลฯ บทความนี้ชี้ให้เห็นว่าวัฒนธรรมทางการเมืองเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม และวัฒนธรรมทางการเมืองมิใช่ผลผลิตของสิ่งที่บัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษรดังเช่น กฎหมาย รัฐธรรมนูญ ระเบียบข้อบังคับทางการปกครองและการบริหาร หรืออื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกันดังกล่าว หากแต่เป็นผลผลิตที่เกิดจากประเพณี วัฒนธรรม และความคิดของบุคคลผู้ซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมหนึ่ง ๆ ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าวิธีการศึกษาแนวใหม่ที่ให้ประโยชน์ต่อการศึกษาระบบการเมืองของประเทศหนึ่ง ๆ ก็คือการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ทางการเมืองนั่นเอง

ดังนั้น ถ้าหากเราสามารถเข้าใจความรู้ ความรู้สึกนึกคิด และการประเมินผลเกี่ยวกับระบบการเมืองของประเทศหนึ่ง ๆ อย่างแจ่มกระจ่างแล้ว เราก็จะสามารถวิเคราะห์การเมืองของประเทศนั้น ๆ ได้ถูกต้องมากยิ่งขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือถ้าเราใช้วิธีการศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองในการวิเคราะห์ระบบการเมืองของประเทศหนึ่ง ๆ เราก็จะสามารถเข้าใจทั้งตัวบุคคลและสังคมของเขาไปด้วยพร้อม ๆ กัน ในอันที่จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวិชาการรัฐศาสตร์เป็นอย่างมาก

ยิ่งกว่านั้น การศึกษานี้ยังกล่าวถึงขั้นตอนของการขัดเกลาทางสังคมซึ่งมีอิทธิพลต่อโครงสร้างทางบุคลิกภาพพื้นฐานของประเทศหนึ่ง ๆ อีกด้วย แต่ขั้นตอนของการขัดเกลาทางสังคมหนึ่ง อาจมีอิทธิพลต่อการสร้างพฤติกรรมของบุคคลแต่ละคนไม่เท่ากัน ทัวกำหนดของวัฒนธรรมทางการเมืองไทยประกอบด้วยระบบสังคมเกษตรกรรม ระบบครอบครัว โรงเรียน สถาบันการศึกษาระดับสูง สถาบันราชการ และพุทธศาสนา ทัวกำหนดเหล่านี้มีผลต่อวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะพฤติกรรมในทางนิเสธที่มีต่อการเมือง

บทความนี้สรุปว่าวัฒนธรรมทางการเมืองไทยส่งเสริมและสนับสนุนกลุ่มข้าราชการที่มีอำนาจโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มทหารและนักการเมืองที่มีตำแหน่งทางการเมือง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าสถาบันที่เกี่ยวกับการขัดเกลาทางสังคมด้านการเมืองที่สำคัญ ๆ ของไทยคงกล่าวไม่เอื้ออำนวยต่อการทำหน้าที่ขัดเกลาให้เกิดระบอบประชาธิปไตยในฐานะอุดมการณ์และวิถีชีวิตของคนไทย ในทางตรงข้ามกลับมีแนวโน้มในการส่งเสริมและสนับสนุนผู้ที่สามารถกุมอำนาจในสังคมได้ และกลุ่มที่สามารถกุมอำนาจได้ก็คือกลุ่มข้าราชการโดยเฉพาะกลุ่มทหาร และนักการเมืองที่มีตำแหน่งทางการเมือง กระบวนการขัดเกลาทางสังคมของไทยก่อให้เกิดพฤติกรรมทางนิเสธของคนไทยต่อการเมืองต่อข้าราชการ ต่อนักการเมือง และต่อสถาบันทางการเมืองของตน

กรอบความคิดในการฟื้นฟูสมดุทางเศรษฐกิจ และสังคมในพื้นที่ชนบทไทย

55-71

วิจิตวงศ์ ณ บ่อมเพชร

ผู้เขียนบทความนี้ ให้กรอบความคิดในการฟื้นฟูสมดุทางเศรษฐกิจและสังคมในชนบทไทยในสามหัวข้อ คือ ประการแรก กล่าวถึงสภาพและความเป็นมาของความไม่สมดุทางเศรษฐกิจและสังคมในชนบท ประการที่สอง แสดงวิธีการในการฟื้นฟูสมดุทางเศรษฐกิจและสังคมในชนบท ประการที่สาม พุดถึงระบบเศรษฐกิจเพื่อการพัฒนาและฟื้นฟูสมดุในสังคมชนบทไทย สมดุใหม่นี้ จะต้องเป็นสมดุที่มีระดับสูงกว่าเดิม เพื่อเป็นการแสดงว่าพัฒนาแล้วพอควร

การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของสังคมชนบทไทย :

72-99

ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม

สัญญา สัญญาวิวัฒน์

บทความนี้ กล่าวถึงการพึ่งตนเองทางสังคม/วัฒนธรรม ซึ่งเป็นปัจจัยหลักหนึ่งในห้าของ
ตัวแบบการพึ่งตนเองอย่างสมบูรณ์ ที่เรียกว่า TERMS MODEL (T = เทคโนโลยี E = เศรษฐกิจ
R = ทรัพยากร M = จิตใจ S = สังคม/วัฒนธรรม) การพึ่งตนเองสมบูรณ์ จะต้องอาศัย
การพึ่งตนเองของตัวแปรทั้งห้านี้เอง สำหรับปัจจัยที่จะทำให้สามารถพึ่งตนเองได้ทางสังคมนั้น
การศึกษาวิจัยขั้นต้นระบุว่าต้องมี 7 ตัว นั่นคือปัจจัยด้านประชากร ภาวะผู้นำ การศึกษา
การสื่อสาร องค์การทางสังคม ความเป็นปึกแผ่นทางสังคมและการช่วยเหลือจากภายนอก
นอกจากนั้น บทความนี้ยังมีสมมุติฐานไว้ให้จำนวนหนึ่งและได้ประมวลรายชื่อเอกสารที่เกี่ยวข้อง
กับตัวแปรทางสังคม/วัฒนธรรม เหล่านี้ไว้ด้วย

ตัวแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์

100-123

ในการศึกษาสังคมไทย

ปรีชา คุวินทร์พันธุ์

ผู้เขียนเสนอให้มีการวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์ที่ใช้ในสังคมไทยให้สอดคล้องกับที่ใช้กันในสังคมอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะสังคมไทยมีลักษณะบางประการ เช่น เรื่อง อาวุโสที่คล้ายคลึงกับระบบอุปถัมภ์ การประยุกต์ใช้แนวคิดเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์โดยไม่ระมัดระวัง อาจทำให้ได้ภาพสังคมไทยที่ผิดไปจากความเป็นจริง ความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์หลาย ๆ แบบที่พบในสังคมไทย

เสน่ห์พม่าวันนี้

124-133

สัญญา สัญญาวิวัฒน์

ผู้เขียนบทความนี้ ได้เล่าเรื่องการท่องเที่ยวไปตามสถานที่และเมืองต่าง ๆ ในประเทศพม่าเมื่อต้นปี 2531 ก่อนปีการปฏิวัติล้มรัฐบาลเนวิน และหลังจากที่เนวินได้ปกครองประเทศมา 20 กว่าปี ข้อเขียนระบุว่า แม้ว่าสังคมพม่าจะไม่เจริญเท่าเมืองไทยปัจจุบัน และมีความล้าหลังหลายด้าน แต่ก็มีเสน่ห์หลายอย่างชวนให้ไปเที่ยวผู้เขียนกล่าวไว้ 6 ประการ คือ การเปลี่ยนแปลงรายการท่องเที่ยวของมัคคุเทศก์ซึ่งเป็นข้าราชการของพม่า แคนแห่งเจดีย์ล้านองค์ ความเป็นอยู่อันยากจน แต่สุขสงบของชาวพม่า ธรรมชาติอันสวยงามที่ยังไม่ได้ถูกทำลายไปมากมายนัก และประการสุดท้ายเสน่ห์พม่าอยู่ที่แบบชีวิตดั้งเดิมอย่างเอเชีย ซึ่งอาจเทียบกับเมืองไทยเมื่อ 50 ปีที่แล้ว จึงไม่อาจหาได้ในเมืองไทยปัจจุบัน เสน่ห์เหล่านี้อาจไม่เป็นเสน่ห์สำหรับผู้อื่นก็ได้

วารสารสังคมศาสตร์

๔๔
ปีที่ 25

เมษายน 2531

ฉบับที่ 1

แนะนำผู้เขียน

วิจิตวงศ์ ณ บ่อมเพชร

Ph.D., Economics (Harvard) หัวหน้าที่ปรึกษาเศรษฐกิจ
รัฐมนตรีกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและพลังงาน, ประธานคณะกรรมการสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย,
ประธานสาขาเศรษฐศาสตร์ สภาวิจัยแห่งชาติ, นายกสภาสถาบันและ
กณบดีคณะเศรษฐศาสตร์สถาบันเทคโนโลยีสังคม และราชบัณฑิต

สัญญา สัญญาวิวัฒน์

รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐ-
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, รบ. (จุฬาฯ) M.A. (Michigan
State), Ph.D. (Missouri-Columbia)

ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ

รองศาสตราจารย์ ภาควิชาปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหา-
วิทยาลัย, รบ. เกียรตินิยม (จุฬาฯ), M.P.A (U.P.), M.A.
Pol. Sci. (Hawaii), Ph.D. (Queensland.) อดีตกณบดีคณะ
วิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ประธานคณะกรรมการ
ศึกษาค้นคว้าคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปรีชา กุวินทร์พันธุ์

รองศาสตราจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รบ. เกียรตินิยม (จุฬาฯ), M.A. (London),
Ph.D. (University of Kent of Canterbury)

งามพิศ สัตย์สงวน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะ
รัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, M.A. (University of
Kansas), Ph.D. (University of Missouri-Columbia),
ผู้ประสานงานบัณฑิตศึกษา และเลขานุการภาควิชาสังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เรวัต แสงสุริยงค์

นักศึกษาปริญญาโท ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มานุษยวิทยา: มโนภาพ“วัฒนธรรม”

ดร. งามพิศ สัตย์สงวน *

ความนำ

คำว่า “วัฒนธรรม” มักถูกใช้อย่างกว้างขวาง ถูกใช้บ่อย ๆ และอย่างหละหลวม ในเวลาที่ต่างกันและด้วยเป้าหมายที่ต่างกันไป แต่มีน้อยคนนักที่จะใช้เทอมวัฒนธรรมอย่างเป็นวิทยาศาสตร์อย่างเป็นกลางด้วยความเข้าใจอย่างดี มโนภาพที่ได้จากมานุษยวิทยาวัฒนธรรมนั้นเน้นว่า วัฒนธรรมคือ พฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดจากการเรียนรู้ รวมทั้งผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการเรียนรู้ นั้นด้วย เทอมวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญที่นักมานุษยวิทยาใช้เพื่อทำความเข้าใจประเพณีและ วัฒนธรรมที่ต่างกันของมนุษย์ในสังคมต่าง ๆ ทั่วโลก รวมทั้งใช้ทำความเข้าใจตัวเราเองและสังคมของเราด้วย

วัฒนธรรมคืออะไร ?

มักมีผู้ใช้เทอมวัฒนธรรมผิด ๆ ผู้ที่ไม่ใช่นักสังคมศาสตร์มักให้ความหมายวัฒนธรรมว่า คือศิลปะชั้นสูง เช่น ภาพวาด รูปปั้น ดนตรี การละคร นาฏศิลป์ บทกลอนหรือวรรณกรรม บางทีวัฒนธรรมหมายถึงศิลปะชั้นดีหรือมารยาทชั้นสูง คนผู้มีวัฒนธรรมคือผู้มีความสะอาด มีความรู้ทางศิลปะ มีมารยาทงามและมีบุคลิกภาพดี ทั้งยังหมายถึงมรดกทางสังคมมรดกทาง วัฒนธรรมอีกด้วย แม้ว่าศิลปะชั้นสูงหรือมารยาทต่าง ๆ จะเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม แต่ไม่ใช่ วัฒนธรรมทั้งหมด ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ส่วนมากเป็นการใช้เทอมวัฒนธรรมที่ผิด ๆ

* งามพิศ สัตย์สงวน, M.A. (Anthropology), University of Kansas, Ph.D., University of Missouri-Columbia. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะ รัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การใช้เทอม “วัฒนธรรม” ในวิชามานุษยวิทยา

นักมานุษยวิทยาในศตวรรษที่ 19 ใช้เทอมวัฒนธรรมในความหมายของประเพณีทุกอย่างของสังคมต่าง ๆ เทอมนี้นักใช้กันในความหมายว่า คนนี้มีวัฒนธรรมคนนั้นไม่มีวัฒนธรรม ซึ่งมักเป็นการให้ความหมายโดยนักมนุษยศาสตร์และผิดความหมายทางมานุษยวิทยา ในแง่ของการใช้ทางวิทยาศาสตร์ วัฒนธรรม (Culture) มาจากรากศัพท์ภาษาละติน 2 คำ คือคำว่า Colere แปลว่าปลูกฝังหรือสั่งสอน และคำว่า Cultus แปลว่าการปลูกฝังหรือการอบรม เมื่อรวมกันได้ คำว่า วัฒนธรรมในภาษาอังกฤษ เมื่อใช้ในความหมายที่กว้าง คำว่า วัฒนธรรม หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ที่ตกทอดเป็นมรดกทางสังคม วิชามานุษยวิทยาเริ่มเป็นสาขาวิชาหนึ่งของสังคมศาสตร์เมื่อ Edward Tylor ศาสตราจารย์ทางมานุษยวิทยาคนแรกของโลกชาวอังกฤษ ได้นิยามคำว่าวัฒนธรรมอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรกว่า “วัฒนธรรม คือสิ่งทั้งหมดที่มีลักษณะซับซ้อน ซึ่งรวมทั้งความรู้ ความเชื่อ คติปะ จริยธรรม ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณีและความสามารถอื่นๆ รวมทั้งอุปนิสัยต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้มาโดยการเรียนรู้จากการเป็นสมาชิกของสังคม”¹ การนิยามวัฒนธรรมดังกล่าวมีความสำคัญอยู่ 2 ประการ ประการแรก มันบอกเราว่าอะไรเป็นวัฒนธรรมบ้าง เช่น ความรู้ ความเชื่อ คติปะ ศีลธรรม กฎหมายและประเพณีต่าง ๆ ต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ประการที่ 2 มันบอกลักษณะบางอย่างที่สำคัญมากของวัฒนธรรม นั่นคือวัฒนธรรมได้มาโดยการเรียนรู้จากการที่มีชีวิตอยู่ในกลุ่ม ทำให้เราสามารถแยกลักษณะทางชีวะออกจากวัฒนธรรมได้ แต่จะต้องระลึกไว้ว่าลักษณะทางชีวะเป็นรากฐานสำคัญทำให้มนุษย์เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้

การนิยามเทอมวัฒนธรรมของ Tylor นับว่าเป็นการเริ่มต้นที่ดี แต่ปรากฏว่ามันค่อนข้างจะกว้างไป เมื่อนักมานุษยวิทยานำไปใช้ศึกษาวิถีชีวิตของคนในสังคมต่าง ๆ ก็เริ่มมีปัญหา ตั้งแต่ นั้นมา นักวิชาการทางมานุษยวิทยาได้นำค่านิยามของ Tylor ไปปรับปรุงแก้ไขมีการเพิ่มเติมลักษณะต่าง ๆ ขึ้นมาหรือตัดข้อความบางอย่างออกไปอยู่ตลอดเวลา แต่ละคนให้ค่านิยามที่ต่างกัน ไปบ้างหรือเหมือนกันบ้าง ในปี ค.ศ. 1952 Kroeber และ Kluckhohn² ได้รวบรวมค่านิยามที่ต่างกันของเทอมวัฒนธรรมได้มากกว่า 160 นิยาม ค่านิยามที่สำคัญ ๆ ของนักมานุษยวิทยาที่มีชื่อเสียงมีดังนี้ :

Kluckhohn และ Kelly นิยามวัฒนธรรมว่า “คือทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ อาจเป็นสิ่งที่มียุทธผลหรือไม่มียุทธผลในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งเพื่อเป็นแนวทางของการปฏิบัติหรือพฤติกรรมของมนุษย์”⁸

White นิยามวัฒนธรรมว่า “คือการจัดระเบียบของปรากฏการณ์ต่าง ๆ กล่าวคือเป็นการจัดระเบียบของการกระทำต่าง ๆ หรือแบบแผนพฤติกรรมต่าง ๆ การจัดระเบียบของความคิดต่าง ๆ เช่น ความเชื่อความรู้ต่าง ๆ และเป็นการจัดระเบียบของความรู้สึกร่วมกันอยู่กันต่าง ๆ การจัดระเบียบดังกล่าวขึ้นอยู่กับการใช้ระบบสัญลักษณ์ วัฒนธรรมเริ่มมีขึ้น เมื่อมนุษย์กลายเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่มีการแสดงออกโดยใช้ระบบสัญลักษณ์ เพราะลักษณะที่สำคัญอันหนึ่งแหละ (การที่มนุษย์ใช้สัญลักษณ์) ทำให้วัฒนธรรมถ่ายทอดจากคน ๆ หนึ่ง ไปยังอีกคนหนึ่งได้”⁹

Coon นิยามว่า “วัฒนธรรมคือ ผลรวมทั้งหมดของวิธีต่าง ๆ ที่ทำให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ได้ และมีการถ่ายทอดจากชั่วชีวิตหนึ่งไปอีกชั่วชีวิตหนึ่งโดยการเรียนรู้”¹⁰

Herskovits นิยามวัฒนธรรมสั้น ๆ ว่า “คือสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น”¹¹

Linton นิยามวัฒนธรรมว่า “คือกลุ่มคนที่จัดระเบียบแล้วที่มีแบบแผนพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เกิดจากการเรียนรู้ อันเป็นลักษณะของสังคมที่เฉพาะสังคมหนึ่ง”¹²

Kroeber นิยามวัฒนธรรมไว้ค่อนข้างยาว และได้รวมลักษณะต่าง ๆ ของวัฒนธรรมไว้มากกว่าคนอื่นดังนี้ : “วัฒนธรรมที่ประกอบไปด้วยแบบแผนพฤติกรรมที่ได้มาโดยการเรียนรู้และที่ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งโดยใช้ระบบสัญลักษณ์นั้น เป็นผลสำเร็จที่แตกต่างกันไปในกลุ่มชนต่าง ๆ วัฒนธรรมยังรวมถึงเครื่องมือเครื่องใช้ที่มนุษย์สร้างขึ้นมา ส่วนประกอบที่สำคัญของวัฒนธรรมยังประกอบไปด้วย ความคิดตามประเพณี (ที่มีประวัติศาสตร์และมีการเลือกมาจากหลาย ๆ อย่าง) และค่านิยมที่ติดตามมา นอกนั้นมีระบบวัฒนธรรมซึ่งอาจพิจารณาในแง่หนึ่งว่าเป็นผลผลิตของการกระทำ และในอีกแง่หนึ่งมันเป็นเงื่อนไขที่จะทำให้เกิดการกระทำต่อ ๆ ไป”¹³

Bidney นิยามวัฒนธรรมว่า “ประกอบไปด้วยการได้มาโดยการเรียนรู้ หรือเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการอบรมสั่งสอน รวมทั้งความคิดของปัจเจกชนต่าง ๆ ภายในสังคมนั้นและความฉลาดเฉลียว ศิลปะ ความคิดทางสังคมและสถาบันที่สมาชิกของสังคมมักจะยอมรับร่วมกัน และที่สมาชิกพยายามจะปฏิบัติตาม”¹⁴

คำนิยามทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วจะเน้นวัฒนธรรมในความหมายของการเรียนรู้ถ่ายทอดทางสังคม เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ และเพิ่มทวีวัฒนธรรมคือระบบสัญลักษณ์ขึ้นมา คำนิยามต่อมาของ Cuber จะให้ลักษณะต่าง ๆ ของวัฒนธรรมได้ชัดเจนมากที่สุด Cuber นิยามวัฒนธรรมว่า “วัฒนธรรมคือแบบแผนพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ที่ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ และยักรวมผลผลิตที่เกิดจากการเรียนรู้เช่น ทักษะค่านิยมสิ่งของต่าง ๆ ที่คนทำขึ้นและความรู้ที่มีอยู่ร่วมกันในกลุ่มชนหนึ่ง ๆ และมีการถ่ายทอดไปยังสมาชิกคนอื่น ๆ ในสังคม”¹⁰

ลักษณะของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมคือสิ่งที่ต้องเรียนรู้

ตามปกติพฤติกรรมของมนุษย์มี 2 รูปแบบ พฤติกรรมบางอย่างเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นเองหรือเกิดจากสัญชาตญาณ เช่น การจาม การไอ การกระพริบตา ซึ่งเป็นพฤติกรรมส่วนน้อยของมนุษย์ แต่พฤติกรรมส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดของมนุษย์ เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ ไม่ใช่ได้มาจากการถ่ายทอดทางกรรมพันธุ์ แต่เป็นการถ่ายทอดทางสังคม วัฒนธรรมคือพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ มนุษย์เริ่มเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่เกิดไปเรื่อย ๆ จนวันตาย วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มียู่แล้วก่อนเราเกิด เราเกิดมาในวัฒนธรรมใดก็จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในวัฒนธรรมนั้น การที่ประชากรของสังคมต่าง ๆ มีพฤติกรรมอย่างเดียวกันต่างกันไปนั้น เพราะมีการเรียนรู้ต่างกันไปตามวัฒนธรรมของตัว การกระทำดังกล่าวทำให้วัฒนธรรมของสังคมต่าง ๆ ต่างกันไป การเรียนรู้ดังกล่าวรวมการเรียนรู้แบบรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวด้วย โดยผ่านสื่อกลางที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ เช่น โดยการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ ครอบครัว โรงเรียน เพื่อน สถาบันศาสนาและสื่ออื่น ๆ สิ่งที่มีมนุษย์ต้องเรียนรู้ ได้แก่ ภาษา ความรู้ทางวิชาการด้านต่าง ๆ ค่านิยม ความเชื่อทางศาสนา อุดมการณ์ แบบแผนในการดำรงชีวิตหรือวิถีชีวิต และเรียนรู้ว่าจะทำตัวอย่างไรในสถานการณ์ทางสังคมที่แตกต่างกันไป เป็นต้น สิ่งที่มีมนุษย์เรียนรู้ล้วนเป็นวัฒนธรรมส่วนหนึ่งทั้งสิ้น การอบรมสั่งสอนโดยสื่อที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ตาม ย่อมจะมีอิทธิพลต่อปัจเจกชนในสังคมไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อมก็ตาม

วัฒนธรรมถูกเรียนรู้ผ่านการกระทำระหว่างกันทางสังคมกับมนุษย์คนอื่นๆ ในสังคม เมื่อเปรียบเทียบกับสัตว์อื่นแล้ว มนุษย์ต้องขึ้นอยู่กับกาถ่ายทอดทางสังคมของความรู้ต่างๆ เพื่อการมีชีวิตอยู่รอดมากกว่าสัตว์อื่น ๆ ทั้งหมด กระบวนการเรียนรู้ประเพณีทางวัฒนธรรมต่างๆ ของมนุษย์ที่ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่งนั้นเรียกว่า “การจัดเกลทาทางสังคม” (Socialization) หรือ “การรับวัฒนธรรมเข้ามาไว้ในตัวเรา” (Enculturation) ความยากลำบากที่จะเห็นความสำคัญของการเรียนรู้วัฒนธรรมของมนุษย์นั้น อยู่ตรงที่ว่าอะไรที่เราเรียนรู้มักไม่ได้ถูกสอนอย่างตระหนักถึง วิถีชีวิต ความคิดความเชื่อและการแสดงความรู้สึกต่างๆ กลายเป็นนิสัยที่ทำงานเคยชินกันตั้งแต่ตอนแรกๆ ของชีวิตแล้ว ด้วยเหตุนี้แหละที่ทำให้ทำอะไรๆ ที่มนุษย์เรียนรู้กลายเป็นธรรมชาติไป

ความสำคัญของการเรียนรู้สำหรับมนุษย์ชาตินั้น สัมพันธ์กับการพึ่งพาอันยาวนานของทารกและเด็ก ๆ แม้มนุษย์มีสมองที่ซับซ้อนกว่าสัตว์อื่นทั้งหมดและที่ทำให้เรามีศักยภาพในการเรียนรู้ได้ดีกว่าสัตว์อื่น ๆ แต่สมองของทารกมนุษย์มีพัฒนาการไปอย่างช้า ๆ ทำให้มนุษย์ต้องพึ่งพาผู้อื่นเป็นเวลานานเพื่อมีชีวิตอยู่รอด มนุษย์จึงต้องมีการจัดระเบียบทางสังคม การมีชีวิตอยู่ในกลุ่มคนทำให้เราสามารถเรียนรู้จากคนอื่น ๆ ได้ และในเวลาเดียวกันเราจะได้รับการปกป้องจากภัยอันตรายต่างๆ ด้วย แม้มนุษย์มีลักษณะบางอย่างร่วมอยู่กับสัตว์ไพรเมตระดับสูง เช่น ศักยภาพในการเรียนรู้ การพึ่งพาผู้ใหญ่และการมีชีวิตอยู่ในกลุ่ม แต่ไม่มีสัตว์ประเภทใดที่มีความสามารถในการเรียนรู้มากเท่ามนุษย์ และไม่มีสัตว์อื่นใดที่ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้สำหรับการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมเท่ามนุษย์

วัฒนธรรมคือแบบแผนพฤติกรรม

พฤติกรรมการเรียนรู้ของปัจเจกชนมีแบบแผนหรือมีความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ ที่ประกอบมันขึ้นมา เมื่อแยกพฤติกรรมการเรียนรู้ของมนุษย์ออกเป็นการกระทำต่างๆ เราจะพบว่า การกระทำเหล่านั้นไม่ได้อยู่ในที่ว่างเปล่า แต่ตรงกันข้ามการกระทำแต่ละอย่างจะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน จนเกิดเป็นแบบแผนพฤติกรรมขึ้น ไม่แต่เพียงพฤติกรรมของปัจเจกชนเท่านั้นที่มีแบบแผน พฤติกรรมระหว่างกลุ่มคนก็มีแบบแผนด้วยคืออาจมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน เช่น

ความสัมพันธ์ระหว่างสามิภรรยาหรือมีความสัมพันธ์กันแบบต้องพึ่งพาอาศัยกัน เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์หรือระหว่างนายจ้างลูกจ้าง เป็นต้น ระบบการจัดชั้นในสังคมไทยที่แบ่งประชากรไทยออกเป็น 3 กลุ่ม คือชนชั้นสูง กลาง และชั้นต่ำนั้น เป็นตัวอย่างหนึ่งของพฤติกรรมระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมไทย

วัฒนธรรมคือผลผลิตของการเรียนรู้

ความนึกคิดที่ মানুষ เป็นผลมาจากการเรียนรู้จากมนุษย์คนอื่น ๆ ลักษณะต่าง ๆ และความสามารถของมนุษย์ได้มาจากพฤติกรรมที่ผ่านมาในอดีตของมนุษย์ ขณะที่กระบวนการเรียนรู้ดำเนินไปเรื่อย ๆ รูปแบบของพฤติกรรมบางอย่างอาจเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ปัจเจกชนต้องเปลี่ยนแปลงไป พฤติกรรมเหล่านี้จะถูกถ่ายทอดไปยังชนรุ่นหลัง และจะเป็นพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามประสบการณ์ของมนุษย์ ดังนั้นพฤติกรรมของมนุษย์จึงเป็นผลมาจากการเรียนรู้ ผลผลิตที่เกิดจากการเรียนรู้นั้นแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทดังนี้ :

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) คือวัฒนธรรมประเภทที่จับต้องสัมผัสได้ นักมานุษยวิทยาเรียกผลผลิตของพฤติกรรมบางอย่างของมนุษย์ว่า “สิ่งของต่าง ๆ ที่มนุษย์ทำขึ้น” มนุษย์ถูกแวดล้อมไปด้วยวัตถุสิ่งของต่าง ๆ เป็นประจำวันทุกวันและไม่สามารถจะนั่งหรือนอนโดยปราศจากมันได้ วัตถุสิ่งของต่าง ๆ เหล่านี้ที่แตกต่างกันไปมีตั้งแต่มีด จอบ เสียม โต๊ะ เก้าอี้ บ้าน รถยนต์ ไปจนถึงยานอวกาศ ไม่ว่าคนจะนอนในกระท่อมหอหรือในโรงแรมที่หรูหรา เขาจะต้องสัมผัสกับผลผลิตที่เป็นสิ่งต่าง ๆ อันเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ของมนุษย์ ธรรมชาติให้วัตถุสิ่งต่าง ๆ แก่พฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ของมนุษย์ได้ผลิตสิ่งของต่าง ๆ เหล่านี้ขึ้นมาเพื่อสนองความต้องการจำเป็นของมนุษย์

2. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non-Material Culture) คือวัฒนธรรมประเภทที่ไม่ใช่วัตถุสิ่งของ จึงจับต้องสัมผัสไม่ได้ แต่มันมีอิทธิพลอย่างมากต่อมนุษย์เช่นความนึกคิด ความเชื่อ ความรู้ประเภทต่าง ๆ ค่านิยมทางสังคม อุดมการณ์ ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น วัฒนธรรมเหล่านี้ เป็นผลของประสบการณ์และพฤติกรรมของคนอื่น ๆ ในชีวิตวัยก่อน ๆ ของสังคม

วัฒนธรรมคือสิ่งที่สมาชิกในสังคมมีอยู่ร่วมกัน

สิ่งใดจะถูกพิจารณาว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมเช่นความคิดความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ หรือการกระทำระหว่างกัน จะต้องเป็นสิ่งที่มียู่ร่วมกันในกลุ่มคนจำนวนหนึ่ง วัฒนธรรมที่เกิดจากการเรียนรู้และผลิตผลของการเรียนรู้ นั้น ไม่ใช่สมบัติของแต่ละคนหรือของกลุ่มชนกลุ่มเดียวในสังคม แต่เป็นสมบัติของคนจำนวนมากในสังคมนั้น แบบแผนทางวัฒนธรรมบางอย่างจะมีอยู่ร่วมกันโดยสมาชิกทั้งหมดของสังคม สังคมหรือชุมชนที่ระบอบความเชื่อค่านิยม และประเพณีสำคัญๆ มีอยู่ร่วมกันโดยทุกคนในสังคมเรียกว่าเป็นสังคมหรือชุมชนที่กลมกลืนกัน สมาชิกของสังคมเป็นพวกเดียวกันหมด ในปัจจุบันยากจะหาสังคมหรือชุมชนประเภทนี้ สังคมในปัจจุบันมักมีความแตกต่างกันในหมู่ประชากรของสังคม ในแต่ละสังคมประชากรมักเป็นกลุ่มต่างๆ ที่ต่างกันไปหรือสมาชิกของสังคมแบ่งออกเป็นหลายพวก ดังนั้นแบบแผนทางวัฒนธรรมบางอย่างอาจมีอยู่ร่วมกันมากบ้างน้อยบ้างตามสถานการณ์ที่ต่างกันไป บางคนหรือกลุ่มคนบางกลุ่มอาจมีส่วนร่วมในแบบแผนพฤติกรรมบางอย่างของสังคมมากกว่าคนอื่น ๆ หรือกลุ่มคนกลุ่มอื่น ๆ เช่น ในสังคมไทย ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่เด่น เพราะประชากรไทยมากกว่า 90% นับถือพุทธศาสนา สำหรับชาวพุทธแล้วศาสนาพุทธจะต้องเป็นสิ่งสำคัญที่สุด สำคัญกว่าศาสนาอื่น ๆ แต่สำคัญน้อยสำหรับคนไทยที่ไม่ได้นับถือพุทธศาสนา ดังนั้นแบบแผนบางอย่างของพฤติกรรมอาจมีอยู่ร่วมกันมากบ้างน้อยบ้าง ลักษณะของการเข้าร่วมอย่างเพียงพอ จะเป็นตัวบ่งชี้ว่าตัวเขาเป็นสมาชิกของสังคมหรือเป็นสมาชิกของชนกลุ่มน้อยในสังคมเดียวกัน

ในสังคมที่มีความแตกต่างกัน จะมีปัญหาอย่างแท้จริงในการค้นหาระดับของการมีอยู่ร่วมกันของความเชื่อค่านิยมและแนวทางปฏิบัติต่างๆ แต่กฎหมายที่เขียนลงไว้อย่างเป็นลายลักษณ์อักษร จะเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่สมาชิกมีอยู่ร่วมกันอย่างกว้างขวางที่สุด นอกจากกฎหมายแล้ว แบบแผนทางวัฒนธรรมอย่างอื่น ๆ ที่มีร่วมกันเป็นสากลในสังคมไทยคือภาษาไทยภาคกลาง ศาสนาพุทธ ประเพณีต่างๆ ที่เกี่ยวกับศาสนา และเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์และประเพณีไทยทั่วไป เช่น สงกรานต์และงานศพ ระบบการปกครองการศึกษารวมทั้งมาตราชั่งตวงวัดน้ำหนักหรือมาตราวัดสิ่งต่างๆ และการขับรถไปทางซ้ายมือของถนน เป็นต้น

วัฒนธรรมทั่วไปและวัฒนธรรมย่อย

สังคมในปัจจุบันมักเป็นสังคมขนาดใหญ่ที่มีจำนวนสมาชิกไม่ต่ำกว่าหมื่นแสนล้าน ๆ คน ขึ้นไป และพลเมืองในแต่ละสังคมมักจะแบ่งออกเป็นกลุ่มหลายกลุ่มที่แตกต่างกัน ทำให้กลายเป็นสังคมที่มีความแตกต่างกันไปในหมู่สมาชิกของสังคม สังคมดังกล่าวจึงมักมีวัฒนธรรมใน 2 ระดับ คือ วัฒนธรรมทั่วไปและวัฒนธรรมย่อยขึ้นอยู่กับจำนวนของสมาชิกที่เข้าร่วมในวัฒนธรรมนั้น ๆ

วัฒนธรรมทั่วไป หรือที่ Linton¹¹ เรียกว่าวัฒนธรรมทั่วไป (General Culture) และที่ Redfield¹² เรียกว่า วัฒนธรรมใหญ่ (Great Tradition) นั้นหมายถึงวัฒนธรรมที่เป็นหลักในการดำเนินชีวิตทั่วไปของสมาชิกจำนวนมากของสังคม หรือเป็นวัฒนธรรมที่คนจำนวนมากในสังคมมีอยู่ร่วมกัน ส่วนต่าง ๆ ของวัฒนธรรมดังกล่าวจะรวมตัวกันทำให้เกิดระเบียบในสังคม แต่ละคนรู้ว่าจะต้องทำอะไรจากผู้อื่น และผู้อื่นจะปฏิบัติต่อเขาอย่างไรบ้าง เช่น ในสังคมไทย คนไทยส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา พูดภาษาไทยกลาง เข้าเรียนในระบบการศึกษาที่เป็นทางการจัดโดยรัฐบาลไทย มีระบบการปกครองที่แบ่งออกเป็นส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและท้องถิ่นที่เหมือนกันหมดทั่วประเทศไทย มีคณะรัฐบาลเป็นผู้บริหารงานการปกครอง มีกฎหมายออกมาบังคับใช้กับทุกคนไม่มีข้อยกเว้น นอกจากนั้นคนไทยส่วนใหญ่มีค่านิยมที่นับถือผู้ใหญ่ เคารพผู้อาวุโส เคารพพระมหากษัตริย์ คนไทยส่วนใหญ่ปฏิบัติตามประเพณีต่าง ๆ เช่น วันขึ้นปีใหม่ สงกรานต์ ลอยกระทง งานวันสำคัญทางศาสนา และงานศพ เป็นต้น ส่วนต่าง ๆ ของวัฒนธรรมที่กล่าวมานี้เป็นวัฒนธรรมทั่วไปในสังคมไทย

วัฒนธรรมย่อยหรือที่ Linton¹³ และที่ Nanda¹⁴ เรียกว่า “วัฒนธรรมเฉพาะ” (Cultural Specialities) Redfield¹⁵ เรียกว่า “Little Tradition” (วัฒนธรรมย่อย) และที่ Gamst และ Norbeck¹⁶ เรียกว่าวัฒนธรรมย่อย (Subspecific) หมายถึงส่วนต่าง ๆ ของวัฒนธรรมที่ใช้กันในกลุ่มคนบางกลุ่มเท่านั้น ไม่ได้ใช้กันในทุกกลุ่มคนหรือโดยคนจำนวนมากในสังคม วัฒนธรรมย่อยมักเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทั่วไปและมักเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทั่วไป แต่ในเวลาเดียวกันมันก็มักแตกต่างไปจากวัฒนธรรมทั่วไปด้วย วัฒนธรรมย่อยจะเด่นชัดในสังคมที่มีความแตกต่างกันในหมู่ประชากร จึงมักไม่มีวัฒนธรรมทั่วไปแต่เพียงประเภทเดียว แต่จะมีแกนกลางที่เป็นวัฒนธรรมสากล และมีวัฒนธรรมย่อยอยู่จำนวนหนึ่งในสังคมนั้นด้วย

แบบแผนวัฒนธรรมบางอย่างมีอยู่ร่วมกันเฉพาะในกลุ่มคนที่มีความสภาพทางสังคมบางอย่างเท่านั้น กลุ่มคนทั้งกล่าวนอกจากจะปฏิบัติตามวัฒนธรรมทั่วไปบางอย่างแล้วยังปฏิบัติตามวัฒนธรรมย่อยเฉพาะกลุ่มตัวซึ่งมีเอกลักษณ์ของตัวเองด้วย วัฒนธรรมย่อยดังกล่าวแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้หลายประเภทตามสภาพทางสังคมประเภทต่าง ๆ ดังนี้ สภาพทางเพศ สภาพทางอายุ สภาพทางอาชีพ สภาพทางชนชั้นหรือวรรณะ สภาพทางเชื้อชาติหรือชนกลุ่มน้อยกลุ่มต่าง ๆ สภาพทางศาสนา เป็นต้น นอกจากวัฒนธรรมย่อยดังกล่าวซึ่งได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ ชนชั้น หรือวรรณะ เชื้อชาติ ศาสนาแล้วยังมีวัฒนธรรมย่อยอีกหลายประเภทขึ้นอยู่กับปัจจัยอีกหลายอย่าง เช่น ลักษณะทางภูมิศาสตร์ทำให้เกิดวัฒนธรรมย่อยเชิงภูมิภาค และวัฒนธรรมย่อยของคนเมืองคนชนบทขึ้น เป็นต้น

วัฒนธรรมย่อยที่สำคัญ ได้แก่ วัฒนธรรมย่อยเชิงเพศ อายุ อาชีพ และเชื้อชาติ หรือชนกลุ่มน้อย ในทุกสังคมมักมีความแตกต่างกันในกลุ่มคนที่เป็นเพศชายและกลุ่มคนที่เป็นเพศหญิง โดยทั่วไปมักมีการแบ่งงานกันทำตามเพศ ในบางวัฒนธรรมมีข้อห้ามที่ไม่ให้ผู้หญิงเข้าร่วมพิธีกรรมบางอย่างหรือห้ามทำงานบางอย่าง เช่น งานด้านศิลปะ เป็นต้น กิจกรรมทางด้านวิชาการและการสร้างสรรค์ถือว่าเป็นกิจกรรมของผู้ชายโดยเฉพาะ

อายุเป็นวัฒนธรรมย่อยที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง ในแต่ละสังคมจะประกอบไปด้วยสมาชิกในวัยต่าง ๆ กันนับได้ 5 วัยด้วยกันคือ วัยทารก วัยเด็ก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ และวัยชรา กลุ่มคนในแต่ละวัยดังกล่าวจะเป็นวัฒนธรรมย่อยประเภทหนึ่ง เพราะแต่ละกลุ่มจะมีความคิด ความเชื่อ ภาษาสำนวน การแต่งกาย และพฤติกรรมที่เป็นของกลุ่มตัวแตกต่างไปจากกลุ่มคนในวัยอื่น ๆ ของสังคม เรียกว่ามีเอกลักษณ์ของกลุ่มตัวโดยเฉพาะ

ในสังคมสมัยใหม่จะมีวัฒนธรรมย่อยเชิงอาชีพอยู่ด้วย เพราะคนในสังคมมักมีอาชีพต่าง ๆ กันไป เช่น เป็นนักร้อง คาราพายนตร์ หมอนวด ครูอาจารย์ นายแพทย์ นักวิทยาศาสตร์ และนักสังคมศาสตร์ เป็นต้น คนแต่ละกลุ่มดังกล่าวจะมีวัฒนธรรมย่อยของตัวเองที่ไม่เหมือนกับกลุ่มคนอาชีพอื่น ๆ คนที่อยู่ในอาชีพเดียวกันมักเข้าใจกันดีกว่าคนในอาชีพอื่น

สังคมสมัยใหม่ในปัจจุบัน มักประกอบไปด้วยสมาชิกที่มีเชื้อชาติต่าง ๆ กันทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมย่อยเชิงเชื้อชาติหรือชนกลุ่มน้อยหลายกลุ่ม ชนกลุ่มน้อยคือกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมที่

ต่างไปจากวัฒนธรรมทั่วไปของสังคม ในสังคมไทยมีชนกลุ่มน้อยมากมาย เช่น ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ชาวไทยมุสลิม คนไทยเชื้อสายจีน ญวน เขมร มอญ พม่า ลาว และเวียดนาม เป็นต้น คนพวกนี้ก็มีภาษาค่านิยมความคิดความเชื่อทางศาสนา ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ ต่างไปจากคนทั่วไปที่นับถือพุทธศาสนา

วัฒนธรรมคือการถ่ายทอดทางสังคม

กล่าวมาแล้วว่าวัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม มรดกทางสังคมที่เกิดจากการเรียนรู้ันจะถูกถ่ายทอดจากคนในชั่วชีวิตหนึ่งไปยังคนในอีกรุ่นหนึ่ง และอาจถูกทำให้แตกแยกหรือไม่ลงรอยกันระหว่างสมาชิกต่าง ๆ ของสังคมได้ การถ่ายทอดวัฒนธรรมนี้อาจทำโดยคำพูด การเขียน วาดภาพตามผนังถ้ำหรือบนกำแพงหรืออาจเขียนลงบนแผ่นดินเหนียว และอาจใช้วิธีอื่น ๆ ที่เหมาะสมตามยุคสมัยของแต่ละสังคม ศิลาจารึกประเภทต่าง ๆ ในสมัยโบราณทำให้ความคิดความเชื่อถูกถ่ายทอดไปยังคนจากรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่งได้ ส่วนหนึ่งของการถ่ายทอดทางสังคมเกิดจากความไม่รู้ตัว เช่น เด็ก ๆ เผ่ากุพุดติกรรมของพ่อแม่ แล้วเลียนแบบพฤติกรรมนั้น ๆ เป็นการเรียนรู้ที่พ่อแม่ไม่ได้ตระหนักถึงว่ากระบวนการสอนแบบนั้นได้ผลดี

วัฒนธรรมให้คุณค่า

วัฒนธรรมให้คุณค่าโดยผ่านค่านิยม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ค่านิยมคือมาตรฐานที่เป็นที่ยอมรับโดยคนจำนวนมากของสังคมว่า สิ่งใดเป็นสิ่งมีค่าน่าปรารถนา มันเป็นเรื่องวัตถุสิ่งที่มีค่าในสังคม เมื่อสิ่งใดมีคุณค่า สมาชิกของสังคมก็อยากได้ออยากเป็นหรืออยากมีสิ่งนั้นไว้ในครอบครอง ทุกวัฒนธรรมจะมีการให้คุณค่าของพฤติกรรมต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน เช่นในเรื่องของการปฏิบัติตัวต่อผู้สูงอายุ จะพบว่ามี ความแตกต่างกันไปในวัฒนธรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่อง การปฏิบัติตัวต่อผู้ใหญ่ผู้สูงอายุ ในสังคมเอธิโอเปียคนชราในสังคมนี้จะถูกปล่อยปละละเลยจนบางครั้งถึงแก่ความตาย แต่ไม่ถือว่าเป็นเรื่องผิดศีลธรรมในสังคมนี้ ตรงกันข้ามกับคนจีนซึ่งยกย่องบรรพบุรุษอย่างสูง ใครไม่ดูแลเลี้ยงดูพ่อแม่ที่ชรา จะได้รับการดูหมิ่นดูแคลนอย่างหนัก ในสังคมไทยก็เช่นกัน คนไทยยกย่องผู้อาวุโสมาก และเน้นค่านิยมความกตัญญูรู้คุณเป็นเรื่องสำคัญ นอกจากให้คุณค่ากับผู้อาวุโสและความกตัญญูแล้ว สังคมไทยยังให้คุณค่ากับสิ่งอื่น ๆ เช่น อำนาจ เกียรติคุณ เงินความรู้ ความใจดีและใจเย็น เป็นต้น

วัฒนธรรมให้ความพอใจ

วัฒนธรรมให้ความพอใจต่อความต้องการทางร่างกายทางจิตใจและทางสังคมของมนุษย์ วัฒนธรรมไม่ได้ให้แก่เพียงอาหารที่อยู่อาศัยเสื้อผ้าเท่านั้น แต่ยังให้ความพอใจแก่มนุษย์ในด้านอื่น ๆ ด้วย เช่น ความสัมพันธ์กับมนุษย์คนอื่น ๆ และความสัมพันธ์ทางใจกับสิ่งลึกลับ หรือให้ระบบความเชื่อทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ กันไป

วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตของมนุษย์

วัฒนธรรมคือแบบแผนในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ความแตกต่างทางวัฒนธรรมในสังคมต่าง ๆ นั้น เป็นผลมาจากการมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันไป ทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมจีน วัฒนธรรมญี่ปุ่น และวัฒนธรรมอเมริกา เป็นต้น วิถีชีวิตของมนุษย์ในที่นี้หมายถึงว่ามีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร มีวัฒนธรรมส่วนต่าง ๆ อย่างไรบ้าง เช่น มีระบบเศรษฐกิจแบบไหน มีระบบการเมืองการปกครองแบบไหน มีการใช้อำนาจและใช้อำนาจมาอย่างไร มีระบบครอบครัวและเครือญาติแบบไหน มีระบบความเชื่อหรือนับถือศาสนาอะไร มีการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมและการชักเกลือบรมกันอย่างไร มีประเพณี พิธีกรรมอะไรบ้าง และมีชีวิตประจำวันอย่างไรบ้าง เป็นต้น

วัฒนธรรมและความแตกต่างระหว่างปัจเจกชน

วัฒนธรรมคือพฤติกรรมระดับกลุ่มคน ไม่ใช่ระดับปัจเจกชน วัฒนธรรมคือพฤติกรรมที่เป็นแบบฉบับ ที่เป็นหลักในการดำรงชีวิตของสมาชิกส่วนใหญ่ในสังคมต่าง ๆ เมื่อวัฒนธรรมเป็นเช่นนั้น จึงดูเหมือนว่าจะมีความแตกต่างในหมู่ปัจเจกชนน้อยมาก หรือปัจเจกชนมีทางเลือกน้อยมากนั่นเอง แต่ถึงแม้จะเป็นความจริงที่ว่า วัฒนธรรมมีผลกระทบต่อชีวิตทุกด้านของปัจเจกชน ทุกวัฒนธรรมจะอนุญาตให้มีความแตกต่างในพฤติกรรมในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้มากบ้างน้อยบ้าง ขึ้นอยู่กับแต่ละวัฒนธรรม เช่น เมื่อท่านเรียนวิชามานุษยวิทยาในห้องเรียน ท่านอาจนั่งอย่างสบาย ข้อศอกอยู่บนโต๊ะมืออยู่ที่หัว ตามองอาจารย์หรือนิสิตคนอื่น ๆ อาจนั่งหลับตาในบางครั้ง เป็นทางเลือกที่ยอมรับกันเพราะให้ความรู้สึกที่กำลังใช้ความคิดอย่างหนักมากกว่าจะหลับจริง ๆ อาจถือปากกาในมือหรือจกโน้ตลงบนสมุด พฤติกรรมที่แตกต่างกันนี้อยู่ภายใต้การอนุญาตให้ทำได้ ภายในข้อจำกัดที่จะมีส่วนร่วมในห้องเรียน มากกว่าท่านจะนั่งอ่านหนังสือพิมพ์ ช่อมานาฬิกา ฟังเทป หรือวิทยุ จะไม่ยืนบนเก้าอี้เดินหันหลังให้อาจารย์หรือผิวปากเพลงโปรดในห้องเรียน

แม้ในสังคมขนาดเล็กยังมีช่องว่างหรือทางเลือกให้ปัจเจกชนตัดสินใจเอาเองว่าจะมีพฤติกรรมอย่างไร ซึ่งจะทำให้ปัจเจกชนแตกต่างกันไปบ้างตามการเลือกกระทำของพวกเขา บางสังคมถูกพรรณนาว่ามีความเป็นตัวเองหรือความเป็นปัจเจกชนในระดับสูงมาก Oliver¹⁷ พูดถึงสังคม Kamla ในแอฟริกาตะวันออกว่ามีความหลวมของแบบแผนวัฒนธรรมที่อนุญาตให้คนตัดสินใจในสถานการณ์ต่าง ๆ มาก กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของวัฒนธรรมถูกเปิดโล่ง ๆ ให้ปัจเจกชนตีความหมายเอาเองว่าจะอะไรคือพฤติกรรมที่ถูกต้อง ในสังคมไทยก็เช่นเดียวกัน Embree¹⁸ ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าสังคมไทยมีโครงสร้างสังคมแบบหลวม ๆ โดยที่วัฒนธรรมไทยอนุญาตให้ปัจเจกชนมีทางเลือกในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้มาก ปัจเจกชนคนไทยจึงมีความแตกต่างกันมาก คนไทยจึงมีความเป็นปัจเจกชนในระดับที่สูง นักวิชาการบางคนสนับสนุนความคิดของ Embree อย่างเต็มที่ แต่นักวิชาการอีกฝ่ายไม่เห็นด้วยกับความคิดดังกล่าว¹⁹ จึงน่าสงสัยว่าโครงสร้างสังคมไทยเป็นแบบไหนแน่ หลวมหรือกระชับ หรือเป็นแบบอื่น ๆ น่าเสียดายที่ยังไม่มีการพิสูจน์อย่างชัดเจนว่า โครงสร้างสังคมไทยเป็นแบบไหนแน่ คงต้องรอกันต่อไปจนกว่านักสังคมศาสตร์ชาวไทยจะสนใจกับปัญหานี้มากกว่านี้ แต่อย่างไรก็ตามไม่ว่าแบบแผนวัฒนธรรมจะหลวมแค่ไหน ทุกวัฒนธรรมจะมีข้อจำกัดที่บอกว่าจะยอมรับพฤติกรรมในแต่ละสถานการณ์ที่เฉพาะได้แค่ไหน เมื่อสมาชิกในสังคมมีวัฒนธรรมร่วมกัน พวกเขาจะมีความเข้าใจร่วมกันภายในขอบเขตของความแตกต่างที่วัฒนธรรมอนุญาตให้ได้ในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน และจะมีพฤติกรรมอยู่ภายในข้อจำกัดเหล่านั้น โดยไม่ได้คิดถึงมันเลย แต่เมื่อไรก็ตามที่ข้อจำกัดดังกล่าวถูกละเลยเราจะตระหนักถึงมัน เขาว่าข้อจำกัดดังกล่าวมาถึงที่สุดแล้วเมื่อเขาถูกลงโทษ การลงโทษคือ การแสดงออกถึงการไม่ยอมรับพฤติกรรมของเขา และจะมีระดับตั้งแต่การแสดงความขบขัน เยาะเย้ย หลีกเลียงไม่คบหาสมาคมด้วยหรือถูกสาธารณชนสื่อสารมวลชนวิพากษ์วิจารณ์ไปจนกระทั่งถึงกฎหมายเข้ามาจัดการลงโทษ

วัฒนธรรมหลวมหล่อนบุคลิกภาพของปัจเจกชน

ลักษณะอีกอย่างของวัฒนธรรมคือ วัฒนธรรมหล่อนหลอมบุคลิกภาพของปัจเจกชนในสังคมต่าง ๆ จนทำให้สมาชิกในสังคมนั้น ๆ มีลักษณะบุคลิกภาพส่วนใหญ่ที่คล้าย ๆ กันเกิดเป็นลักษณะประจำชาติ (National Character) ของคนไทย คนจีน คนญี่ปุ่น เป็นต้น เราซึ่งเป็นคนไทยเกิดในสังคมไทย ได้เรียนรู้วัฒนธรรมไทยโดยกระบวนการขัดเกลาทางสังคมประเภทต่าง ๆ

ทำให้คนไทยรับเอาวัฒนธรรมไทยเข้าไปในตัวเรา วัฒนธรรมไทยได้หล่อหลอมคนไทยทุกคนให้มีลักษณะบุคลิกภาพส่วนใหญ่คล้าย ๆ กัน เกิดเป็นลักษณะประจำชาติของคนไทยขึ้น คนไทยโดยทั่วไปจะมีกิริยามารยาทคล้าย ๆ กัน ไม่ว่าจะเดิน ยืน จะนั่ง จะพูดจาปราศรัยกัน มีความเกรงอกเกรงใจอ่อนน้อม ถ่อมตน เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ ผู้อาวุโส ผู้มีอำนาจในสังคมเป็นผู้ที่ยึดง่ายใจเย็น มีความโอบอ้อมอารี มีความกตัญญูรู้คุณคนและรักความสนุกสนาน เป็นกัน สมาชิกของสังคมอื่น ๆ จะมีบุคลิกภาพที่ต่างไปจากคนไทยเพราะถูกอบรมเลี้ยงดูขัดเกลาทางสังคมต่างกันไป ทั้งนี้เพราะมีวัฒนธรรมที่ต่างกันไปในนั่นเอง

วัฒนธรรมสัมพัทธ์ (Cultural Relativity)

หมายความว่า วัฒนธรรมของแต่ละสังคมมีลักษณะเฉพาะตัว จึงมีเอกลักษณ์ของตัวเองที่ไม่เหมือนของสังคมอื่น วัฒนธรรมของแต่ละสังคมจึงแตกต่างกันไป ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวไม่อาจนำไปเปรียบเทียบได้ว่า วัฒนธรรมของตัวดีกว่าเด่นกว่าหรือแย่กว่าของวัฒนธรรมอื่น ๆ เพราะวัฒนธรรมของแต่ละสังคม ย่อมมีความเหมาะสมถูกต้องไปตามสิ่งแวดล้อมของแต่ละสังคมที่ไม่เหมือนกัน ดังนั้นวัฒนธรรมจึงควรถูกศึกษาและเข้าใจไปตามสภาพแวดล้อมของสังคมนั้น ๆ และควรเข้าใจส่วนต่าง ๆ ของวัฒนธรรมในเทอมของวัฒนธรรมทั้งหมด มโนภาพวัฒนธรรมสัมพัทธ์มีความสำคัญมากในวิชามานุษยวิทยา เพราะมานุษยวิทยาพยายามจะลือกอคติและความคิดที่ว่าวัฒนธรรมของตัวดีที่สุด วัฒนธรรมของสังคมอื่น ๆ บ้าเถื่อนแย่ที่สุด เช่น วัฒนธรรมของเผ่ากินคน เป็นต้น ทั้งนี้เพราะเราไม่สามารถจะเปรียบเทียบได้ว่าวัฒนธรรมของใครดีกว่าเด่นกว่าหรือแย่กว่ากันได้ เนื่องจากไม่มีมาตรฐานใด ๆ ที่เป็นสากลที่จะวัดได้

ชาติพันธุ์นิยม (Ethnocentrism)

เป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมอีกอย่างที่สำคัญ และเป็นปัจจัยสำคัญที่กีดกันกระบวนการผสมผสานทางวัฒนธรรมไม่ให้เกิดขึ้น ดังนั้นเราจึงควรทำความเข้าใจปรากฏการณ์อันนี้อย่างลึกซึ้งถึงผลดีผลเสียของมัน เพื่อหลีกเลี่ยงอคติและความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นกับวัฒนธรรมอื่น ๆ ได้ คำว่า “ชาติพันธุ์นิยม” หมายถึงความโน้มเอียงที่จะอธิบายวัฒนธรรมของตนเองว่าดีกว่าเหนือกว่าวัฒนธรรมของคนอื่น ๆ โดยใช้ค่านิยมและมาตรฐานที่มีอยู่ในวัฒนธรรมของตัวเองเป็นเครื่องวัด ความรู้สึกแบบนี้มีอยู่ในวัฒนธรรมทั่วโลก แต่มันแตกต่างกันไปตามความรู้สึกของคนในแต่ละ

วัฒนธรรม ในบางวัฒนธรรมคนจะรู้สึกว่าการละทิ้งวัฒนธรรมของตัวเองมากเกินไป แต่บางวัฒนธรรมรู้สึกอย่างนั้นไม่มาก ประชากรในแต่ละสังคมมักจะวิจารณ์การกระทำของประชากรอีกสังคมหนึ่งอย่างมากมาย ทั้งนี้เพราะพวกเขาไม่ได้รู้สึกว่า คนแต่ละพวกต่างก็ตัดสินใจการกระทำของคนต่างสังคมไปตามค่านิยม ความคิดของวัฒนธรรมตัวเอง นักสังคมศาสตร์จำเป็นจะต้องละทิ้งความคิดดังกล่าว เพื่อทำความเข้าใจพฤติกรรมของคนที่มีวัฒนธรรมหรือมีวัฒนธรรมย่อยต่างไปจากเรา

มีปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมอีก 2 อย่าง คือ การติดต่อกันระหว่างวัฒนธรรม (Acculturation) และการผสมผสานทางวัฒนธรรม (Assimilation) ปรากฏการณ์อันแรกหมายความว่า ปรากฏการณ์ที่ 2 วัฒนธรรมที่ต่างกันมาติดต่อกันไปเรื่อย ๆ และมีผลทำให้แบบแผนวัฒนธรรมดั้งเดิมของวัฒนธรรมหนึ่งหรือทั้งสองวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป เช่น การติดต่อกันระหว่างประเทศตะวันตกและประเทศเมืองขึ้นต่าง ๆ ทำให้ประเทศกึ่งพัฒนาเหล่านั้นเปลี่ยนแปลงไปมาก การติดต่อกันระหว่างประเทศไทยและประเทศอังกฤษโดยเฉพาะหลังทำสนธิสัญญาเบาริง ทำให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปในอัตราที่เร็วขึ้น และในหนทางที่เป็นสังคมที่ทันสมัยยิ่งขึ้น แต่ยิ่งพัฒนาเท่าไร ๆ สังคมไทยกลายเป็นสังคมที่ทันสมัยแต่ไม่พัฒนา ดังที่ Jacobs²⁰ เขียนเอาไว้ สังคมไทยปัจจุบันมีปัญหามากมาย ที่ต้องแก้ไขมากมาย จำเป็นต้องแก้ไขให้ตรงจุด โดยการศึกษาวิจัยและวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาต่างๆ ดังกล่าว ปรากฏการณ์ที่สำคัญอีกอย่าง คือ การผสมผสานทางวัฒนธรรมหมายความว่าเมื่อมีการติดต่อกันทางวัฒนธรรมแล้ว จะมีการรับวัฒนธรรมของคนกลุ่มอื่นมาเป็นวัฒนธรรมของตัวเอง ผู้เขียนทำวิจัยเรื่องการแต่งงานข้ามเชื้อชาติระหว่างคนไทยและคนอเมริกันในอเมริกา เพื่อทำความเข้าใจกับกระบวนการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่อาจเกิดขึ้นได้ในหมู่คู่สมรสชาวไทยและอเมริกัน²¹ ในสังคมไทยขณะนี้รัฐบาลกำลังใช้นโยบายการผสมผสานทางวัฒนธรรมกับชนกลุ่มน้อย เพื่อให้ชนกลุ่มน้อยมีจิตสำนึกว่าเป็นคนไทย โดยส่งเสริมให้พูดภาษาไทย นับถือศาสนาพุทธ เข้าศึกษาในโรงเรียนไทย มีค่านิยมและรับวัฒนธรรมไทยบางอย่าง แต่รัฐบาลไทยประสบความสำเร็จอยู่ในระดับหนึ่งเท่านั้น

ระดับของวัฒนธรรม

เมื่อพูดถึงคำว่า “วัฒนธรรม” จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคำนึงถึงระดับของวัฒนธรรม ไม่งั้นนั้นจะเกิดความสับสนขึ้น วัฒนธรรมมีความหมายต่างกันเป็น 4 ระดับดังนี้ :

1. วัฒนธรรมในความหมายหรือระดับที่กว้างที่สุด (Generic) หมายถึง วิถีชีวิตที่ต้องเรียนรู้ของมนุษย์ทุกสังคมไม่ว่าในอดีตหรือปัจจุบัน เป็นวัฒนธรรมในความหมายทั่วไปคือ เป็นความจริงในทุกสังคม

2. วัฒนธรรมเฉพาะ (Specific) หมายถึงวิถีชีวิตของสังคมหนึ่งสังคมใดโดยเฉพาะ เช่น วัฒนธรรมของสังคมไทย สังคมจีนสังคมญี่ปุ่นหรือสังคมอเมริกัน

3. วัฒนธรรมย่อย (Subspecific หรือ Subculture) วัฒนธรรมในความหมายนี้หมายถึง ความแตกต่างในวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่อยู่ในสังคมเดียวกันเช่น ในสังคมไทยมีวัฒนธรรมย่อยเชิงชนชั้นสูงกลางหรือต่ำ วัฒนธรรมย่อยของพวกชาวเขาชาวเล ชาวจีน มอญ เขมร ชาวเมือง ชาวนบพ นักศึกษา หมอ ผู้ชาย ผู้หญิง คนแก่ และเด็ก เป็นต้น

4. วัฒนธรรมร่วมที่เฉพาะ (Interspecific) บางส่วนของวัฒนธรรมอาจเป็นวัฒนธรรมร่วมที่เฉพาะ หมายถึงเป็นวัฒนธรรมย่อยที่มีร่วมกันอยู่ใน 2 วัฒนธรรมหรือหลายวัฒนธรรม ไม่มีวัฒนธรรมย่อยของสังคมใดที่เป็นอิสระต่อวัฒนธรรมย่อยของสังคมอื่น แม้แต่สังคมดั้งเดิมที่แยกตัวโดดเดี่ยวไปจากสังคมอื่น ๆ ก็ยังมีลักษณะบางประการที่เหมือนวัฒนธรรมของเพื่อนบ้าน นอกจากนี้บางส่วนของวัฒนธรรมมีลักษณะเป็นสากล (Cultural Universal) ก็มีในทุกสังคมโดยไม่มีข้อยกเว้น²²

เมื่อวัฒนธรรมมีระดับที่แตกต่างกันไปถึง 4 ระดับเช่นนี้ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณาเมื่อใดกันคำว่าวัฒนธรรมว่ามันหมายถึงวัฒนธรรมในระดับใด

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมนั้นไม่อยู่นิ่ง แต่จะค่อยเปลี่ยนไป เมื่อผู้มีอำนาจในสังคมบอกว่า “ให้พยายามรักษาวัฒนธรรมของเราไว้นี้” พวกเขาใช้เทอมวัฒนธรรมอย่างหลวมๆ ซึ่งพวกเขาหมายถึงค่านิยมที่พอใจความชำนาญและลักษณะอื่น ๆ ของวัฒนธรรม เช่น คนตรีลูกทุ่ง ความซื่อสัตย์ ความกตัญญู ศิลปะหัตถกรรม สิ่งเหล่านี้ควรรักษาไว้และไม่ควรให้หายไปในสังคมของโลกปัจจุบัน อย่างไรก็ตามพวกเขามักจะสมมติหรือคิดว่าวัฒนธรรมนั้นอยู่นิ่ง และถ้ามนุษย์ไม่ตั้งใจจะเปลี่ยนมัน ๆ ก็เหมือนเกมไม่เปลี่ยนแปลง ข้อสมมุติฐานที่ว่ามันผิดเพราะว่าวัฒนธรรมจะเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ ไม่ว่ามนุษย์จะวางแผนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ก็ตาม วัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม

ความเหมือนและความแตกต่างทางวัฒนธรรม

โดยทั่วไปนักมานุษยวิทยามักนิยามเทอมวัฒนธรรมต่างกันไปตามเป้าหมายของแต่ละคน แต่เนื่องจากลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของวิชามานุษยวิทยา คือ การเปรียบเทียบวัฒนธรรม ดังนั้น ผู้เขียนจะนิยามเทอมวัฒนธรรมโดยยึดเป้าหมายของการนำไปใช้เปรียบเทียบวัฒนธรรมต่าง ๆ เป็นหลัก การนิยามที่จะให้ต่อไปนี้จะทำให้เข้าใจเทอมวัฒนธรรมได้อย่างลึกซึ้งกว้างขวางและจะนำไปใช้เปรียบเทียบวัฒนธรรมต่าง ๆ ได้

วัฒนธรรมและความต้องการจำเป็นของมนุษย์

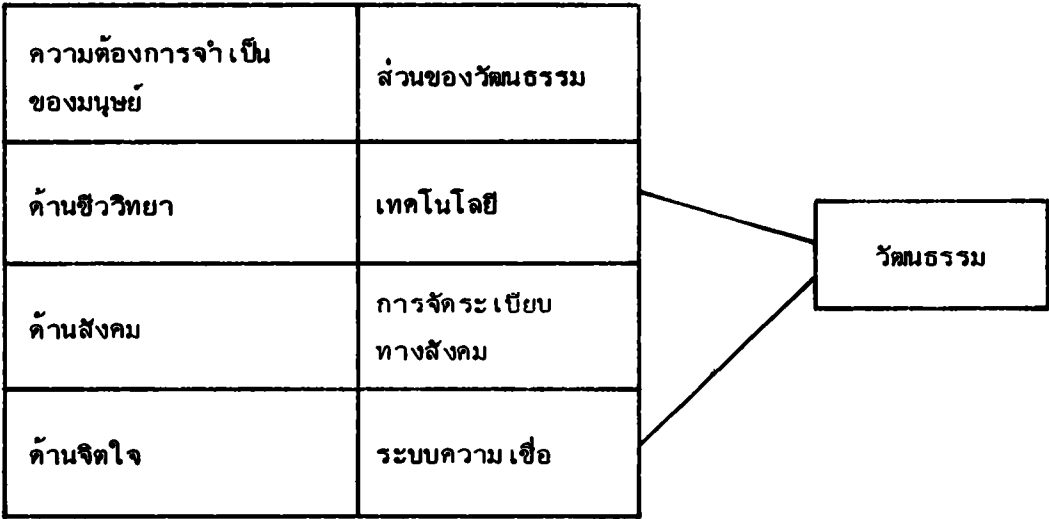
วัฒนธรรมควรถูกมองว่าเป็นหนทางต่าง ๆ หรือเป็นแบบแผนพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มีขึ้นเพื่อสนองความต้องการจำเป็น (Needs) ของมนุษย์ในการเอาชีวิตรอด มันเป็นวิธีการในการแก้ปัญหาพื้นฐานต่าง ๆ ของชีวิตที่กลุ่มคนกลุ่มต่าง ๆ จะต้องจัดการหรือแก้ไขเพื่อสมาชิกของตัวจะมีชีวิตอยู่รอดได้ มนุษย์จะมีชีวิตอยู่รอดได้เมื่อความต้องการจำเป็นของมนุษย์ได้รับการตอบสนอง มนุษย์โดยทั่วไปมีความต้องการจำเป็นอยู่ 3 ประการคือ :

1. มนุษย์มีความต้องการจำเป็นวัตถุดิบของเครื่องใช้ต่าง ๆ (Biological Needs) คือ ต้องการปัจจัย 4 นั้นเอง สิ่งที่เป็นพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับมนุษย์เพื่อมีชีวิตอยู่รอดได้คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ วัฒนธรรมที่สนองความต้องการจำเป็นด้านนี้ของมนุษย์คือ เทคโนโลยีต่าง ๆ ที่มนุษย์ต้องอาศัยมันเพื่อสร้างบ้าน ผลิตภัณฑ์ของต่าง ๆ เช่น เสื้อผ้า เครื่องมือทำมาหากิน และยารักษาโรค เป็นต้น

2. มนุษย์มีความต้องการจำเป็นทางสังคม (Social Needs) ซึ่งมีรากฐานมาจากชีวภาพ เช่น จำเป็นจะต้องมีทั้งเพศหญิงและเพศชายเพื่อผลิตลูกหลานได้ มนุษย์เราเกิดมาเป็นทารกที่ช่วยตัวเองไม่ได้ และต้องใช้เวลาอันยาวนานกว่าจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ช่วยตัวเองได้ (ตรงข้ามกับสัตว์หลายชนิดที่ช่วยตัวเองได้เมื่อแรกเกิด และมีระยะเวลาในการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วในเวลาอันสั้น จึงพึ่งตนเองได้ไม่ต้องอาศัยพ่อแม่อีกต่อไป) ดังนั้นมนุษย์จึงต้องมีการจัดระเบียบต่าง ๆ เพื่อทำให้เกิดความร่วมมือกัน มีการแบ่งงานกันทำเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานที่จำเป็นในการมีชีวิตอยู่รอดได้ ส่วนของวัฒนธรรมที่สนองความต้องการจำเป็นด้านนี้ของมนุษย์คือการจัดระเบียบทางสังคม³⁸ (Social Organization)

3. มนุษย์มีความต้องการจำเป็นทางจิตใจ (Psychological Needs) ซึ่งมีรากฐานมาจากชีวภาพเช่นกัน มนุษย์มีสมองขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อมีชีวิตอยู่รอดได้ มนุษย์จำเป็นต้องฉลาดกว่าสัตว์อื่น ๆ เพราะเราวิ่งไม่เร็ว และไม่มีเขี้ยวเล็บเป็นอาวุธป้องกันตัว มนุษย์จึงจำต้องเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ มากมาย และจะต้องหาทางจัดการกับเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ที่ไม่สามารถควบคุมได้ เช่น ความกลัว โรคภัยไข้เจ็บ ความตาย ความลึกลับต่าง ๆ ความคิดเกี่ยวกับนรกสวรรค์ และโลกหน้า มนุษย์จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดการกับปัญหาเหล่านั้นเพื่อมีกำลังใจในการต่อสู้กับชีวิตต่อไป วัฒนธรรมค่านิยมที่สนองความต้องการจำเป็นค่านิยมของมนุษย์ก็หรือระบบความเชื่อ (Ideology) กฎแผนภูมิข้างล่างที่แสดงถึงความต้องการจำเป็นของมนุษย์และส่วนต่าง ๆ ของวัฒนธรรมที่สนองความต้องการเหล่านั้น

ความต้องการจำเป็นของมนุษย์และส่วนต่าง ๆ ของวัฒนธรรม

แผนภูมิตังกล่าวยังไม่สามารถทำให้เข้าใจวัฒนธรรมได้อย่างลึกซึ้ง จึงจำเป็นจะต้องพูดถึงปัญหาพื้นฐานต่าง ๆ ของมนุษย์ เพื่อทำความเข้าใจกับส่วนต่าง ๆ ของวัฒนธรรมอย่างละเอียดต่อไป

ปัญหาพื้นฐานของมนุษย์และวัฒนธรรมต่างกันต่าง ๆ

มนุษย์ในกลุ่มหรือในสังคมต่าง ๆ จะมีชีวิตอยู่รอดได้ เมื่อความต้องการจำเป็นทั้ง 3 ประการของมนุษย์ได้รับการตอบสนองดังกล่าวมาแล้ว ประชากรในกลุ่มหรือสังคมต่าง ๆ จะต้องแก้ปัญหาพื้นฐานต่าง ๆ หลายอย่าง และจะต้องดำเนินการแก้ไขโดยวัฒนธรรมส่วนต่าง ๆ ปัญหาพื้นฐานของมนุษย์มีดังนี้ :

1. ปัญหาเกี่ยวกับความต้องการทางเพศและการควบคุมกิจกรรมทางเพศ วัฒนธรรมที่จัดการกับปัญหานี้คือระบบเครือญาติ (Kinship)
2. ปัญหาเกี่ยวกับปากท้องการหาอาหาร เพื่อให้ได้มาซึ่งอาหารน้ำ เครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับชีวิต วัฒนธรรมด้านที่เข้าจัดการกับปัญหานี้คือการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจ (Economic Organization) หรือระบบเศรษฐกิจ
3. ปัญหาเกี่ยวกับความขัดแย้งและการควบคุมทางสังคม เพื่อทำให้เกิดความสามัคคี มีระเบียบในสังคม วัฒนธรรมที่เข้าจัดการกับปัญหานี้คือ การจัดระเบียบทางการเมือง (Political Organization) หรือระบบการเมืองการปกครอง
4. ปัญหาในการอบรมสั่งสอนสมาชิกใหม่ของสังคม วัฒนธรรมที่จัดการกับปัญหาคำนึงคือ การขัดเกลาทางสังคม (Socialization) หรือระบบการศึกษา
5. ปัญหาเกี่ยวกับความกลัว อำนาจเหนือธรรมชาติ ภูตผีปีศาจ พระเจ้า ส่วนของวัฒนธรรมที่เข้าจัดการกับปัญหานี้คือ ศาสนาหรือระบบความเชื่อ
6. ปัญหาเกี่ยวกับโรคร้ายไข้เจ็บ วัฒนธรรมด้านที่เข้าจัดการกับปัญหานี้คือ การแพทย์และสาธารณสุข
7. ปัญหาเกี่ยวกับการสื่อสารติดต่อกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ระบบสัญลักษณ์ในการติดต่อกัน ส่วนของวัฒนธรรมที่จัดการปัญหาดังกล่าวคือระบบสื่อสาร
8. ปัญหาเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์และความต้องการแสดงออกของมนุษย์ วัฒนธรรมด้านที่เข้าจัดการกับปัญหานี้คือ ศิลปะ
9. ปัญหาเกี่ยวกับการพักผ่อนหย่อนใจ การใช้เวลาว่างของมนุษย์ วัฒนธรรมด้านที่จัดการกับปัญหานี้คือ นันทนาการ กฎแผนภูมิแสดงปัญหาพื้นฐานของมนุษย์และวัฒนธรรมต่างกันต่าง ๆ หน้าที่ต่อไป

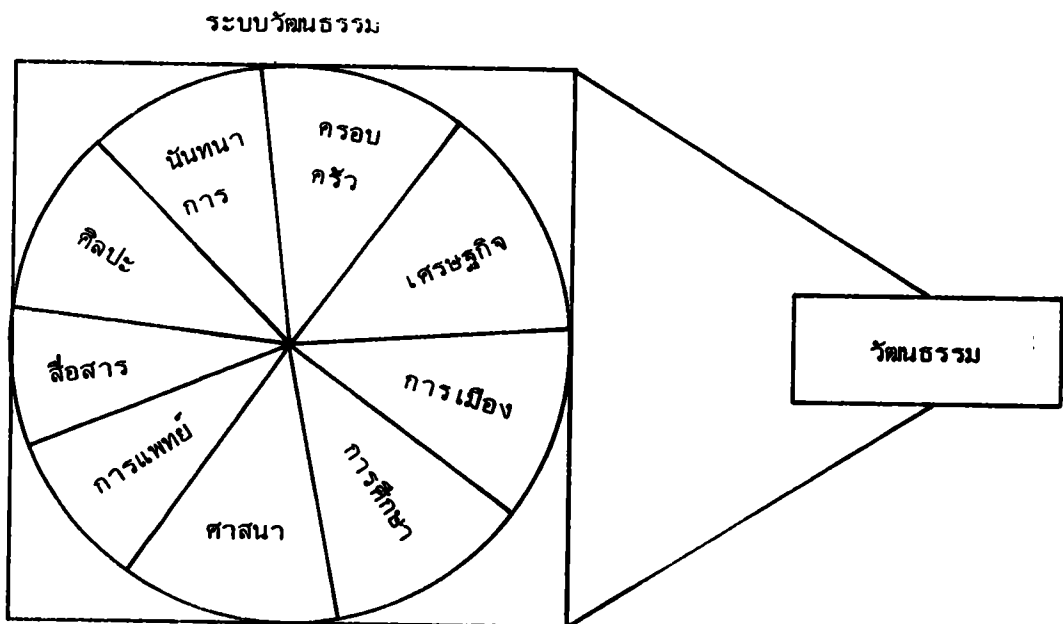
ปัญหาพื้นฐานของมนุษย์และส่วนต่าง ๆ ของวัฒนธรรม

	ปัญหาพื้นฐาน	ส่วนของวัฒนธรรม
1	ปัญหาความสัมพันธ์ทางเพศและการควบคุมทางเพศ	ระบบเครือญาติ
2	ปัญหาเรื่องปากท้อง	ระบบเศรษฐกิจ
3	ปัญหาความขัดแย้งและการควบคุมทางสังคม	ระบบการเมืองการปกครอง
4	ปัญหาเรื่องการอบรมสั่งสอนสมาชิกใหม่ของสังคม	ระบบการศึกษา
5	ปัญหาเรื่องศีลบรรณานาจเหนือธรรมชาติ	ระบบศาสนา
6	ปัญหาเรื่องโรคภัยไข้เจ็บ	การแพทย์และสาธารณสุข
7	ปัญหาเรื่องการสื่อสาร	ระบบการสื่อสาร
8	ปัญหาเรื่องความคิดสร้างสรรค์และการแสดงออก	ศิลปะ
9	ปัญหาเรื่องการพักผ่อนหย่อนใจ	นันทนาการ

หัวใจของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมสากลและวัฒนธรรมเฉพาะ

สรุปได้ว่าวัฒนธรรมคือหนทางหรือวิธีการต่าง ๆ ในการแก้ปัญหาพื้นฐานของสังคมมนุษย์ วิธีแก้ปัญหาแต่ละอย่างทำให้ได้วัฒนธรรมแต่ละด้านหรือได้ระบบวัฒนธรรมระบบต่าง ๆ (ดูแผนภูมิข้างล่างนี้)

โดยทั่วไปสังคมต่าง ๆ มีปัญหาที่จะต้องแก้ไขเหมือนกัน ปัญหาพื้นฐานดังกล่าวคือ ปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางเพศ ปากท้อง ความขัดแย้ง การอบรมสั่งสอนสมาชิกใหม่ ความดีและอำนาจเหนือธรรมชาติ ปัญหาโรกภัยไข้เจ็บ การติดต่อสื่อสารกัน การแสดงออกและการพักผ่อนหย่อนใจ สังคมทุกสังคมจึงต้องมีระบบต่าง ๆ ของวัฒนธรรมทั้งในแผนภูมิข้างบนคือ ระบบครอบครัว เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง การศึกษา ศาสนา การแพทย์ และสาธารณสุข การสื่อสาร ศิลปะ และนันทนาการ เราเรียกวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ เหล่านี้ว่า “วัฒนธรรมสากล” (Universal Culture) เพราะเป็นวัฒนธรรมที่มีอยู่ในทุกสังคมไม่มีข้อยกเว้น แต่อาจจะเป็นแบบไม่เป็นทางการก็ได้ เช่น ระบบวัฒนธรรมในสังคมระดับดั้งเดิม เป็นต้น รายชื่อของส่วนวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นสากลมีดังนี้ : (รายชื่อที่ให้มาเป็นตัวแทนของความคล้ายคลึงกันอย่างกว้าง ๆ เท่านั้น จะมีความแตกต่างกันในรายละเอียด)

1. ภาษา : ทุกวัฒนธรรมต้องมีการสื่อสารติดต่อกันโดยการใช้ภาษา แต่ในบางสังคมไม่มีภาษาเขียน
2. ระบบครอบครัวที่มีเพศชายและเพศหญิงเพื่อผลิตลูกหลานได้ แต่ระบบครอบครัวในสังคมต่าง ๆ อาจมีลักษณะอื่น ๆ ที่แตกต่างกันไป
3. ความแตกต่างทางอายุและเพศ ซึ่งมักจะมีแบบแผนพฤติกรรมที่ต่างกันไปตามเพศและอายุ
4. หน้าที่ของรัฐบาล มักจะคิดถึงรูปแบบความคิดและการปฏิบัติต่าง ๆ ที่มีขึ้นเพื่อคอยควบคุมความขัดแย้งระหว่างบุคคลหรือกลุ่มคน เพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือกัน
5. ศาสนา ซึ่งเป็นระบบความคิดต่าง ๆ และการปฏิบัติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์
6. ความรู้ ซึ่งเป็นระบบของสมมติฐานที่คิดกันว่าถูกต้องและเป็นจริง อาจมาจากไสยศาสตร์หรือบางทีมาจากหลักวิทยาศาสตร์
7. ระบบเศรษฐกิจ เป็นระบบความเชื่อและการปฏิบัติที่เกี่ยวกับการอาชีพทรัพย์สินสมบัติและเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน
8. การพักผ่อนหย่อนใจ คือการเข้าร่วมกิจกรรมที่ให้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน
9. ศิลปะคือ ความพยายามจะเลียนแบบสถานการณ์ต่าง ๆ และสร้างสิ่งของในรูปแบบต่าง ๆ

มันยากที่จะบอกว่าทำไมจึงมีความคล้ายคลึงกันในวัฒนธรรมต่าง ๆ แต่พอจะสรุปได้ว่ามันเป็นผลมาจากความต้องการจำเป็นทางกายภาพและทางสังคม ซึ่งมีมาแต่เกิดและเป็นความต้องการทางจิตใจด้วย เช่น เมื่อคนจำเป็นต้องมีการสื่อสารในบางอย่างกับคนอื่น ๆ จึงทำให้ต้องใช้ภาษา เมื่อมีความกลัวในสิ่งที่ไม่รู้ ดังนั้นระบบศาสนาจึงถูกพัฒนาขึ้นเพื่อให้มีความสัมพันธ์โดยตรงกับไสยศาสตร์ และเมื่อเขาพยายามค้นหาความจริงรอบ ๆ สิ่งแวดล้อมของเขาเพื่อจะเป็นอิสระหมายความว่าเขาได้สร้างความรู้ต่าง ๆ ขึ้นมา ความต้องการทางชีวะและทางจิตใจผลักดันให้เกิดรูปแบบพฤติกรรมโดยทั่ว ๆ ไป

ถึงแม้ว่าแต่ละสังคมจะมีปัญหาพื้นฐานเหมือน ๆ กัน แต่สังคมต่าง ๆ อาจจัดการหรือแก้ปัญหานั้นแตกต่างกันไป ทำให้มีวัฒนธรรมแตกต่างกันไปเกิดเป็นวัฒนธรรมเฉพาะ

ขึ้น (คือวัฒนธรรมในความหมาย Specific) ก็เป็นสังคมไทย สังคมจีน สังคมญี่ปุ่นและสังคมอเมริกัน เป็นต้น เมื่อสังคมต่าง ๆ แก้ปัญหาพื้นฐานต่างกันไป ทำให้เกิดความแตกต่างในส่วนต่าง ๆ ของวัฒนธรรมขึ้นดังนี้ :

1. มีความแตกต่างในรูปแบบของรัฐบาล อำนาจอาจอยู่ในมือคน ๆ เดียวหรือในกลุ่มชนขนาดเล็ก หรืออาจกระจายไปทั่วตัวแทนของประชาชน แต่ละรูปแบบอาจจะมีหนทางหลายอย่างในการที่จะจัดการกับระบบของมัน

2. มีความแตกต่างในระบบเศรษฐกิจ วิธีการทำมาหากินของคนแตกต่างกันไปทั่วโลก เริ่มจากการล่าสัตว์ ตกปลา มาเป็นทำการเกษตรกรรม จากโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็กมาเป็นขนาดใหญ่ การทำมาหากินของแต่ละสังคมขึ้นอยู่กับความคติทางวัฒนธรรม อารมณ์ การเร่งรีบและค่านิยม ในบางสังคมการทำมาหากินเป็นแบบง่าย ๆ ในขณะที่วัฒนธรรมอื่นชอบการแข่งขันและความมั่งคั่งเป็นค่านิยมที่สำคัญ วัฒนธรรมบางแห่งสนใจอนาคตอย่างมากขณะที่วัฒนธรรมอื่นสนใจแต่ความต้องการจำเป็นในระยะสั้น ๆ เท่านั้น ในวัฒนธรรมบางแห่งบุคคลมีอิสระเต็มที่ที่จะเลือกอาชีพของตัวเองแต่ต้องอยู่ภายใต้กฎหมาย แต่บางสังคมจะตรงข้ามกันเพราะบุคคลเกิดมาพร้อมอาชีพของเขา เช่น การอยู่ในวรรณะต่าง ๆ ระบบเศรษฐกิจจะแตกต่างกันไปในแต่ละสังคมและจะเกี่ยวข้องกับความคติต่าง ๆ ความคติต่าง ๆ เหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อรูปแบบและการดำเนินงานของระบบเศรษฐกิจ

3. มีความแตกต่างในรูปแบบของครอบครัวและการสมรส ในบางวัฒนธรรมผู้ชายมีอิสระเต็มที่ที่จะเลือกคู่ครองโดยไม่ต้องขออนุญาตจากบิดามารดา แต่ในบางวัฒนธรรมชายหรือหญิงไม่มีโอกาสจะพูดกันเลย เป็นเรื่องของบิดามารดาจะจัดการแต่งงานให้ ซึ่งมักเป็นการตกลงกันระหว่างสองครอบครัว นับว่ามีความแตกต่างกันมากในเรื่องของการเลือกคู่รวมทั้งรูปแบบและพิธีกรรมของการแต่งงานในวัฒนธรรมต่าง ๆ

มันขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมว่าหัวหน้าครอบครัวจะเป็นชายหรือหญิง ถ้าหัวหน้าครอบครัวเป็นชายและตายไป ลูกชายคนโตจะเป็นตัวแทน ถ้าหัวหน้าครอบครัวเป็นหญิงผู้ชายจะมีบทบาทรองลงมา จะพบระบบที่ชายเป็นใหญ่ทั่วไปในโลกนี้

เช่นเดียวกันเราจะพบความแตกต่างในส่วนต่าง ๆ ของวัฒนธรรม เช่น ศาสนา การศึกษา การพักผ่อน เป็นต้น ที่ยกมาเป็นตัวอย่างพอจะแสดงว่าสิ่งที่ว่าดี ไม่ดี ดีที่สุดสำหรับสังคมนั้นมักขึ้นอยู่กับความรู้ ค่านิยม ความคิดต่าง ๆ ในวัฒนธรรมของแต่ละสังคม

มันยากที่จะพูดถึงความแตกต่างกันไปในวัฒนธรรมต่าง ๆ เราเห็นว่ามนุษย์ถูกกระตุ้นโดยความต้องการจำเป็นของเขา ประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาโดยใช้ประสบการณ์ที่ผ่านมา ใช้ความฉลาดความสามารถที่จะได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการและในการแก้ปัญหาต่าง ๆ และมีวิธีการหลายอย่างที่มนุษย์ใช้เพื่อสนองความต้องการจำเป็นทางชีวะ แต่สาเหตุที่เฉพาะลงไปของความแตกต่างเหล่านั้นยังต้องมีการค้นหาอย่างซัดแจ้งอีกต่อไป

มีสาเหตุ 2 ประการที่ใช้อธิบายความแตกต่างเหล่านั้น แต่สาเหตุทั้ง 2 ประเภทนั้นไม่เป็นที่ยอมรับกันอีกต่อไป สาเหตุอันแรกคือ สิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ทำให้เกิดความแตกต่างกันไป มีหลักฐานที่แสดงถึงสิ่งที่ตรงข้ามกล่าวคือ สองสังคมที่ต่างกันแต่อยู่ในสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์เหมือน ๆ กัน จะมีพฤติกรรมในการตอบสนองต่อความต้องการจำเป็นของมนุษย์ไม่เหมือนกัน

ส่วนคำอธิบายอีกประการคือ เชื้อชาติ ผู้คนมักคิดว่าเชื้อชาติบางเชื้อชาติดีกว่าเชื้อชาติอื่น ๆ ตามกรรมพันธุ์ สิ่งเหล่านี้ถูกพิสูจน์โดยการทดลองทางจิตวิทยา และการทดลองทางอื่น ๆ ว่าผิดอย่างเต็มประตู ถ้าหากว่าให้โอกาสให้ความสะดวกให้ประโยชน์อย่างเดียวกันละก็ทุกเชื้อชาติจะมีโอกาสในการได้รับความสำเร็จอย่างเท่า ๆ กัน ถึงแม้ว่าจะมีบางกลุ่มพยายามจะพิสูจน์พวกเขา แต่มันก็ไม่มีเชื้อชาติที่เหนือกว่าหรือด้อยกว่าในโลกนี้เลย

คำอธิบายทั้งสองอย่างที่แสดงถึงความแตกต่างกันของวัฒนธรรมต่าง ๆ นั้นไม่เป็นที่ยอมรับกันอีกต่อไป เราจะต้องรอคำอธิบายที่มีหลักฐานจริง ๆ มายืนยันและดังนั้นจึงจะยอมรับได้เท่านั้น

ประเภทของวัฒนธรรม

เราอาจแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ได้ คือ 1. วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) และ 2. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non-Material Culture)

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ หมายถึง ส่วนของวัฒนธรรมที่จับต้องสัมผัสได้ เพราะมันคือสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่มีรูปร่างมีขนาดและน้ำหนักแตกต่างกันไปตั้งแต่ จอบ เสียม มีด หม้อ

บ้าน รถยนต์ รถไฟ ไปจนถึงเครื่องจักรกลประเภทต่าง ๆ มนุษย์ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้โดยปราศจากสิ่งของเครื่องใช้บางอย่างได้เช่น เสื้อผ้า อาหาร ยารักษาโรค เป็นต้น แต่สิ่งของบางอย่างก็ไม่จำเป็นนักเช่น เครื่องสำอาง และบางอย่างยังเป็นอันตรายต่อสุขภาพด้วย เช่น ฝิ่น กัญชา และเฮโรอีน แต่ก็ยังมีกลุ่มคนผลิตมันขึ้นมาด้วยเหตุผลต่าง ๆ แม้ว่าจะผิดกฎหมายก็ตาม

2. วัฒนธรรมที่ไม่ใช้วัตถุ คือส่วนของวัฒนธรรมที่จับต้องสัมผัสไม่ได้เพราะไม่มีรูปร่างขนาดหรือน้ำหนัก แต่มีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์อย่างมาก วัฒนธรรมประเภทนี้ แบ่งออกเป็น 5 ประเภทย่อย ๆ คือ :

2.1 สถาบันสังคม : คือส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรมที่เข้าจัดการกับปัญหาพื้นฐานของสังคม 9 ประการดังกล่าวมาแล้ว สถาบันสังคมจึงแบ่งเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้ คือ สถาบันครอบครัว เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง การศึกษา ศาสนา การแพทย์ สาธารณสุข เป็นต้น สถาบันสังคม คือหัวใจของวัฒนธรรม

2.2 วัฒนธรรมประเภทที่เกี่ยวกับการควบคุมทางสังคม คือ วัฒนธรรมที่ช่วยทำให้เกิดความมีระเบียบในสังคมซึ่งบางอย่างจะเป็นการควบคุมอย่างเป็นทางการ และบางอย่างไม่เป็นทางการ วัฒนธรรมประเภทนี้มี 5 ประเภทย่อยคือ

1. ศาสนา : ในศาสนาจะมีข้อห้ามต่างๆ เช่น ศาสนาพุทธมีศีล 5 ศีล 8 ที่ห้ามฆ่าสัตว์ พุคฺคิ ลักทวิญญ์ คัมภีร์ของมโนเม ศาสนาจึงช่วยควบคุมทางสังคมอย่างสำคัญ

2. ความเชื่อทางสังคม คือระบบความคิดเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ที่เป็นของคนจำนวนมากในสังคม เช่น ในสังคมไทยคนจำนวนมากเชื่อในนรกสวรรค์ บุญ บาป การทำบุญและโลกหน้า ความเชื่อต่างๆ ดังกล่าวจะช่วยควบคุมพฤติกรรมของคนให้อยู่ในระเบียบได้

3. ค่านิยม คือ มาตรฐานที่ใช้วัดว่าสิ่งใดมีค่าในสังคมบ้าง เมื่อสิ่งใดมีค่าคนก็อยากมีอยากเป็นอยากได้ ความเชื่อในค่านิยมของสังคมทำให้เกิดความมีระเบียบในสังคมขึ้นได้

4. ประเพณีต่างๆ : แต่ละสังคมมีประเพณีต่างๆ ที่ปฏิบัติติดต่อกันมาเป็นเวลาอันยาวนาน ประเพณีบางอย่างของไทยมีอายุหลายร้อยปี เช่น สงกรานต์ ลอยกระทง เข้าพรรษา เติญพระชนม์พรรษาและการบวชนาค เป็นต้น เมื่อคนทำตามประเพณีจะทำให้เกิดความมีระเบียบในสังคมขึ้นได้

5. กฎหมายคือ การควบคุมทางสังคมโดยตรง กฎหมายมีความสำคัญมากในสังคมสมัยใหม่ เพราะมันทำให้เกิดความมีระเบียบในสังคมได้อย่างดี

2.3 ศิลปะ : นักวิชาการยังถกเถียงกันว่า ศิลปะเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุหรือไม่ใช่ ในสายตาของศิลปินมักมองศิลปะเป็นวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ความจริงมันเป็นที่ทั้งวัฒนธรรมทางวัตถุและไม่ใช่ด้วย ศิลปะในที่นี้หมายถึงการสร้างสรรคผลงานในด้านต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม หัตถกรรม ดนตรี การละคร นาฏศิลป์และวรรณกรรม เป็นต้น

2.4 ภาษา : คือระบบสัญลักษณ์ที่ใช้สื่อสารติดต่อกัน ภาษาในที่นี้หมายถึงภาษาพูด ภาษาเขียน รวมทั้งกิริยาท่าทางต่าง ๆ ด้วย

2.5 พิธีกรรม : เน้นเฉพาะพิธีที่ต้องทำในแต่ละขั้นตอนของประเพณีต่าง ๆ เช่น ในงานศพประกอบด้วยพิธีต่าง ๆ ที่ต้องทำในช่วงเวลาที่ต่างกันออกไป พิธีบางอย่างทำก่อนพิธีอื่น ๆ เช่น การอาบน้ำศพ แต่งตัวมาก่อนการรดน้ำ เป็นต้น กฎแผนภูมิข้างล่างแสดงประเภทของวัฒนธรรม

ประเภทของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมทางวัตถุ	วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ
บ้าน รถยนต์ เสื้อผ้า เครื่องจักรกล ตู้เย็น พัดลม โต๊ะ เก้าอี้ วิทยุ เป็นต้น	สถาบันสังคม : ครอบครัว เศรษฐกิจ การศึกษา การเมืองการปกครอง ศาสนา สุขภาพอนามัย เป็นต้น
	วัฒนธรรมประเภทการควบคุมทาง สังคม : ศาสนา ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี กฎหมาย
	ศิลปะ : จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม หัตถกรรม นาฏศิลป์ ดนตรี การละคร
	ภาษา : ภาษาพูด ภาษาเขียน กิริยา ท่าทาง
	พิธีกรรม

เชิงอรรถ

- 1 Edward Tylor, *Primitive Culture*. New York, 1871, p. 1.
- 2 A.L. Kroeber and C. Kluckhohn, *Culture : a Critical Review of Concepts and Definitions*, Peabody Museum Papers, 47, 1, 1952, Cambridge, Mass.
- 3 C. Kluckhohn and W.H. Kelly, "The Concept of Culture," in R. Linton (ed.), *The Science of Man in the World Crisis*. New York, 1984.
- 4 Leslie A. White, "Culturological vs. Psychological Interpretations of Human Behavior," *American Sociological Review* 12 : 686, December 1947, p. 693.
- 5 C.S. Coon, *The Story of Man*, New York : Knopf, 1954, p. 5.
- 6 M.J. Herskovits, *Cultural Anthropology*. New York, 1955.
- 7 Ralph Linton. *Tree of Culture*, New York : Knopf, 1955. p. 29.
- 8 A.L. Kroeber, *Anthropology Today*, Chicago : University of Chicago Press, 1953, p. 29.
- 9 David Bidney, *Theoretical Anthropology*. New York : Columbia University Press, 1968, p. 30.
- 10 J.F. Cuber, *Sociology : A Synopsis of Principles*, New York : Appleton, 1968.
- 11 J.B. Chitamber, *Introductory Rural Sociology*. New Delhi : Wiley Eastern Private Limited, 1973, p. 105.
- 12 Robert Redfield, *Peasant Society and Culture : An anthropological Approach to Civilization*. Chicago : University of Chicago Press, 1956, p. 4.
- 13 J.B. Chitamber, *Introductory Rural Sociology* อ้างแล้วหน้า 105
- 14 Serena Nanda, *Cultural Anthropology*. New York : D. Van Nostrand Company, 1980, pp. 40-41.
- 15 Robert Redfield, The Social Organization of Tradition, In *The Little Community & Peasant Society and Culture*, Chicago : The University of Chicago Press, 1969, p. 41.
- 16 F.C. Gamst & E. Norbeck, (edited), Introduction : Cultural Anthropology and Concepts of Culture, In *Ideas of Culture : Sources and Uses*. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1976, p. 4.
- 17 S.C. Oliver, "Individuality, Freedom of Choice, and Cultural Flexibility of the Kamea." *American Anthropologist* 67, 1965, pp. 421-428.
- 18 John Embree, "Thailand, A Loosely Structured Social System." *American Anthropologist*, pp. 181-193, 1950.

- 19 นักวิชาการที่เห็นด้วยกับความคิดของ Embree และได้ใช้กรอบแนวคิดนี้ศึกษาชุมชนบางชนและชุมชนอื่น ๆ คือ Lauriston Sharp ซึ่งเป็นหัวหน้าโครงการศึกษาวิจัยบางชนของมหาวิทยาลัย Cornell นอกจากนั้นก็มี Herbert P. Phillips ผู้ศึกษาวิจัยเรื่องบุคลิกภาพของชาวนาไทยและคนอื่น ๆ ผู้สนใจแนวคิดดังกล่าวควรอ่านหนังสือที่รวบรวมบทความต่าง ๆ เกี่ยวกับกรอบแนวคิดนี้คือ Hans-Dieter Evans, (ed.), *Loosely Structured Social System : Thailand in Comparative Perspective*. New Haven : Yale S.E. Asia Studies Cultural Report 17, 1969. ผู้ไม่เห็นด้วยกับกรอบแนวคิดโครงสร้างหลวม คือ Neils Mulder, Michael Moerman, Jack M. Potter นักวิชาการชาวไทยส่วนมากไม่เห็นด้วยกับแนวคิดดังกล่าว อ่านบทความของทิทยา สุวรรณขุ "สังคมไทยมีโครงสร้างที่หลวมจริงหรือ? วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ 13 (4) 2516, หน้า 464-477.
- 20 Norman Jacobs, *Modernization Without Development : Thailand As An Asian Study*. New York : Praeger 1971.
- 21 Ngampit Satsanguan, *Thai-American Interracial Marriages : A Study of Marital Adjustment of Couples in the United States*, Unpublished thesis, University of Kansas, 1972.
- 22 F.C. Gamst & S. Norbeck (ed.), Introduction : Cultural Anthropology : Concepts of Culture, In. *Ideas of Culture : Sources and Uses*, อ้างแล้วหน้า 4.
- 23 งามพิศ สัตย์สงวน, *การจัดระเบียบทางสังคม*, วารสารพัฒนบริหารศาสตร์, ปีที่ 25, ฉบับที่ 3, กรกฎาคม 2528, หน้า 361-386.

THAI POLITICAL CULTURE**

*Pricha Hongskrailers, Ph.D.**

INTRODUCTION : A THEORETICAL FRAMEWORK

The term "culture" may be defined as "the complex whole that consists of everything we think and do and have as members of society".¹ It is thus clear from this definition that, as a member of society, man behaves, reacts, and relates to other members of that society. Through his interrelations, reactions, and behaviour, he creates a culture. Culture can be transmitted through learning or social interaction. T.B. Bottomore extends Bierstedt's conceptualization by saying that culture means "the ideational aspects of social life, as distinct from the actual relations and forms of relationship between individuals; and by a culture the ideational aspects of a particular society".² Lundberg defines culture as "a system of socially acquired and transmitted standards of judgement, beliefs, and conduct, as well as the social and material products of the resulting conventional pattern of behaviour".³ It is clear from this definition that culture deals with both material and non-material products of human beings within a society.

We may classify the content of culture into three major entities, namely, ideas, norms, and material. Ideas can be classified into several categories as scientific propositions, legends, myths, superstitions, proverbs, and aphorisms. A norm refers to

* B.A. (Hons.), Chulalongkorn University, M.P.A. (UP), M.A. (Hawaii), Ph.D. (Queensland), Associate Professor, Department of Government, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University

I wish to thank the Deutscher Akademischer Austauschdienst V (DAAD) and the University of Bielefeld for their sponsorships and invitation which enable me to give lectures on Thai politics at the University of Bielefeld, Federal Republic of Germany, March 21-June 21, 1988.

** A paper prepared for the seminar at the Sociology of Development Research Centre (SDRC), University of Bielefeld, Federal Republic of Germany, on the occasion of being invited to the SDRC as a visiting professor during the summer semester of 1988, March 21 - June 21, 1988.

a pattern, type, or authoritative standard, which are ways of doing things in human society. Bierstedt refers to a norm as "a standardized mode of procedure, a way of doing something that is acceptable to our society".⁴ In other words, a norm is a pattern of human behaviour within society which is generally accepted by members of the society. It is a standard of controlling the behaviour of all members of the society. Material or "material culture" consists of things which includes all of the material items that members of a society have and use. It includes the things that are made by the members of a society, such as bridges, clothing, dams, cars, ships, guns, medicines, furniture, and so on.

Political culture is a particular part of culture. Lucian W. Pye defines the term "political culture" as "the set of attitudes, beliefs, and sentiments that give order and meaning to a political process and that provide the underlying assumptions and rules that govern behaviour in the political system. It encompasses both the political ideas and the operating norms of a polity".⁵ Gabriel Almond, a pioneer in introducing political culture to the study of politics, once noted that "every political system is embeded in a particular pattern of orientation to political actions".⁶ From Almond's formulation, we can see that a political system is not a product comprising written things, such as laws, constitutions, administrative orders, and so on, but rather a product made up of traditions, culture, and ideas of the members of a society-- that is the "political culture".

Almond and Powell extend the conceptualization of political culture :

Political culture is the pattern of individual attitudes and orientations toward politics among the members of a political system. It is the subjective realm which underlies and gives meaning to political actions. Such individual orientations involve several components, including (a) *cognitive orientations*, knowledge, accurate or otherwise, of political objects and beliefs; (b) *affective orientations*, feelings of attachment, involvement, rejection, and the like, about political objects; and (c) *evaluative orientations*, judgements and opinions about political objects, which usually involve applying value standards to political objects and events.⁷

From that statement, it is obvious that a new approach to studying political development must deal with the study of human behaviour. If we understand cognitive, affective, and evaluative orientations toward the political system of a country, we can then analyze the politics of that country more correctly. In other words, if we use the political culture approach to analyze the political system of a

country, it will be of value to us in understanding both the individual and his society simultaneously, because it “combines individual psychology and collective sociology”.⁸ Pye adds that “a political culture is the product of both the collective history of a political system and the life histories of the individuals who currently make up the system”.⁹ The study of political culture “signals an effort to return to the study of the total political system without losing the benefits of individual psychology”.¹⁰ In short, the political culture approach helps us to comprehend thoroughly the *total* political system of a country.

To understand the political culture of a country, it is necessary to study its historical development, including life histories, individuals’ values, beliefs, myths, superstitions, proverbs, folklore, norms, attitudes, and so on. Political culture is thus a product of the socialization process. George Lundberg defines “socialization” as “the process of interaction through which the individual learns the habits, skills, beliefs, and normative requirements for effective participation in social life”.¹¹ He continues that “the function of socialization is to transform the untrained human organism into an effective member of society”.¹² As Leon Mann puts it:

Socialization occurs throughout life especially at transitional phases such as entering school, taking a job, getting married, entering military service or a mental institution, migrating to another country, becoming a parent and retiring. The aim of socialization is to induce the individual to conform willingly to the ways of society and the groups to which he belongs.¹³

Pye divides the socialization process into four major stages.¹⁴ At the first stage, it is the basic socialization processes whereby the child is trained and educated in his culture so as to become a member of that society. He learns the values and attitudes, skills and relationships of roles as played by different individuals, general knowledge, and other necessary elements which are required for the members of the society. The second stage deals with “the experiences that shape the unconscious and determine the dynamics of the basic personality structure”.¹⁵ At this stage the individual is conscious that he is a part of society. He has a personal identity as well as development towards an understanding of things which he was taught or has learned at the first stage. The third stage deals with “political socialization, through which the individual develops his awareness of his political world and gains his appreciation, judgement, and understanding of political events. Just as he was first as he was first socialized to his general culture and realizes his political identity”.¹⁶ Finally, the fourth, stage is concerned with the stage “when the individual goes beyond the passive role of citizen and observer to become an active participant

and to assume a dynamic and recognized role in the political process".¹⁷ Pye identifies this stage as the process of political recruitment.¹⁸

Pye believes that a "world" or "cosmopolitan" culture plays a significant role in the nation-state system. According to him, this world culture has influence upon the nation-state system. We may see that the new nations are more or less influenced by the world culture. Pye also notes that "people who were politically socialized under the aegis of a colonial regime may become timid and ineffectual souls once their world of orderly administration and rationally planned development has been shattered".¹⁹ It is generally true that Thailand has not fallen into this particular identity crisis as many of the new states have done. Thailand has never been colonized, and the Thai people have missed the stimulus to political action occasioned by the presence of alien governors. A colonial regime might have promoted involvement in external affairs through imperial relationships and involvement in internal affairs through the constant reminder of national subordination, but the Thai people were never politically socialized by such influences.

As has been discussed above, the stages of socialization influences the basic personality structure of a country, but one stage may exercise more influence on the individual than another. We may also see that political culture is a product of the socialization process at many stages and influenced by many agents. But each stage or agent in different societies has unequal influence on the individual. In some societies, one stage of socialization may be more influential than the others in shaping the political culture of that society. To distinguish the level of each stage or agent of socialization, we must, therefore, look to the society's historical development, its age, continuity of independence, any disruption of the society, longevity of basic values toward politics and society, efficiency of the educational system, communications within the country, family system and training, influences from sources outside the society, and so on for a long list. Thus, the study of political culture is complicated involving as it does interdisciplinary study of sociology, anthropology, social psychology, education, political science, economics, and other related fields.

THE DETERMINANTS OF THAI POLITICAL CULTURE

An Agrarian Society

Thailand is an agrarian society, in which the mass of people live in rural communities and are engaged in agriculture with allied fishing and hunting activities. Primary groups play a significant role in day-to-day life. Relationships among the

members of the society are based on emotion and tradition. Thai agrarian society promotes close interpersonal relationships. Many traditions are the result of economic co-operation among the people in rural areas, such as the *long-khaeg* (the tradition of getting the help of one's neighbours on a given day, especially for transplanting or harvesting rice), which is commonly observed in rural communities. In most traditionally co-operative labour exchanges, there is usually a festival, or simply joyful play held afterwards among the participants. After the *long-khaeg*, in addition, there are some among the men and women who play and dance, a sign of co-operation. One may observe that Thais always have a ceremony of celebration when they are promoted in rank, or are successful in some activity. This "work and play" attitude encourages a degree of carelessness in taking things into account, or a "never mind" behaviour. This in turn means that Thais are not overly serious concerning responsibility in their jobs. Generally speaking, Thais do not pay much attention to the quality of work they do. They do not adhere strictly to the rules and regulations. As a consequence of the agrarian society, Thais place most importance upon primary groups. The relationships and status of the individual are established naturally and informally in face-to-face associations. Their psychological identification is based upon "in-group" behaviour. They have little social mobility; they do not want to leave their community for very long. Their ideas and views are limited by their community, particularly their in-groups. We may call this "provincial thinking". Jacques Amyot, who conducted an intensive village study project in the Northeast Thailand in 1964, found that :

One would have thought that the fact that so many men of the village lived in Bangkok and in other more developed areas of Thailand would be a powerful force for change in (their village). This is not so. The change that they have introduced is negligible. Many answers suggest themselves. One: the conservative forces of the village are so strong that they cannot go against them. Two: belonging to a very low-income group in the big city, their level of living was not much better, if at all, than what they knew in the village. Moreover, they kept very much to themselves as a group. Three: there is no scope in the village for introducing nay of the things which they saw in the city or elsewhere.²⁰

Toshio Yatsushiro, who conducted a survey in 1966 on village organization and leadership in Northeast Thailand, found that the village people are only too ready to avoid social responsibilities.

TABLE I: Question: "If You Had the Opportunity, Would You Be Interested in Occupying the Office of the Payaiban (Village Headman)? Why?"

Answer Category	Percentage of total cases (N = 252)
No.....	83
Because I have no knowledge, no ability, no education, or am illiterate; the job is too difficult for me.....	46%
Because I never thought of becoming a <i>puyaiban</i> ; general....	16%
Because I am too old, or not in a good health...	9%
Because I am a woman...	8%
Because I am too busy.....	4%
Yes.....	6
Because it is my village, if the people elect me.....	6%
Other (mixed; depends)...	7
Don't know, no answer.....	4
Total	100

Source : Toshio Yatsushiro, *Village Organization and leadership in Northeast Thailand: A Study of the Villagers' Approach to Their Problems and Needs* (Bangkok, Thailand, 1966), p. 55.

The Socialization Process

The Family

So far as the socialization process in Thai society is concerned, the family plays the most significant role in shaping Thai political culture. As discussed above, Thai society lays stress mainly upon the "in-group" relationships which are personal and non-rational. The family is the primary agent of socialization in which the child is trained and educated in his culture. Through the family, the child is able to learn the values, attitudes and skills that are needed to become a member of the society. The Thai family is extended, consisting of husband, wife, children, and their relatives on both sides. For the Thais, the family is first of all a kinship group in which each member assumes responsibility according to his position as a senior or junior on the mother's or the father's side. However, the family is patriarchal, where family name and inheritance come through the father, who is the head of the family. The father generally has more power than other members of the family who

must respect and obey him. Disciplining the family, of course, is given to the father, followed by the mother, the eldest son or daughter, then the second, third, fourth, and each subsequent child.

Relationships between the members of the family are very strong. Administratively and socially, the Thai family is based upon seniority. Within the family, junior members must respect and defer to those with higher status. For example, the mother and the children must obey the father. In turn, younger brothers and sisters must respect their elder brothers and sisters. In other words, seniority is judged by age and the social position to which the person belongs. This induces a problem for independent thinking on the part of a junior Thai, since the junior (*phuu noi*) has been taught to obey and respect the senior (*phuu yai*) in the family.

The Thai family is bound by a variety of loves: conjugal love, parental love, filial love, and consanguinal love. This concept has its roots in Buddhist influence. According to Buddhism, parents and their children have duties and responsibilities to each other. To attain righteousness in behaviour, parents have the following duties towards their children: (a) to keep them back from sin; (b) to instruct them in good conduct; (c) to teach them arts and science; (d) to provide them with a suitable husband or wife; and (e) to give what is due to them when it is time for them to inherit. In return, the children have their duties towards their parents as follows: (a) to support the parents in return; (b) to help them when help is needed; (c) to uphold the honour of the family; (d) to behave in such a way as to deserve their inheritance; and (e) to perform religious rites for their parents after their death.

As already discussed, relationships between the members of the family are strong. Sometimes they spoil family members who do not want to accept responsibility. For instance, the parents always help their children until they die; this dependence causes the children to assume insufficient responsibility and to lack self-confidence. Children continue to look for help from their parents instead of standing on their own feet. Diffused responsibility can be observed widely at work in the government service. If the father, for example, is the director-general of a department, he often spoils his son by promoting him to a high position, or by giving him special privileges. Sometimes when the father of a family becomes a powerful politician, all other members of the family automatically become powerful too.

Within the family, a junior member must obey without question and respect those who are more senior. Recent research²¹ conducted by a research team of Thammasat University in Thailand in Carrying out random sampling among the people throughout the country, found that respect and obedience within the immediate and extended Thai family are based on seniority (see Table II).

TABLE II : Question : "Who Is the Decision-Maker Within the Family If There Are Problems or Obstacles?"

Answer Category	Percentage of total cases (N = 3,787)
Relatives.....	5.34
Head of the family.....	57.80
The mother.....	4.67
Consulting all of the members of the family.....	32.19

Source : Adapted from Thammasat University Research Team, *op. cit* p. 62.

TABLE III : Question : "If the Family Head Is the Only Decision-Maker, What Are the Opinions of Other Members of the Family?"

Answer Category	Percentage of total cases (N = 3,202)
Accept.....	84.88
Don't know.....	8.12
Don't know, no opinion.....	4.00

Source : Adapted from Thammasat University Research Team, *ibid.*, p. 63.

However, the research team secured responses which raise the possibility that attitudes of obedience of family members to superiors and seniors could be changing. Table IV shows that a large number of respondent reject seniority and obedience although we do not know their reasons.

TABLE IV : Question : "Do You Think That Obedience to the Senior or Superior Persons Is Proper?"

Answer Category	Percentage of total cases (N = 3,545)
Obedience is proper.....	42.87
Obedience is not proper.....	47.47
Don't know.....	9.65

Note : The respondents represent 52.83% of family heads, 40.25% of wives and children, and 6.39% of other persons who reside in the family.

Source : Adapted from Thammasat University Research Team, *ibid.*, pp. 52-53.

However, some of the research team's findings suggest that attitudes may be changing. Lack of data collected at earlier times makes it impossible to be dogmatic on the subject, but observation suggests that there are changes at work which will cause Thai family structure to alter traditional patterns of behaviour encouraging obedience without requiring reasons. Table IV shows that a large proportion of respondents reject seniority and obedience though we do not know their reasons; Tables V and VI make the same point in respect of the selection of a marriage partner.

TABLE V : Question: "Why Did You Get Married?"

Answer Category	Percentage of total cases (N = 3,304)
Because my parents arranged the marriage	15.75
Because I could arrange my own marriage	83.01
Osher	12.1

Note : The question was asked of only those who were married.

Source : Adapted from Thammasat University Research Team, *ibid.*, p. 56.

TABLE VI : Question: "If Your Children Marry, How Will You Arrange Their Marriage?"

Answer Category	Percentage of total cases (N = 3,692)
I will arrange their marriage	8.97
I will let them arrange their marriage	88.33
I will let the old relatives arrange their marriage	2.71

Source : Adapted from Thammasat University Research Team, *ibid.*, p. 57.

Table V and VI show that both parents and children prefer to let the latter arrange their own marriages. This indicates some decline of traditional attitudes and behaviour among the Thais. Young persons tend to be more independent than before, which seems certain to undermine the power structure of the family. They look for reasons, rather than seniority without reasons. Although the percentage of the positive answer is only 47.47 (Table IV), it shows the decline in willingness of children to obey their parents without proper reason. It can be assumed at this point that the family now plays a diminishing role in the socialization process in Thai society.

The School

The school, next in importance to the family, plays a vital role in the socialization process. During the Sukhothai (1238-1350), Ayuthaya (1350-1767), and early Bangkok (1782-1851) periods, education in Thailand was a family affair. As a rule, parents handed down their skill and knowledge to their sons. A merchant's son, for example, would follow his father in trading goods. If he were a strong child he would become a merchant like his father. The parents might send their children to undergo general training in the *wat* (temple) schools where they were taught by the monks. However, the main objective of education in those days was mainly to teach a vocational skill so the children could carry on the family's vocation.²² Children were taught to obey and respect their teachers, who were the monks, and senior persons such as their parents and those who were senior members of their family. Seniority was the most important lesson the students were taught, more important than reasons. Even today, this behaviour is still practised in Thai society. One may observe that if the senior carelessly kicks a glass on the floor (which is stood on by someone else in the family), it will be the junior's fault (for he had not taken it away). But, if the junior does it, he will be labelled the guilty person. Morality was, as it is today, based primarily upon obedience to senior persons. Although many Thais seem to favour those who can advance reasons (Table IV), but practically, they still rely on seniority (Table II and III).

Even today, education in Thailand is a product of the traditional system of instruction. The students still look to their teachers and cannot make their own decisions. They prefer to obey and follow their teachers as a sign of being "good" students. As a research team of Thammasat University recently found out, a large number of Thai students display passive behaviour towards their teachers.

TABLE VII : Question : "What Do You (the Teachers) Think About Your Students According to Your Teaching Experience ?"

Answer Category	Percentage of total cases (N = 639)
The students are afraid of the teachers ..	51.02
The students are not afraid of the teachers ..	41.13
Other opinions	7.85

Source : Adapted from Thammasat University Research Team, *ibid.*, p. 113.

TABLE VIII : Question : "While In Your Class, Do the Students Express Their Ideas or Opinions ?"

Answer Category	Percentage of total cases (N = 681)
The students express their ideas	34.44
The students do not express their ideas	62.66
Other opinions	2.90

Source : Adapted from Thammasat University Research Team, *ibid.*, p. 113.

Tables VII and VIII clearly show that Thai students still display passive behaviour toward their teachers. However, the trend of Thai education seems to be becoming more democratic (See Table IX).

TABLE IX : Question : Is the General Method of Your Instruction ?"

Answer Category	Percentage of total cases (N = 1,138)
The teachers encourage the students to express their ideas	71.60
The teachers let the students learn by heart and obey the teachers	17.88
Other answers	10.47

Source : Adapted from Thammasat University Research Team, *ibid.*, p. 109.

It is apparent from Table IX that the majority of teachers practise, or claim to practise, a democratic method of teaching. In this respect, the teachers play a significant role in political socialization. Table VII shows that 41.13 per cent of students are not afraid of their teachers. The change of the traditional behaviour of Thai students is also supported by Table VIII which shows that, while in class, one-third of the students express their ideas. The students' behaviour seems to be more democratically oriented than before.

Higher Education

The terms "higher education," as employ in this study, refers to all educational institutions beyond the high school level. Most higher educational institutions

are located in Bangkok.³³ This creates a gap between rural and urban opportunities for educational development. A recent research reports that, in 1963, the proportion of students of Thammasat University who came from farmers' families was only 11.4 per cent, while there were only 4.5 per cent at Chulalongkorn University. In 1967, there were 6.7 per cent representing the farmers' families at Thammasat University, while there were 4.9 per cent at Chulalongkorn University.³⁴ These figures show that the majority of students at higher education level come from middle class families, such as government officials, merchants, businessmen, and the like. Another survey established the disproportionate share of places in higher educational institutions secured by youths from the middle and upper classes compared with the sons of farmers' families.³⁵ The following tables show the social background of the universities students.

TABLE X : Percentage of Candidates by Social Backgrounds.

Social Background	1965/66	1966/67
Employers and Self-employed	51.04	51.51
Government Officials ..	26.49	27.78
Agriculture	11.83	9.70
Employees and others	10.63	10.64

Source : Udom Kerdpaibule, *ibid.*, p. 4.

TABLE XI : Percentage of Successful Candidates by Social Backgrounds.

Social Background	1965/66	1966/67
Employers and Self-employed	45.53	49.58
Government Officials	46.75	41.67
Agriculture	31.03	29.82
Employees and others	50.39	42.03

Source : Udom Kerdpaibule, *ibid.*, p. 7

TABLE XII : Probability of Being Admitted to a University (Per 100,000).

Social Background	1965/66	1966/67
Employers and Self-employed	100	105
Government Officials	88	72
Agriculture	3	2
Employees and Others	12	10

Source : Udom Kerdpaibule. *ibid.*, p. 10.

In Thailand higher educational institutions do not encourage the students to think creatively but only to be "good" followers; this induces passive behaviour on the part of the students. They are not taught to have self-responsibility rather, they obey and follow their seniors. Social life within a university is based entirely upon the concept of authoritarianism, which all the students must follow strictly. Training of students is based upon the principles of seniority, respect and obedience. Moreover, the university staff itself is under the government's control; since they are government officials according to the government's rules and regulations they must abide by civil service discipline. One of the major disciplines required is that a government official abide by his superiors' orders; in addition, he must follow his superiors with respect. He who does not abide by the civil service rules and regulations will be punished.²⁶ In this connection, we may see that the bureaucracy has considerable scope for creating bureaucratic patterns of behaviour in teaching staff.

The Bureaucracy

The Thai bureaucracy has played a dominant role in the socialization process of Thai society since the nation was first founded. For some seven hundred years up to the present, the bureaucracy has been a significant socializing agent for the Thai people. Prior to the *coup d'etat* in 1932 the king and his bureaucrats monopolized power. Any changes had to come from the king or else from the bureaucrats and the king. Those who were the the bureaucrats were then, as they are today, regarded as the "masters of people". Although the absolute monarchy was destroyed by the *coup d'etat* of 1932, the influence of the bureaucracy remains. The bureaucrats can enjoy more power than they did before, because the king has been forced to leave politics. The two main classes survive: the bureaucrats (without the king) and the mass of the people. However, the situation is worse than it had been before. In earlier days, he who assumed the kingship had to possess the qualities of morality and virtue, such as the tenfold virtues of the king which included *Dana* (generosity), *Sila* (moral practice or the keeping of regulations), *Pariccaga* (abandonment or donation), *Ajjava* (sincerity or uprightness), *Maddhava* (gentleness or refined manner), *Tapa* (effort), *Akkodha* (non-anger), *Avihingsa* (loving-kindness), *Khanti* (forbearance), and *Aviro-dhana* (justness).²⁷

The king had to remain his virtues while in the royal office. He selected all the bureaucrats who would assist him in the kingdom's administration; therefore those who entered the royal service had to possess the qualifications he considered appropriate. After overturning the absolute monarchy in 1932, the bureaucrats monopolized political power without rival.

Generally speaking, the Thai people regard jobs in the government service as "sources of making power and money". To be a government official, particularly to hold certain positions, means having power from which one can obtain wealth. Junior and career officials do not fall into this category, and some of these officials still live in relative poverty. However, most people still regard employment in the government service as conferring power and wealth. It can be assumed that, in Thailand, the people realize that most changes in their society result from the bureaucracy

for the bureaucratic group invariably monopolizes changes within the society. The people think that those businessmen who are rich are so because they have links with the powerful officials. One may cite the Thai proverb that says "to be looked after by ten rich merchants is not equal to what a government official could do" (*sib-pawka mai-tao-phrayaliang*). The bureaucracy also acquires the most skilful and intellectual technicians, particularly those who have degrees. One important factor assisting this tendency is that to advantage the bureaucracy the greatest proportion of aid from foreign countries is given to government officials rather than to the private sector.

The administration of the Thai bureaucracy is highly centralized. A hierarchical structure runs from top to bottom, from Bangkok to the villages. Each administrative level must report directly to its immediate superior, and all appointments of personnel are made from Bangkok though the various ministries and departments concerned. The people do not have much chance to participate in political activity other than to look to the government service for assistance. Despite the so-called "local self-government" structure which has been provided in Thailand, involving municipalities, provincial authorities, sanitation districts, and communal authorities, the government service still controls these bodies closely in their financial, technical and administrative aspects. For example, the governor, who is an official of the Ministry of Interior, is empowered to approve the municipal budget and to control municipal personnel.³⁸ The district officer is made ex officio chairman of the sanitary district within his jurisdiction.³⁹ The mass of the people are still outside politics even in local matters. Thus, "local self-government" forms in Thailand seem to operate to confer legitimacy on the government officials' power, rather than to serve the cause of democracy.

Buddhism

Buddhism has played a dominant role in shaping Thai culture in many aspects since the nation was founded. It affects the systems of belief, respect, and obedience, relationships among and within various social groups, and behaviour. Without exception, the king has been required by the constitution to be a Buddhist. If he does not confess Buddhism he will be disqualified from kingship. The overwhelming majority of Thais are Buddhists comprising 93.6 per cent of the total population while Moslems and Christians constitute only 3.9 and 0.6 per cent respectively.⁴⁰ Buddhism has been a way of life of the Thais for a long time. Buddhist institutions such as the *wat* (temples), associations, clubs, groups and subgroups, have acted as socializing agents in Thai society. As pointed out already, the family and the schools cannot be separated from each other in the light of traditional relationships. Prior to the late 19th century, all schools were operated and staffed by the monks. Those who wanted their children to have knowledge and skilled vocations would send their sons to study with the monks, and the prestige of the monks was, accordingly, high. A Thai proverb has it that "if you want to have most prestige in the Thai society you can have only two choices: to be a bureaucrat or a monk." Toshio Yatsushiro found that:

Of all the formal and informal positions in the village social structure, the position occupied by the village priests, without a doubt, ranks the highest in terms of the village prestige respect/influence scale, clearly outranking the positions of headman and school principal. It is recognized that personality is always a significant variable affecting the relative ranking of an account of any position. Generally speaking, however, the abbot commands immense respect and influence in the village community, despite any shortcomings in his personality. And his influence extends well beyond the sacred realm. Indeed the abbot has at his disposal nearly unlimited power in influencing villagers' behaviour in all spheres of community life.³¹

TABLE XIII : Question : "Does the Head Priest in this Village Play an Important Role Influencing Village Life and People's Behaviour ? Please Explain".

Answer Category	Percentage of total cases (N = 252)
Yes Because he is the head priest ; he teaches the Buddhist precepts, tells people to be morally upright, to do good, not to be bad, and meritorious (<i>tamboon</i>) 38% Because he is highly respected, loved, and consulted by the people ; people believe in him and obey him26% Because he is a person of very high moral affairs in the moral life of the village. 2% Regardless of whather the priest is competent knowledgeable 1% But former head priest exercised greater influence than the present one 1%	70
Other Depends on the behaviour and ability of the priest6%	6
No Not so influential because present head is to old oe too young 15%	15
Don't know	9

Source : Toshio Yatsushiro, *Village Organization and Leadership in Northeast Thailand: A Study of the Villagers' Approach to Their Problems and Needs* (Bangkok : USOM/Thailand, 1966), p. 41.

Generally speaking, the Buddhist monk, particularly the abbot, is involved in the lives of the village people from the cradle to the grave while the monastery is the most active and variable social unit beyond familial and governmental organizations.⁸² As Table XIII shows, the abbot or head priest enjoys wide power and influence in community life.

The belief system in Thai society has its roots in Buddhism. According to Buddhist doctrine, a man must base his beliefs on principles and ideologies rather than on individuals. But due to a wrong interpretation of Buddhist teaching by Thais,⁸³ Buddhism in Thailand has been taught as based on belief in individualism rather than on principles and ideologies. This misinterpretation of Buddhist teaching helps to share the individualistic personality of Thais. Thais believe in the law of *karma*, or action, which teaches an obvious fact: to do good begets good, and to do evil begets evil. A man must try to do good deeds and to avoid doing bad deeds in order to better his life. The possession of merit or demerit depends entirely upon the individual. Thai villagers' belief in the individual's actions as the determinant of his life leads them to believe that an individual must pay most attention to himself rather than to other persons. The individual's fate, whether good or bad, depends entirely upon his *karma* or action in the previous life. For example, if someone had done good deeds in the previous life, he would receive *bun-wassana* (good fortune as the result of merit from previous lives). Thus, if a man wishes to have good fortune in the next life, he must accumulate merit by himself in the present life. Thais tend to believe that officials are in power because they have *bun-wassana*, not because of actions in their present lives. Those who are poor and uneducated are so because they have *bab* (demerit as a result from previous lives). When a man is faced with troubles, which may or may not be his own, fault, he relates the cause of troubles directly to his *karma* and *bun-wassana* which are the results of merit or demerit in his previous life. This creates passive behaviour on the part of Thais towards politics. We may observe that, in every *coup d'etat* led by the military, most Thais have not reacted against the *coup* group. It did not harm them or cause them trouble. Those who seize power are able to do so because all of them have good fortune which results from good merit from their previous lives. If an individual wants to have good fortune like anyone of the conspirators, he can acquire more merit which will be accumulated for his next life.

The Thammasat University Research Team has found this belief exemplified:

TABLE XIV : Question: "When you Encounter Any Troubles, How Do You Justify the Cause of These Troubles?"

Answer Category	Percentage of total cause (N = 392)
Because of one's fortune or action as the result of merit or demerit in the previous life	63.6
Because of his good or bad action in doing things, which results in or causes him trouble (for example, if someone kills another person, he will be arrested by police and punished severely). This view is not related to religious teachings.	36.4

Source : Adapted from Thammasat University Research Team, *op. cit.*, p. 151.

TABLE XV : Question: "According to Buddhist Teaching, What Do You Mean by the Term 'Sandod' (To Be Contented With One Has or Is)?"

Answer Category	Percentage of total cases (N = 3,896)
It means "to be contented with what we have or are	38.4
It means "not to interfere with the affairs of other people"	56.0
It means "not to be necessary to associate with other people"	3.2
It means "not to get involved in political affairs"	0.1
Don't know	2.3

Source : Adapted from Thammasat University Research Team, *ibid.*, p. 151

The two tables show that the Thai people have interpreted the Buddhist teaching of "man's action" and "contentedness" in negative responses. This misinterpretation has transmitted through the family orientation, which is the basic socializing agent in Thai society.⁸⁴ Another misinterpretation which causes Thais to display passive behaviour is the interpretation of *Khanti* (forbearance). The real precept of *Khanti* "means to have great tolerance for the forces of defilement and suffering so that they may not become obstacles to practice *Dhamma* (do good)".⁸⁵ Unfortu-

nately, a misinterpretation has been observed by Thais from generation to generation which makes Thais quiet, calm, and kind, and enables them to accept unfavourable circumstances without reaction. The beliefs in merit-demerit as the consequence of previous lives, individualism, and forbearance make Thai political culture both passive and negative.

EFFECTS AND IMPLICATIONS OF THAI POLITICAL CULTURE

The systematic influences on their society make Thais passive toward politics; they do not want to take into account, or pay much attention to, the affairs of other persons or other groups beyond themselves and their families. Even the term "politics" (*karn-muang*) refers to "the things or affairs in or about the city"; it is the affair of those who are in power. Thus, the view of politics which is appropriate in Western countries cannot be applied to Thailand. When the people think that politics is the affair of others, they will not want to pay much attention to politics. The individualistic concept is related to the concept of freedom. Literally, the term "Thailand" means "land of the free people". The Thais always think of themselves as "freedom-loving", but paradoxically they apply the term "freedom" as meaning "those who are not troubled by other people", or "those who are not interfered with by other people". Thus, the two concepts of individualism and freedom, according to the Thais, when combined induce passive behaviour since the Thais define the term "politics" as "other persons' affairs". In every *coup d'etat*, in Thailand, the mass of people are not much affected; they never feel that they have lost their freedom or experienced hardships. For them, it makes no difference whether there has been a *coup d'etat*, since they can work, have enough food to eat, or be healthy without regard to politics. They do not pay much attention to the question who will come into power or by what means they can enter politics. Instead, they prefer to look to whoever comprises the government and to abide by the rules and regulations it prescribes.

Table XVI shows the passive attitude of Thais toward their government; they appear to be submissive to those who are in power rather than wanting power for themselves. Even in the act of political participation provided by elections, they vote mainly because they are told to do so. In the villages, the people go to the polls for many reasons. The Thammasat University Research Team discovered that the villagers are ordered to vote by the commune headman (*kamnan*), who is a quasi-official and has legal authority. Those voting for this reason constituted almost half the sample (Table XVII).

TABLE XVI : Question : "What Duties Do the Citizens Have to the Government ?"

Answer Category	Percentage of total cases (N = 2,634)
To obey the government officials.....	36.68
To pay taxes.....	24.15
To be soldiers.....	17.21
To criticize the government.....	3.68
Others.....	18.30

Source : Adapted from Thammasat University Research Team, *ibid.*, p. 90.

TABLE XVII : Question : "Who Told You To Use Your Franchise In the (1969) Elections ?"

Answer Category	Percentage of total cases (N = 3,529)
The local teachers told me.....	0.88
The local priests told me.....	0.20
The commune headman (<i>kamnan</i>) told me.....	45.96
The members of my family told me.....	2.47
I did it by myself.....	41.71
Others.....	3.94
I did not go.....	4.83

Source : Adapted from Thammasat University Research Team, *ibid.*, p. 87.

From the above data, it appears that Thais are individualistic in their politics. From Table XVII, if we combine all responses which are negative (those who were told to go for vote by different persons), the percentage is 49.51, as compared with the responses of those who voluntarily voted constituting 41.71 per cent, and the number of those who did not use their franchise comprising 8.45 per cent.

Generally speaking, the Thai people stress personal relations as more important than principles or rules. For example, a law might simply be ignored by an officer if applying it would affect his superior's business. There is a Thai proverb known to every official that "in the Thai government service, principles and rules must be applied to a person; it is not that a person must apply principles and rules to himself". The following table shows that Thais regard the individual as more important than the group in electoral orientation as well.

TABLE XVIII : Question : "What Is Your Criterion in Choosing Representatives for Parliament When You Vote?"

Answer Category	Percentage of total cases (N = 3,670)
I vote for a person.....	79.84
I vote for a political party.....	20.16

Source : Adapted from Thammasat University Research Team, *ibid.*, p. 91.

Generally, Thais do not care to organize themselves into groups, preferring to things individually. In working with the groups to which they belong, they do not pay much attention to co-operation and co-ordination among the members in order to achieve a desired goal for they lack a sense of belonging and of collective responsibility. Thais do not accept leadership from their equals, particularly when working together in a group. For instance, if there are two or more members in a group who have similar social and educational qualifications, but one is more competent than the other in a particular aspect, such as leadership qualities, he will never be accepted among these members as a leader. This behaviour has been formulated in a Thai motto that, within the same or equal level in a group, "one may do well, but not better than the others, otherwise he will be in danger, for no one wants to see another do a thing better than oneself" (*jongtamdi-tae-yhaden-japen-pai, maimikrai-khao-yarkhen-raow-den-kern*).

The Thais are generally an easy-going people; they are not serious in attention. The agrarian society encourages "joyful behaviour". They do not like to adhere strictly to rules and regulations or to discipline which would require them to regulate themselves in relation to the groups to which they belong. They prefer to tolerate the situation or "wait and see", rather than struggle directly against those who treat them unfairly. Many think that when they treated badly it is their own fault, because they have little *bun-wassana* (good fortune as the result of merit from previous lives) or *karma, wera, bun, bab* (merit, demerit, or action in consequence of previous lives). Accordingly, those who treat other people unfairly will receive demerit (*bab*) in their next lives; it is not necessary for the maltreated people to struggle against them. If a man wants to have merit (*bun*) in his next life, he must have *khanti* (tolerance). Those who treat other persons unfairly will receive *bab* (demerit) and sometimes the *bab* can be accumulated, at least in part, to degrade the individual's circumstances in this life. This may be shown, for example, when a person who has *bab* is killed or dies in an accident. Many believe that politicians who have *bab* will face disaster in their present lives.

Thais generally forgive and forget things easily. For instance, if one has behaved badly or unfairly to another, as time passes, the latter will forget the injury easily. Sometimes, Thais refer to the Buddhist teaching of "giving pardon" to those who confess what they have done wrongly. Corrupt or bad politicians, when out of politics by way of a *coup d'etat*, will be excused for their wrong actions in the past; Thais are prepared to forgive them. Thus those corrupt or bad politicians are not required to learn their lesson.

Thai political culture is also based on pragmatism. The "ideal leader" must be a man of action rather than of ideology; he must take immediate action to solve problems. Sometimes, an "ideal leader" may act as an innovator in solving problems for the people, regardless of ideology. The Thais believe the "person" is more important than "ideology" or "system", for example, the oligarchical form of government might be of benefit to the Thai if the rulers were "good" people. A "good" person must possess the transcendent virtues which are, according to the Thais, generosity, benevolence, gratitude, propriety in etiquette, moral uprightness, and so on. Whoever possesses these qualities will be esteemed by the people as "good", regardless of how they may have come to power. In contrast, if a man, whatever his ideology, does not possess these qualities, the people will not regard him as a "good" person. Because of these social values only the bureaucrats can possess such qualities fully, since most of them are "men of action" rather than "ideology". It might be noted that, in Thailand, the parliamentary system does not serve the Thai political culture very effectively, since Thais base their values on individuals. A political party might mean nothing if it has a party leader who is not a man of action but only of ideology. For example, if the major opposition party once in power cannot keep completely all the promises it has made to the people, regardless of rational explanations, they will not trust it and follow it again. Thus, the Thai political party system has been never based on ideology but on pragmatism.

Joyfulness is another characteristic of the Thais which contributes to their inability to take things seriously. They regard politics as a "playing" or "amateur" game, in contrast with the Western view, which regards politics as a profession. In Thailand, a member of parliament who still practises law always identifies himself as a lawyer, not as a politician. Traditionally, politics in Thailand have never been considered professional rather than amateur. This creates a lack of collective responsibility. Individualism reinforces the lack of sense of belonging and responsibility among the members of a group. For the Thais, emphasis is placed mainly upon the Buddhist teaching of *attahiattano-natho* (one must depend only upon himself, not

the other people). Although this is a misunderstanding of the real tenets of Buddhism, it has developed into a social value for the Thais. They regard going to vote at elections as a "boring" and "confusing" thing, since the process of voting is subject to many rules and regulations. Many candidates in Thailand, when running for elections, provide transport, food, money, and other inducements for the voters in order to facilitate matters for them as much as possible. Having been an independent state has caused the Thais to be passive in their politics: they have had no lessons in struggle. They do not feel troubled that they are governed by others, for the Thai kingdom has always been ruled by Thais. All of these social values have not been affected much from outside Thai society, because of the nation's long independence.

CONCLUSION

Thai political culture supports the existence of an oligarchical bureaucratic group. Most socializing agents in Thailand; including the family, schools, higher educational institutions, as well as the agrarian society, Buddhism, and the sentiments of national independence, do not encourage a democratic orientation but rather support the bureaucracy by legitimating those who can control power. The socialization process induces passive behaviour in the Thais towards their politics, government officials, and government institutions. It also encourages certain social values: to be polite, humble, conscious of inferiority, respectful, and afraid of government officials. Another major cultural characteristic, which results primarily from the socializing agents mentioned earlier, is the view that politics is not the concern of everyone but only of those who are in power. The Thais' main concern is to follow their leaders, which implies the government officials.

เชิงอรรถ

¹ Robert Bierstedt, *The Social Order: An Introduction to Sociology* (Tokyo: Kogakusha Company, Ltd., 1963), p. 29.

² T.B. Bottomore, *Sociology: A Guide to Problems and Literature* (London: Unwin University Books, 1969), p. 125.

³ George Lundberg, et al, *Sociology* (Tokyo: John Weatherhill, Inc., 1968), p. 172.

⁴ Bierstedt, *op. cit.*, p. 167. Bierstedt argues further that combinations of ideas and norms are known as ideologies. For him, "an ideology is an idea supported by a norm"; p. 171. He goes further that "between norms and material (there is) another phenomenon, which we shall label technologies (which) are sometimes referred to as technical norms or, more simply, as techniques"; p. 173.

Thus, both ideologies and techniques are components of culture. However, ideologies may sometimes be called 'values', which refer to "conceptions of what a person, group, or society consider desirable, inferred from sets of expressed preferences". Lundberg, *op. cit.*, p. 176.

⁵ Lucian Pye, *Aspects of Political Development* (Boston and Toronto: Little, Brown and Company, 1966), pp. 104-105.

⁶ Gabriel A. Almond, "Comparative Political Systems", in Heinz Eulau, Samuel J. Eldersveld, and Morris Janowitz, eds. *Political Behavior: A Reader in Theory and Research* (Illinois: The Free Press, 1956), p. 36.

⁷ Gabriel A. Almond and G. Bingham Powell, Jr. *Comparative Politics: A Developmental Approach* (Boston and Toronto: Little, Brown and Company, 1966), p. 50.

⁸ Lucian Pye, "Introduction: Political Culture and Political Development," in Lucian Pye and Sydney Verba, eds. *Political Culture and Political Development* (Princeton: Princeton University Press, 1965), p. 6.

⁹ *Ibid.*, p. 8.

¹⁰ *Ibid.*, p. 9.

¹¹ Lundberg, *op. cit.*, p. 270.

¹² *Ibid.*, p. 271.

¹³ Leon Mann, *Social Psychology* (Sydney: John Wiley & Sons Australasia Pty. Ltd., 1972), p. 6.

¹⁴ Lucian Pye, *Politics, Personality, and Nation Building: Burma's Search for Identity* (New Haven: Yale University Press, 1964), pp. 44-48.

¹⁵ *Ibid.*, p. 45.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*, pp. 45-46.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Lucian Pye, *Politics, Personality, and Nation-Building: Burma's Search for Identity*, p. 47.

²⁰ Jacques Amyot, *Intensive Village Study in the Northeast Thailand, Part Two: Community Development Implementation in the Village of Ban Nonglan, Amphur Uthumphonphisai, Srisaket* (Bangkok: Community Development Department, 1967), p. 35.

²¹ Thammasat University Research Team. *Report on Certain Characteristics of Thai Social Institution Affecting Democratic Government in Thailand* (Bangkok: Krung Siam Karnpim, 1972), 62. In Thai version.

²² The Ministry of Education, "Thai Education" in Wit Siwasariyanon, ed., *Aspects and Facets of Thailand* (Bangkok: Siva Phorn Limited Partnership, 1959), p. 47.

²³ Government of Thailand, *Thailand Yearbook 1968-1969* (Bangkok: Government House Printing Office, 1969).

²⁴ Suchit Bunbongkarn, *Higher Education and Political Development in Thailand*, an unpublished Ph.D. Thesis, the Fletcher School of Law and Diplomacy, 1968), p. 158. The figures also appear in his article "The University Students and the Political Development of Thailand" in The Social Sciences Association of Thailand, ed. *A Collection of Technical Articles Presented in Honour of His Royal Highness Prince Wan Waitayakorn on the Occasion of the 80th Anniversary of His Birthday, 25th August 1971* (Bangkok: Thai Wattana Panich Press, 1971), 24-25. In Thai version.

²⁵ Udom Kerdpaibule, *Education and Social Stratification: A Thai Study*, Unpublished MS, (Bangkok: Department of Economics, Kasetsart University, 1970), pp. 4-8.

²⁶ Government of Thailand, *The Civil Service Act of B.E. 2497 (1954)*.

²⁷ Phraya Soonthornbibidh, "Administrators' Precepts" *The Thai Journal of Public Administration*, Vol. II, No. IV (April 1962), pp. 595-596.

³⁸ Government of Thailand, *The Municipal Act of B.E. 2496* (1953), Sections 19, 24, 25, 37, 46, 48, 62, 64, 71 and 72.

³⁹ Government of Thailand, *The Sanitary District Act of B.E. 2495* (1952), Section 7.

⁴⁰ Government of Thailand, *Thailand Official Yearbook* : Bangkok Government House Printing Office, (1968), p. 529. In addition, Confucianism and other religions comprise 1.7 per cent and 0.1 per cent respectively.

⁴¹ Toshio Yatsushiro, *Village Organization and Leadership in Northeast Thailand: A Study of the Villagers' Approach to Their Problems and Needs* (Bangkok : USOM Thailand, 1966), pp. 38-39. Among other sources providing substantial documentary evidence of the Buddhist influence on Thai villagers' behaviour, three other works should be mentioned : John E. deYong, *Village Life in Modern Thailand* (Berkeley and Los Angeles : University of California Press, 1963); Howard Kaufman, *Bangkhua : A Community Study in Thailand* (New York : JJ. Austin, Inc., 1960); William Klausner, *Popular Buddhism in Northeast Thailand* (Bangkok : USOM/Thailand TAAVS Job No. 947, 1962).

⁴² In 1968, there were 42,693 villages, and 4,983 communes compared to 25,116 Buddhist monasteries, 184,873 priests, and 108,504 novices in Thailand; see *Thailand Official Yearbook 1968*, p. 705

⁴³ See for example, The Buddhist Association of Thailand and the Siam Society, *Seminar on Buddhism and Society* (Bangkok : Siwaporn Press, B.E. 2513 (1970). The seminar was organized jointly by the Buddhist Association of Thailand and the Siam Society on the topic of "Buddhism and Thai Society", and held at the Siam Society in Bangkok, Thailand, from August 9-12, 1969.

⁴⁴ See The Buddhist Association of Thailand and the Siam Society, *op. cit.*; see also Christmas Humphreys, *Buddhism* (Harmonsworth, Middlesex : Penguin Books, 1971).

⁴⁵ Phraya Soonthornbibidh, *op. cit.*, p. 597.

BIBLIOGRAPHY

- Almond, Gabriel A. and Powell, G. Bingham, Jr. *Comparative Politics : A Developmental Approach*. Boston and Toronto: Little, Brown and Company, 1966.
- Almond, Gabriel A. "Comparative Political Systems" in Eulau, Heinz, Eldersveld, Samuel J. and Janowitz, Morris, eds. *Political Behavior : A Reader in Theory and Research*. Illinois : The Free Press, 1956.
- Amyot, Jacques. *Intensive Village Study in the Northeast Thailand, Part Two : Community Development Implementation in the Village of Ban Nong-lan, Amphur Uthumphonphisai, Srisaket*. Bangkok : Community Development Department, Ministry of the Interior, 1967.
- Bierstedt, Robert. *The Social Order : An Introduction to Sociology*, Tokyo : Kogakusha Company, Ltd., 1963.
- Bottomore, T.B. *Sociology : A Guide to Problems and Literature*. London : Unwin University Books, 1969.
- deYong, John E. *Village Life in Modern Thailand*. Berkeley and Los Angeles : University of California Press, 1963.
- Government of Thailand. *The Civil Service Act of Thailand, B.E. 2497 (1954)*.
- Government of Thailand. *The Municipal Act of Thailand, B.E. 2496 (1953)*
- Government of Thailand. *The Sanitary District Act of Thailand, B.E. 2495 (1952)*.
- Government of Thailand. *Thailand Yearbook 1968-1969*. Bangkok : Government House Printing Office, 1969.
- Kaufman, Howard. *Bangkhua : A Community Study in Thailand*. New York : J.J. Austin, Inc., 1960.
- Klausner, William. *Popular Buddhism in Northeast Thailand*. Bangkok : USOM/ Thailand, TAAVS Job No. 947, 1962.
- Lundberg, George, et al. *Sociology*. Tokyo : John Weatherhill, Inc. 1968.
- Mann, Leon. *Social Psychology*. Sydney, Australia : John Wiley & Sons Australasia Pty., Ltd., 1972.
- Phraya Soonthornbibidh. "Administrators' Precepts" *Thai Journal of Public Administration*. Vol. II, No. IV (April, 1962).

- Pricha Hongskrailers. "The Nature and Concept of Political Development" *The Journal of Social Sciences*. Vol. 10, No. 1 (January, 1973).
- Pricha Hongskrailers. "Political Culture: Its Nature and Significance" *The Journal of Social Sciences*. Vol. 11, No. 4. (October, 1974).
- Pye, Lucian W. *Aspects of Political Development*. Boston and Toronto: Little, Brown and Company, 1966.
- Pye, Lucian W. *Politics, Personality, and Nation-Building: Burma's Search for Identity*. New Haven: Yale University Press, 1964.
- Pye, Lucian W. "Introduction: Political Culture and Political Development" in Pye, Lucian W., and Verba, Sydney, eds. *Political Culture and Political Development*. Princeton: Princeton University Press, 1966.
- Suchit Bunbongkarn. *Higher Education and Political Development*. An Unpublished Ph.D. Dissertation. Boston: The Fletcher School of Law and Diplomacy, Tuft University, 1968.
- Thammasat University Reseach Team. *Report on Certain Characteristics of Thai Social Institution Affecting Democratic Government in Thailand*. Bangkok: Krung Siam Karnpim. 1972.
- The Buddhist Association of Thailand and the Siam Society. *Seminar on Buddhism and Society*. Bangkok: Siwaporn Press, 1970.
- The Social Sciences Association of Thailand. ed. *A Collection of Technical Articles Presented in Honour of His Royal Highness Prince Wan Waitayakorn on the Occasion of the 80th Anniversary of His Birthday, 25th August, 1971*. Bangkok: Thai Wattana Panich Press, 1971.
- Udom Kerdpibule. *Education and Social Stratification: A Thai Study*. An Unpublished MS. Bangkok: Department of Economics, Kasetsart University, 1970.
- Wit Siwasariyanon, ed, *Aspects and Facets of Thailand*. Bangkok: Siva Phorn Limited Partnership, 1959.

กรอบความคิดในการฟื้นฟูสมดุลทางเศรษฐกิจ และสังคมในพื้นที่ชนบทไทย

ดร. วิจิตวงศ์ ณ บ่อหมก
ภาควิชาสังคมศาสตร์และการเมือง
ราชบัณฑิตยสถาน

1. สภาวะเศรษฐกิจและสังคมในชนบทไทย

1. ชนบทเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศไทย และราษฎรไทยส่วนใหญ่ก็เป็นชาวชนบท ซึ่งประกอบอาชีพในการเพาะปลูก การประมง และการเลี้ยงสัตว์ ชีวิตชนบทคือโครงสร้างพื้นฐานของเศรษฐกิจและสังคมไทย และมีความผูกพันอย่างใกล้ชิดกับวัฒนธรรมไทยและความมั่นคงของประชาชาติไทย ทั้งในอดีตและในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงในเศรษฐกิจและสังคม ทั้งที่เป็นไปโดยธรรมชาติและโดยอิทธิพลจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยี ตลอดจนโดยผลกระทบจากความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แม้จะก่อให้เกิดการพัฒนาในด้านต่าง ๆ และนำไปสู่การขยายตัวของชุมชนที่เป็นเมืองในขอบเขตที่กว้างขวางและมีความสำคัญเพิ่มขึ้นก็ตาม หากชนบทก็ยังคงฐานะความเป็นแกนของเศรษฐกิจและสังคมไทยต่อไปอย่างไม่เปลี่ยนแปลง ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาประเทศ ความมั่นคงแห่งชาติ และเสถียรภาพของระบบและสถาบันต่าง ๆ ของไทย จึงต้องพิจารณาในบริบทของพื้นที่ชนบทเป็นสำคัญ

2. ปัญหาในระดับชาติทุกปัญหาที่มาจากสภาวะในพื้นที่ชนบท ไม่ว่าจะเป็นปัญหาอันเกี่ยวกับระบอบการเมืองและการปกครอง เกราะและอธิปไตยของชาติ สภาวะพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้มีจุดเริ่มต้นในพื้นที่ชนบท แพร่ขยายไปจากพื้นที่ชนบท และมีผลกระทบสะท้อนกลับมายังพื้นที่

ชนบท ในลักษณะเช่นนี้ พื้นที่ชนบทจึงมิได้เป็นเพียงส่วนหนึ่งในโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจและสังคมไทย หากเป็นฐานที่รองรับระบบดังกล่าว เมื่อปัญหาในระดับชาติมีพื้นที่ชนบทเป็นเหตุ การแก้ไขปัญหานั้นก็ต้องมุ่งไปที่การระงับเหตุในพื้นที่ชนบท เมื่อใดที่สามารถระงับเหตุในพื้นที่ชนบทได้แล้ว ปัญหาต่าง ๆ ในระดับชาติก็ย่อมจะคลี่คลายไป ความล้มเหลวของการแก้ไขปัญหของประเทศไทยที่ผ่านมาเนื่องมาจากความสนใจในสถานะชนบทอย่างผิวเผิน และการให้ความเอาใจใส่ต่อพื้นที่ชนบทเพียงเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมไทย ข้อบกพร่องดังกล่าวนี้เกิดจากการขาดปรัชญาและแนวคิดที่ชัดเจนในการกำหนดนโยบายและการวางแผนการพัฒนาชาติไทยในระยะยาว นโยบายและแผนการต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นมีลักษณะเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าซึ่งพิจารณาเฉพาะในบางด้าน และไม่มีความคิดซึ่งลงไปถึงรากเหง้าของปัญหา

3. เมื่อ “การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม” ได้รับการยอมรับเข้ามาเป็นแกนกลางของแนวคิดในการทำนุบำรุงประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้า นักวิชาการในหลายสาขาซึ่งมีความสนใจและเจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งมีหน้าที่ความรับผิดชอบ ต่างก็หยิบยกเอาปัญหาในพื้นที่ชนบทขึ้นมาศึกษาวิเคราะห์ และดำเนินมาตรการต่าง ๆ รวมทั้งการประมวลข้อมูลและสถิติตัวเลข เพื่อความรู้และความเข้าใจในสถานภาพของพื้นที่ดังกล่าว รัฐบาลที่ผ่านมาและผ่านไปทุกยุคสมัย ได้แสดงความวิตกกังวลในสภาพล้าหลังและการถอยพัฒนาของชนบท และได้ทุ่มเททรัพยากรมหาศาลในการพัฒนาชนบทไทยภายใต้นโยบาย แผนงานและมาตรการหลายรูปหลายแบบ ผลจากความพยายามเหล่านั้นปรากฏว่าพื้นที่ชนบทโดยทั่วไปมีความเจริญขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการคมนาคมและการขนส่ง สาธารณูปการ การศึกษาและการสาธารณสุข และแม้กระทั่งความเจริญในเชิงธุรกิจและการเงิน อย่างไรก็ตาม การพินิจพิเคราะห์สิ่งที่เรียกว่า “ความเจริญ” ต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อาจให้ความรู้สึกว่าเป็นความเจริญเฉพาะในรูปแบบ มิใช่ในสาระ อีกทั้งมีลักษณะเป็น “ภาพลวงตา” มากกว่าจะเป็นการพัฒนาโดยแท้จริง นอกจากนั้น ยังพิจารณาอย่างใกล้ชิดและลึกซึ้งเท่าใดก็ยิ่งจะประจักษ์ว่าชนบทไทยมีความเสื่อมโทรมลงเป็นลำดับ ในลักษณะเช่นนี้ปัญหาว่าด้วยการพัฒนาชนบทไทยจึงเป็นเรื่องที่มีความขัดแย้ง สับสน ระคนกับความผิดพลาด ซึ่งแผ่ขยายออกไปในวงกว้าง

4. สถานะเศรษฐกิจและสังคมในชนบทไทยในปัจจุบันมีลักษณะเป็น “ภาพซ้อน” เช่นเดียวกับสถานะดังกล่าวเป็นส่วนรวมของประเทศ ในขณะที่รัฐได้ทุ่มเททรัพยากรกำลังเงินลงไปในพื้นที่ชนบทซึ่งก่อให้เกิด “ความเจริญ” ในทางวัตถุทั้งหลายตามที่กล่าวข้างต้น ความยากจน การว่างงาน และภาวะหนี้สินของชาวชนบท ได้ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น นอกจากนั้นก็ยังประจักษ์ว่าฐานะความเสียเปรียบในเชิงเศรษฐกิจ ความต่ำต้อยทางสังคม และการขาดความมั่นคงในอนาคตของชาวชนบทที่มีความซัดเซงยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ปรากฏการณ์ซึ่งเป็นสัจธรรมดังกล่าวนี้ โดยทั่วไปเป็นที่เข้าใจกันว่าเกิดจากการที่รัฐยังทุ่มเทการพัฒนาชนบทไม่เพียงพอ ซึ่งรัฐบาลก็ได้พยายามสนองรับด้วยการจัดสรรงบประมาณทำนุบำรุงพื้นที่ชนบทให้มากยิ่งขึ้น พร้อมกับการใช้มาตรการในด้านอื่น ๆ อย่างเต็มกำลัง ทั้งนี้โดยปราศจากความมั่นใจในความสำเร็จ ความผิดหวังในเรื่องการพัฒนาชนบท การกระจายความเจริญและผลแห่งการพัฒนาเศรษฐกิจอันเป็นส่วนรวมของประเทศไปสู่พื้นที่ชนบท และการลดความแตกต่างในฐานะเศรษฐกิจและสังคมระหว่างกลุ่มบุคคลในบางอาชีพกับชาวไร่ชาวนา ดูเหมือนจะเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป รัฐบาลได้พยายามแก้ไขโดยการเพิ่มงบประมาณและการกระชับการประสานงานระหว่างหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง ในขณะที่ได้พยายามชักจูงให้ภาคธุรกิจเอกชนรวมทั้งธุรกิจข้ามชาติ ให้เข้ามาช่วยพัฒนาชนบทในลักษณะที่ต่าง ๆ กัน อย่างไรก็ตาม แนวคิดในการพัฒนาพื้นที่ชนบทซึ่งได้ยึดถือมาโดยตลอด ยังไม่เคยได้รับการทบทวนอย่างจริงจัง แม้กระทั่งสาเหตุของปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในชนบทก็ยังมิได้รับการวิเคราะห์อย่างลึกซึ้ง พื้นที่ชนบทยังคงถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมไทย อีกทั้งความเอาใจใส่ยังคงจำกัดอยู่เฉพาะในรูปแบบ โดยมิได้ให้ความสนใจอย่างรอบคอบในสาระ

5. ภาวะความยากจนซึ่งสลัดไม่หลุดพ้นเป็นปัญหาพื้นฐานในพื้นที่ชนบทไทย ปัญหาดังกล่าวนี้อาจนับเป็นเหตุของปัญหาในระดับชาติที่สำคัญทุกปัญหา รวมทั้งปัญหาความก้าวหน้าไม่ทันโลก ทั้ง ๆ ที่ระบบเศรษฐกิจส่วนรวมมีอัตราการขยายตัวที่น่าพอใจ ปัญหาว่าด้วยกำลังซื้อของประเทศและการพัฒนาตลาดสินค้าและบริการภายในประเทศ ปัญหาการเงินการคลังของประเทศ ปัญหาการว่างงานที่แก้ไขไม่ได้ ปัญหาหนี้สินของชาติ และแม้กระทั่งปัญหาสังคม เช่น อาชญากรรมและโสเภณี กล่าวคือ ทราบใดที่ยังมีความยากจนในชนบท ทราบนั้นปัญหาต่าง ๆ ในระดับชาติจะไม่มีทางที่จะแก้ไขได้ จริงอยู่ที่ทรัพยากรและบริการของรัฐสามารถช่วยผ่อนคลายความ

แรงแค้นและความเดือดร้อนในพื้นที่ชนบทได้บ้าง หากไม่สามารถที่จะขจัดภาวะความยากจนได้ การนำเอาธุรกิจและสถาบันการเงินเข้ามาในพื้นที่ชนบทอาจก่อให้เกิดรายได้และผลกำไรของกิจการเหล่านั้น แต่จะไม่ทำให้ชาวไร่ชาวนาหลุดพ้นจากความยากจน หรือมีความเป็นไปได้สูงว่าชาวชนบทไทยจะเพิ่มความยากจนยิ่งขึ้นในระยะยาว การเป็นเช่นนี้เพราะภาวะความยากจนมีสาเหตุในพื้นที่ชนบทเอง ซึ่งการแก้ไขจะต้องกระทำ ณ ที่นั้น ความยากจนในพื้นที่ชนบทมิได้เกิดจากภายนอก หากจะส่งผลไปสู่เศรษฐกิจของประเทศเป็นส่วนรวม การวิเคราะห์ให้ต้องแท้ของสาเหตุแห่งความยากจนเป็นจุดเริ่มต้นของการแก้ไขภาวะความยากจนในพื้นที่ชนบท

6. การว่างงานของชาวชนบทเป็นภาวะพื้นฐานในพื้นที่ชนบท เช่นเดียวกับความยากจน โครงการสร้างงานในชนบท กสช. ของรัฐบาลมีลักษณะเป็นการชั่วคราวและผิวเผิน เช่นเดียวกับการสังคมสงเคราะห์โดยทั่วไป ซึ่งควรจะถือเอาเป็นมาตรการเสริม มากกว่าที่จะเป็นมาตรการหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในชนบท สำหรับงานที่ถาวรนั้นจะต้องเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเป็นสำคัญ และการว่างงานในชนบทก็หมายถึงการขาดโอกาสในการผลิต ทราบว่าที่การผลิตในพื้นที่ชนบทยังมีขอบเขตที่จำกัด และถูกกำหนดโดยกลไกของตลาดภายนอก ทราบนั้นภาวะการว่างงานก็จะคงอยู่ตลอดไป ทั้งนี้ไม่ว่าโครงการสร้างงานในชนบทของรัฐบาลจะมีประสิทธิภาพเพียงใดก็ตาม นอกจากนั้นการว่างงานในชนบทยังเป็นสาเหตุหลักของภาวะการว่างงานในระดับชาติ อีกทั้งยังเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเคลื่อนย้ายประชากรเข้าสู่กรุงเทพมหานคร ซึ่งตามมาด้วยปัญหาเศรษฐกิจและสังคมอีกมากมายหลายปัญหา โดยที่ภาวะการว่างงานเกิดจากสาเหตุในพื้นที่ชนบท เช่นเดียวกับภาวะความยากจน ดังนั้นการแก้ไขภาวะดังกล่าวจึงต้องกระทำ ณ ที่นั้นเช่นกัน

7. ความยากจนและการว่างงานคือที่มาของภาวะหนี้สิน ซึ่งภาวะดังกล่าวนี้ได้เพิ่มพูนขึ้นและแผ่ขยายไปอย่างกว้างขวางในพื้นที่ชนบททั่วประเทศไทย เราอาจจะกล่าวได้ว่าทราบใดที่ชาวชนบทยังคงยากจนและว่างงาน ทราบนั้นหนี้สินย่อมจะเพิ่มขึ้นอย่างไม่หยุดยั้ง หนี้สินมีผลทำให้ชาวชนบทต้องสูญเสียกรรมสิทธิ์ในที่ดินและทรัพย์สินอื่น ๆ ซึ่งหากมีแนวโน้มที่สูงขึ้น การปฏิรูปที่ดินของรัฐย่อมจะไม่ประสบความสำเร็จ การขจัดหนี้สินของชาวชนบทให้หมดสิ้นไปเป็นนโยบายและมาตรการที่สำคัญยิ่งในส่วนของรัฐ ซึ่งจะต้องดำเนินการไปพร้อมกับการขจัดความยากจนและ

การว่างงาน การขยายอิทธิพลของสถาบันการเงินเข้าไปในพื้นที่ชนบทมีลักษณะเป็นการเร่งให้ ภาวะหนี้สินในพื้นที่ที่มีความรุนแรงยิ่งขึ้น ด้วยสถาบันการเงินจะมีส่วนสำคัญในการเสริมพลัง อำนาจทางการเงินให้กับธุรกิจคนกลางในพื้นที่ โดยธุรกิจดังกล่าวจะมีอำนาจต่อรองเหนือชาวไร่ ชาวนามากขึ้น สถาบันการเงินของรัฐอาจมีส่วนสนับสนุนชาวไร่ชาวนาได้บ้างตามนโยบายของ รัฐบาล หากความสนับสนุนนั้นก็คงจะอยู่ในขอบเขตจำกัด ไม่สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง หนี้สินของพื้นที่ชนบทได้

8. นอกจากภาวะความยากจน การว่างงาน และหนี้สินแล้ว พื้นที่ชนบทยังตกอยู่ใน ฐานะที่เสียเปรียบในเชิงเศรษฐกิจ กล่าวคือ ขาดอำนาจในการต่อรองกับภายนอก ความเสีย เปรียบเนื่องมาจากการที่พื้นที่ชนบทต้องพึ่งพาภายนอกทั้งสำหรับการจำหน่ายผลิตผล และสำหรับ สินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นในการครองชีพ อีกทั้งสินค้าอื่น ๆ ซึ่งต้องการสำหรับการผลิต ประเด็นอยู่ที่ชาวไร่ชาวนาแต่ละคนขาดกำลังทางเศรษฐกิจ อันได้แก่เทคโนโลยีและเงินทุน ซึ่งทำให้มีความอ่อนแอในการต่อรอง และต้องยอมรับสภาพความเสียเปรียบ ความเสียเปรียบ ดังกล่าวนี้อาจแก้ไขได้ด้วยการบริหารจัดการเพราะเป็นความเสียเปรียบที่เกิดจากความอ่อนแอของฐาน เศรษฐกิจในพื้นที่ชนบทเอง

9. เมื่อชนบทมีความยากจน มีการว่างงาน มีหนี้สิน และตกอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบ ทางเศรษฐกิจ ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่ชาวชนบทจะมีฐานะในทางสังคมที่ต่ำต้อย ทั้ง ๆ ที่เป็นคนไทย แท้ ๆ โดยสายเลือด และทำหน้าที่เป็นผู้ที่หาเลี้ยงคนทั้งชาติ ความแตกต่างในวิถีสังคมระหว่าง ชาวชนบทกับบุคคลอาชีพอื่น ๆ ในสังคมไทยปรากฏอย่างชัดเจน ซึ่งสิ่งนี้คือจุดอ่อนที่สำคัญต่อ ความมั่นคงของชาติ จริงอยู่ชาวชนบทได้รับความอนุเคราะห์ช่วยเหลือจากกลุ่มบุคคลซึ่งมีฐานะทาง เศรษฐกิจและสังคมสูงกว่าโดยผ่านโครงการสังคมสงเคราะห์เป็นครั้งคราว หากการนั้นย่อมจะไม่ ช่วยเชิดชูศักดิ์ศรีของชาวชนบทการพึ่งพาช่วยเหลือซึ่งกันและกันนั้นเป็นสิ่งที่ดี แต่การที่ฝ่ายหนึ่ง จะเป็นผู้รับการอนุเคราะห์ตลอดไปเพียงฝ่ายเดียวย่อมจะมีใ้ภาพพจน์ที่งดงามสำหรับสังคมที่พัฒนา แล้ว เป็นที่ประจักษ์ว่าในสังคมไทยปัจจุบัน ชาวชนบทมีฐานะทางสังคมเป็นเบื้องล่างของข้าราชการ นักธุรกิจ และกลุ่มอาชีพอื่น ๆ ทั้งหมด โครงสร้างแห่งสังคมในลักษณะดังกล่าวนี้นี้จะต้องได้รับ การทบทวนและแก้ไข

10. การที่พื้นที่ชนบทมีความยากจนและความยากลำบากต่าง ๆ ในการดำรงฐานะทางเศรษฐกิจประการหนึ่ง และการหลั่งไหลเข้ามาสู่พื้นที่ชนบทของอิทธิพลทางธุรกิจ อีกประการหนึ่ง ได้ก่อให้เกิดการพล่าใช้และการทำลายทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่าอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ทรัพยากรธรรมชาติคือเส้นโลหิตของเศรษฐกิจในพื้นที่ ซึ่งจะต้องหวงแหนและอนุรักษ์เอาไว้จนถึงที่สุด พื้นแผ่นดินที่ปราศจากทรัพยากรธรรมชาติจะหมดคุณค่า ดังนั้นการพิทักษ์ผืนแผ่นดินไทยจึงต้องหมายความรวมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติบนผืนแผ่นดินนั้นด้วย ในสภาพเช่นปัจจุบันนี้ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติมีอาจจะชดใช้ด้วยการมีถนน เขื่อน ไฟฟ้า การสื่อสารและสิ่งอื่น ๆ ที่เรียกกันว่า “ความเจริญ” ความยากจนและภาวะอื่น ๆ ในพื้นที่ชนบทในปัจจุบันมีความเกี่ยวข้องกับภาวะในด้านทรัพยากรธรรมชาติ

11. ในขณะที่เศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ใด ๆ อาจจะหมุนเวียนเปลี่ยนไปได้ระหว่างการเฟื่องฟู การถดถอย ความตกต่ำ และการฟื้นตัว หากการที่เศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชนบทต้องตกอยู่ในสภาพตกต่ำอย่างถาวรหลายชั่วคน ย่อมจะเป็นสิ่งที่น่าเศร้าใจ และท้าทายให้เร่งดำเนินการแก้ไข ความตกต่ำของสภาพเศรษฐกิจและสังคมในลักษณะที่เป็นอยู่นี้ กำลังทำลายศักยภาพในการพัฒนาโดยไม่รู้ตัว ชาวชนบทเริ่มหมดหวังในอนาคต และเริ่มที่จะเฉื่อยชาต่อการต่อสู้ตามลำพัง เพราะขาดความหวังที่จะได้รับชัยชนะต่อความวิบากของชีวิตเศรษฐกิจและสังคม บางส่วนของชาวชนบทตัดสินใจจะทิ้งถิ่นกำเนิดเพื่อไปเสี่ยงโชคในเมืองหลวง และยินดีประกอบกิจการทุกอย่างเพื่อแลกเปลี่ยนกับเงินตรา บางส่วนรอรับการสังคมสงเคราะห์ในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งอามิสสินจ้างซึ่งมีส่วนทำลายระบอบประชาธิปไตยและทรัพยากรธรรมชาติ และบางส่วนก็ยอมทนตกเป็นเครื่องมือในทางการเมืองของพรรคการเมืองนอกกฎหมาย ความรู้สึกหมดหวังในอนาคตของชาวชนบทมีผลกระทบโดยตรงต่ออนาคตของสังคมไทย และมีลักษณะที่เป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อความมั่นคงของประเทศในทุกด้าน การโฆษณาชวนเชื่อในรูปแบบต่าง ๆ ไม่อาจที่จะฟื้นฟูความหวังของชาวชนบทได้แต่ประการใด ถ้าแม้มิได้พยายามเสนอทางเลือกที่เหมาะสม ประกอบด้วยการมาตรการในการแก้ไขซึ่งเป็นการระงับเหตุ ณ ที่เกิดเหตุ การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชนบทมิใช่เป็นเพียงแผนการหนึ่งในแผนพัฒนาของชาติ และพื้นที่ชนบทมิใช่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมแห่งประเทศไทย ปัญหาในพื้นที่ชนบทคือปัญหาของประเทศไทย

2. การฟื้นฟูสมดุลในพื้นที่ชนบท

12. ภาวะสมดุลระหว่างความต้องการและการสนองความต้องการเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของชีวิตเศรษฐกิจและสังคม ภาวะสมดุลอาจมีได้ในหลายระดับ และการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมย่อมสะท้อนภาวะสมดุลในระดับต่าง ๆ กัน เศรษฐกิจและสังคมไทยในอดีตเคยอยู่ในภาวะสมดุลระดับต่ำ กล่าวคือความต้องการมีจำกัด หากความต้องการที่จำกัดนั้นได้รับการสนองอย่างบริบูรณ์ ในกาลต่อมา รัฐมีนโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างจริงจัง โดยพยายามยกระดับทั้งความต้องการและการสนองความต้องการให้สูงขึ้น และโดยแท้จริงแล้ว การพัฒนา ๆ ก็คือการยกระดับทั้งกล่าวนั่นเอง ความสำเร็จในการพัฒนา ๆ อยู่ที่ความสำเร็จในการยกระดับความต้องการและการสนองความต้องการของสังคม ซึ่งในระหว่างดำเนินการ ย่อมจะต้องมีการเสียภาวะสมดุลเป็นระยะ ๆ ไป กล่าวคือ หากความต้องการในสังคมไม่เปลี่ยนแปลง การพัฒนา ๆ ก็ย่อมจะเกิดขึ้นมิได้ อย่างไรก็ดี การเสียสมดุลระหว่างการพัฒนา ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่พ้นนั้น จะมีลักษณะเป็นการเสียสมดุลชั่วคราวในระหว่างที่กำลังสร้างขีดความสามารถในการสนองความต้องการเพื่อรองรับความต้องการที่เพิ่มขึ้น ในกรณีของประเทศไทย การเสียสมดุลซึ่งเริ่มขึ้นเมื่อประมาณ 25 ปีมาแล้ว มีลักษณะเป็นการเสียสมดุลที่โครงสร้าง และแผ่ขยายไปทั่วระบบเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็วและทวีความรุนแรง ความเสื่อมโทรมในภาวะเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชนบทสะท้อนให้เห็นถึงการเสียสมดุลในโครงสร้างและชั้นพื้นฐาน เมื่อความต้องการที่เพิ่มขึ้นในพื้นที่ดังกล่าวได้รับการสนองอย่างเพียงพอ ซึ่งก่อให้เกิดความยากจน การว่างงาน และหนี้สินที่เพิ่มขึ้น

13. เมื่อประเทศไทยเริ่มดำเนินนโยบายเร่งรัดการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม รัฐบาลได้มุ่งให้ความสนใจในการสร้างสิ่งที่เป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจ อันได้แก่ ถนนหนทาง เขื่อนไฟฟ้า สถานศึกษา โรงพยาบาล และสาธารณูปการอื่น ๆ ด้วยความหวังที่จะให้ปัจจัยสำหรับการผลิตสนองความต้องการเพิ่มสูงขึ้น โดยในขณะเดียวกัน ก็จะกระตุ้นความต้องการให้เพิ่มตามขึ้นมาด้วย การดำเนินการได้เป็นไปดังคาดคิด ในขณะที่การลงทุนในพื้นฐานเศรษฐกิจส่งผลกระตุ้นความต้องการให้เพิ่มขึ้นอย่างมาก การผลิตซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับขีดความสามารถในการสนองความต้องการมิได้เพิ่มขึ้นได้สัดส่วนกัน พื้นที่ชนบทได้มี "ความเจริญ" ขึ้นในเชิงพื้นฐานทางเศรษฐกิจ หากขีดความสามารถในการผลิตประสบอุปสรรค ไม่อาจเพิ่มขึ้นได้ ในบางพื้นที่

ปริมาณผลผลิตและชนิดของผลผลิตได้ แสดงความก้าวหน้า หากผลิตภาพในการผลิตไม่สูงขึ้น หรือแม้กระทั่งต่ำลง ในพื้นที่อื่น ๆ มูลค่าของผลผลิตได้ลดลงด้วย อันเนื่องมาจากกลไกของตลาดที่ไม่เอื้ออำนวยต่อผลผลิตเหล่านั้น นโยบายการพัฒนาในระยะต่อมาได้ให้ความสนใจใส่ใจเป็นอย่างมากต่อการเปิดประเทศให้กว้างสำหรับการส่งออกซึ่งสินค้าเกษตร และการชักจูงให้ธุรกิจต่างประเทศเข้ามาประกอบกิจการอุตสาหกรรมในประเทศทั้งนี้โดยมุ่งหวังที่จะกระตุ้นการผลิตและสร้างขีดความสามารถในการผลิต ในขณะเดียวกันก็ได้มีการกู้ยืมจากต่างประเทศเข้ามาพัฒนาสิ่งที่เป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ด้วยความมุ่งหมายเดียวกัน การณ์ก็มีได้เป็นไปอย่างที่ไม่คาดคิดอีกเช่นกัน ขีดความสามารถในการผลิตโดยแท้จริงของเศรษฐกิจไทยมิได้เพิ่มขึ้น เพียงส่วนที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจจากต่างประเทศเท่านั้นซึ่งมีการขยายตัว ในขณะที่การผลิตสินค้าอุตสาหกรรมในประเทศได้มีผลในการเพิ่มความต้องการในพื้นที่ชนบท สำหรับการเปิดประเทศเพื่อการส่งออกสำหรับสินค้าเกษตรให้กว้างขึ้นนั้น มีผลทำให้การผลิตในพื้นที่ชนบทต้องอาศัยและผูกพันกับกลไกตลาดโลกมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้โดยอำนาจในการต่อรองมิได้เพิ่มขึ้น ในลักษณะเช่นนี้ การเสียสมดุลอันเกิดจากนโยบายการพัฒนาจึงได้กลายเป็นปรากฏการณ์ถาวร และมีความเรื้อรังต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน

14. เมื่อเป็นที่ประจักษ์ว่าปัญหาพื้นฐานในพื้นที่ชนบทไทยคือปัญหาว่าด้วยการเสียสมดุล กล่าวคือความต้องการได้เพิ่มขึ้นด้านขีดความสามารถของพื้นที่ดังกล่าวเองจะพึงสนองได้ ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาพื้นที่ชนบทไทยก็จำเป็นต้องอยู่ที่การฟื้นฟูสมดุลระหว่างความต้องการและขีดความสามารถในการสนองความต้องการในพื้นที่ดังกล่าว เงื่อนไขที่สำคัญสำหรับยุทธศาสตร์ในการพัฒนาตามแนวคิดนี้ต้องการ การควบคุมการเพิ่มขึ้นของความต้องการในด้านหนึ่ง และการส่งเสริมขีดความสามารถในการสนองความต้องการในอีกด้านหนึ่ง ทั้ง 2 ด้านนี้จะต้องดำเนินการควบคู่กันไปจนกว่าการฟื้นฟูสมดุลจะประสบผลสำเร็จ สมดุลที่ได้รับการฟื้นฟูแล้วไม่จำเป็นจะต้องเป็นสมดุลในระดับต่ำ หรือเป็นการถดถอยกลับไปสู่ระดับเดิมก่อนที่ประเทศไทยจะมีนโยบายเร่งรัดการพัฒนาเศรษฐกิจ ตรงกันข้าม การฟื้นฟูสมดุลในพื้นที่ชนบทจะมีความมุ่งหมายในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเป็นหลักการอยู่ด้วย อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่กล่าวถึงนี้หมายถึงการพัฒนาที่เน้นในสาระมากกว่าการพัฒนาที่เน้นในรูปแบบ และเป็นการพัฒนาทั้งที่เป็นส่วนร่วมและที่เกี่ยวข้องในประเด็นเฉพาะที่มีความสำคัญเป็นพิเศษ ทั้งนี้ไม่ว่าการพัฒนาทั้งกล่าวนั้นจะสามารถแสดงออกมาได้ในเชิงปริมาณหรือในเชิงคุณภาพ ในขณะเดียวกัน จะต้องยอมรับว่าการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบันหาใช่การพัฒนาที่แท้จริงไม่ อย่างน้อย

ที่สุดการขาดสมดุลใน โครงสร้างและในฐานของเศรษฐกิจและสังคมไทยก็ชี้ให้เห็นชัดเจนว่าสิ่งที่เข้าใจว่าเป็น “การพัฒนา” นั้นเป็นเพียง “ภาพลวงตา”

15. ยุทธศาสตร์ในการฟื้นฟูสมดุลทางเศรษฐกิจและสังคมดังกล่าวข้างต้นเป็นยุทธศาสตร์ที่อยู่ในกรอบความคิดของ “การพึ่งตนเอง” ความสำคัญของการพึ่งตนเองในฐานะปรัชญาแห่งการพัฒนาสืบเนื่องมาจากการขาดการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นสาเหตุพื้นฐานของการเสียสมดุลในพื้นที่ชนบท กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ปรัชญาการพึ่งตนเองในพื้นที่คือปัจจัยที่กำหนดภาวะสมดุลในอดีต ต่อมาเมื่อชนบทไทยเปลี่ยนแปลงจากเศรษฐกิจการพึ่งตนเองมาเป็นเศรษฐกิจที่ต้องพึ่งพาทายนอกพื้นที่และภายนอกประเทศ ทั้งในด้านการดำรงชีพและในด้านการผลิตเป็นอาชีพ ภาวะการขาดสมดุลก็ได้บังเกิดขึ้นจนกระทั่งเป็นปรากฏการณ์ในทางโครงสร้างของเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน การละทิ้งแนวคิดในเรื่องการพึ่งตนเองเป็นผลมาจากนโยบายและมาตรการทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับชาติซึ่งตกอยู่ภายใต้อิทธิพลแนวคิดเชิงธุรกิจที่เน้นเงินตราเป็นเครื่องวัดการพัฒนา ภายใต้แนวคิดเชิงธุรกิจ “การทำมาหากิน” ซึ่งเป็นวัฒนธรรมเศรษฐกิจของไทย ได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปเป็น “การทำมาค้าขาย” ทั้งนี้โดยมิได้มีการเตรียมการสำหรับวัฒนธรรมเศรษฐกิจใหม่อย่างถูกต้อง “การทำมาค้าขาย” เป็นวัฒนธรรมเศรษฐกิจที่ต้องการเงื่อนไขทางเทคโนโลยีเป็นสำคัญ รวมทั้ง “เทคโนโลยีสังคม” อันได้แก่ การจัดการ การสื่อสารข้อมูล และการตลาด จุดอ่อนในด้านเทคโนโลยีดังกล่าวนี้ไม่เพียงแต่จะทำให้พื้นที่ชนบทพึ่งตนเองไม่ได้ในแทบทุกทาง หากยังก่อให้เกิดความเสียเปรียบในพื้นที่ทางเศรษฐกิจอีกด้วย การเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากอิทธิพลแนวคิดเชิงธุรกิจในระดับชาติส่งผลโดยตรงต่อการทำลายสมดุล และความเสื่อมโทรมในชีวิตเศรษฐกิจและสังคมชนบทตามที่ประจักษ์อยู่ในปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ยุทธศาสตร์ในการฟื้นฟูสมดุลทางเศรษฐกิจและสังคมในชนบทจึงต้องการการเปลี่ยนแปลงในแนวคิดทางเศรษฐกิจในระดับชาติด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีความจำเป็นจะต้องหยุดยั้งการแผ่ขยายของระบบธุรกิจซึ่งกำลังได้รับการสนับสนุนให้เข้ามาในพื้นที่ชนบท

16. นอกจากแนวคิดในเรื่องการพึ่งตนเองซึ่งจะเป็นปรัชญาสำหรับยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชนบทแล้ว การฟื้นฟูสมดุลในพื้นที่ดังกล่าวยังเกี่ยวข้องกับเรื่องที่มีความสำคัญเป็นพิเศษอีกด้วย 3 เรื่อง ในจำนวนนี้ 2 เรื่องเกี่ยวข้องกับ “ทรัพยากรมนุษย์”

หรือ “คน” อีกเรื่องหนึ่งอาจเรียกว่า “ระบบ” การฟื้นฟูสมรรถภาพในพื้นที่จำเป็นจะต้องให้ความเอาใจใส่ต่อประเด็นเหล่านี้อย่างจริงจังและลึกซึ้ง ทั้งนี้โดยมุ่งดำเนินการให้ทั้ง “คน” และ “ระบบ” ยึดอยู่กับแนวทางการพึ่งตนเอง อีกทั้งพัฒนาขีดความสามารถในการพึ่งตนเอง สังคมที่พัฒนาแล้วทุกสังคมประกอบด้วยคนและระบบซึ่งพึ่งตนเองได้ทั้งในจิตสำนึกและในพฤติกรรม สังคมที่ขาดจิตสำนึกและขีดความสามารถในการพึ่งตนเองคืออาณานิคมซึ่งปราศจากเอกราชและอธิปไตยโดยแท้จริง

17. เมื่อกล่าวถึง “คน” คุณค่าของ “คน” ย่อมหมายถึงคุณภาพ มิใช่ปริมาณ อย่างไรก็ตามยุทธศาสตร์การพัฒนาชนบทย่อมต้องการคนที่มีคุณภาพในสัดส่วนที่สูงในจำนวนประชากรที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ทั้งหมด พื้นที่ชนบทใดที่มีคนจำนวนมากที่มีคุณภาพ พื้นที่นั้นก็ย่อมจะมีศักยภาพในการพัฒนาสูงกว่าพื้นที่ซึ่งคนไม่มีคุณภาพ หรือจำนวนคนที่มีคุณภาพมีน้อย ความมีคุณภาพของคนจะประกอบด้วยคุณสมบัติพื้นฐาน 2 สถาน คือคุณสมบัติในด้านจิตใจที่ได้รับการพัฒนาให้มีความมั่นคง คุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต ความรับผิดชอบ ความขยันขันแข็ง และความรู้คู่ชีวิต สถานหนึ่ง และคุณสมบัติในด้านความรู้ความสามารถในการผลิตสินค้าและบริการและการประกอบอาชีพ ซึ่งอาจรวมเรียกว่าคุณสมบัติในด้าน “ขีดความสามารถทางเทคโนโลยี” เป็นอีกสถานหนึ่ง นอกจากนั้น คุณภาพของคนยังอาจประกอบด้วยสุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์ด้วยอีกสถานหนึ่ง เพราะจิตใจที่ดีและความสามารถในการประกอบกิจการที่เข้มแข็งมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับความสมบูรณ์ของร่างกาย เมื่อ “คน” เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการฟื้นฟูสมรรถภาพทางเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชนบท ดังนั้น การพัฒนาคนจึงเป็นนโยบายและมาตรการที่จะต้องได้รับความเอาใจใส่เป็นเบื้องต้น ทั้งแต่การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาขีดความสามารถทางเทคโนโลยี และการพัฒนาสุขภาพ ซึ่งทั้งนี้และทั้งนี้จะต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกในการพึ่งตนเองลงไปของคนเหล่านั้น

18. การพัฒนาคุณภาพของประชากรในพื้นที่ชนบทในด้านการพัฒนาจิตใจนั้นเป็นภารกิจสำคัญที่ทำทายนักบริหารและนักวิชาการแขนงต่าง ๆ อย่างยิ่ง ความยากลำบากในภารกิจดังกล่าวนี้ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากชาวไทยในพื้นที่ชนบทจำนวนมากได้ตกอยู่ในสภาพชีวิตที่แร้นแค้น ต่อเนื่องกันมาช้านาน จนกระทั่งมีความรู้สึกสิ้นหวัง ท้ออาลัย และเฉื่อยช้าต่อการพัฒนาตนเอง ชาวชนบทจำนวนไม่น้อยที่หวังพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอกโดยผ่านโครงการประเภท “สังคม

สงคราม” ของทางราชการซึ่งมีลักษณะฉาบฉวยและผิวเผิน นอกจากนั้น การแสวงหาประโยชน์ในเชิงธุรกิจที่ได้แพร่เข้าไปในพื้นที่ชนบทยังมีส่วนชักจูงให้ชาวชนบทตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของการบริโภคสินค้าและบริการที่เป็นสิ่งฟุ่มเฟือยและไร้ประโยชน์อันมักจะนำไปสู่ภาวะการขาดสมดุลทั้งในทางเศรษฐกิจและในทางสังคมยิ่งขึ้น ความหยิ่งในศักดิ์ศรี จิตสำนึกในการพึ่งตนเอง ความมั่งคั่ง และความมั่นคงทางจิตใจของชาวชนบทกำลังถูกร่อนไปด้วยอิทธิพลของเงินและธุรกิจจากภายนอกพื้นที่ ด้วยเหตุนี้การพัฒนาจิตใจจึงจำเป็นจะต้องย้อนไปถึงการฟื้นฟูจิตสำนึกเป็นเบื้องต้น อันเป็นภารกิจที่ค่อนข้างยากลำบาก อย่างไรก็ตาม พื้นที่ชนบทไทยก็ยังมิได้ขาดสถาบันหลักเสียโดยสิ้นเชิง ความผูกพันและความเชื่อถือศรัทธาในระหว่างบุคคลภายในครอบครัวและในผู้นำชุมชน รวมทั้งวัดและโรงเรียน ยังมีความแน่นแฟ้นอยู่ ซึ่งสถาบันสังคมชนบทเหล่านี้จะเป็นฐานสำหรับการพัฒนาจิตสำนึกและจิตใจของประชากรโดยทั่วไป

19. ความสำเร็จในการพัฒนาจิตสำนึกและจิตใจของชาวชนบทย่อมจะถือเป็นความสำเร็จขั้นแรกของการพัฒนาคุณภาพของคน ด้วยจิตใญ่ย่อมเป็นที่ตั้งของการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ในขั้นต่อไป การพัฒนาจะมุ่งไปที่การปรับปรุงขีดความสามารถในเชิงเทคโนโลยีสำหรับการผลิตเพื่อสนองความต้องการของพื้นที่ และเพื่อการแลกเปลี่ยนกับสินค้าและบริการจากภายนอกที่มีความต้องการในพื้นที่ หากมิได้ผลิตขึ้นในท้องถิ่น นอกจากนั้น การเพิ่มขึ้นของขีดความสามารถทางเทคโนโลยีก็ยิ่งจะช่วยปรับปรุงการดำรงชีวิตให้มีคุณภาพและมาตรฐานสูงขึ้นอีกสองหนทางด้วย เช่น การรู้จักดูแลสุขภาพและอนามัยที่ถูกหลักวิชาตลอดจนโภชนาการ ภายใต้กรอบความคิดในการพึ่งตนเอง อย่างไรก็ตาม เทคโนโลยีที่เหมาะสม กับพื้นที่ชนบทย่อมต้องการการวิจัยและพัฒนาโดยผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาการต่างๆ ซึ่งอยู่นอกพื้นที่ หากดำเนินการด้วยความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในสถานะต่างๆ ของพื้นที่ งานวิจัยและพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีดังกล่าวนี้เป็นการลงทุนในส่วนของรัฐเพื่อการพัฒนาชนบท และเป็นภารกิจทางวิชาการที่ต้องการการทุ่มเทสติปัญญาความสามารถอย่างจริงจัง นอกจากนั้นเมื่อได้มาซึ่งผลของการวิจัยและพัฒนาแล้ว ก็ยังต้องมีการปฏิบัติงานถ่ายทอดวิชาการเหล่านั้นไปสู่พื้นที่ชนบท จนกระทั่งชาวชนบทมีความสามารถในการกำกับเทคโนโลยีได้ด้วยตนเอง ในหลายกรณีปรากฏว่าได้มีเทคโนโลยีในบางระดับอยู่ในพื้นที่ชนบทบ้างแล้ว ซึ่งจำเป็นจะต้องมีการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีดั้งเดิมเหล่านั้นให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น การพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อยกระดับคุณภาพและมาตรฐานการดำรงชีวิต และ

ความสามารถของชาวชนบทในการผลิตสินค้าและบริการเป็นภารกิจที่ท้าทายนักบริหารและนักวิชาการแขนงต่าง ๆ ไม่น้อยกว่าการพัฒนาจิตใจ

20. การฟื้นฟูสมรรถภาพทางเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชนบทนอกจากจะต้องมีการพัฒนาคุณภาพของประชากรในพื้นที่ดังกล่าวแล้ว ยังต้องการการพัฒนาระบบเศรษฐกิจควบคู่กันไปอีกด้วย ประเด็นในเรื่องของ “ระบบ” มีความสำคัญเป็นพิเศษ เพราะพื้นที่ชนบทไทยยังขาดความเข้มแข็งในด้านเทคโนโลยี เงินทุน และการประกอบการ สำหรับการที่จะแข่งขันในเชิงธุรกิจกับโลกภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวชนบทแต่ละคนและแต่ละครัวเรือนไม่อยู่ในฐานะที่จะติดต่อกับในเชิงธุรกิจกับภาคธุรกิจภายนอกโดยไม่เสียเปรียบ ดังนั้น การฟื้นฟูสมรรถภาพในพื้นที่ชนบทจึงมีความจำเป็นจะต้องจัดระบบเศรษฐกิจในพื้นที่ในลักษณะที่เป็นการรวมพลังการผลิตเพื่อสร้างความสามารถในการต่อรองกับภายนอก แต่ละพื้นที่ชนบทควรจะมีพื้นฐานเป็น “หน่วยเศรษฐกิจ” ที่มีองค์กรในการวางแผนการผลิต การตลาด การลงทุนและการบริโภค ตลอดจนการควบคุมดูแลการปฏิบัติให้เป็นไปตามแผนที่วางไว้ เมื่อมีการรวมพลังในลักษณะดังกล่าวนี้แล้ว การติดต่อกับในเชิงธุรกิจกับภายนอกย่อมจะไม่เกิดความเสียเปรียบ แม้กระทั่งการร่วมมือกับภายนอกก็ย่อมจะกระทำได้ องค์กรดังกล่าวนี้จะเป็นองค์กรของพื้นที่ชนบทเอง และดำเนินการเพื่อประโยชน์ของพื้นที่เป็นที่ตั้ง ทั้งนี้โดยรัฐให้ความสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ในลักษณะที่มีใช่เป็นการแทรกแซงระบบเศรษฐกิจในชนบทซึ่งมีองค์กรเป็น แกนกลาง ดังกล่าวนี้นอกจากจะสร้างความเข้มแข็งในอำนาจการต่อรองและในการจัดการเศรษฐกิจแล้ว ก็ยังจะช่วยเสริมสร้างการปกครองระบอบประชาธิปไตยในพื้นที่ชนบทอีกด้วย เพราะเป็นการสนับสนุนให้ประชาชนร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจ และร่วมกันดำเนินเศรษฐกิจ เพื่อประโยชน์ร่วมกัน

21. การสนับสนุนให้ธุรกิจจากภายนอกเข้าไปในพื้นที่ชนบท โดยที่ยังขาดองค์กรที่เข้มแข็งสนองรับจะนำไปสู่การขัดแย้งในผลประโยชน์ระหว่างธุรกิจจากภายนอกและชาวชนบทผู้ผลิตในพื้นที่ ซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหาในทางการเมืองและความมั่นคงแห่งชาติ ในกรณีที่ไม่มีการขัดแย้ง ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวชนบทซึ่งเป็นแกนของสังคมไทยก็ย่อมจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นลูกจ้างของธุรกิจจากภายนอก การแทรกแซงโดยรัฐย่อมจะไม่ช่วยให้สถานการณ์ดีขึ้น หากรัฐมีนโยบายยืนอยู่ข้างชาวไร่ชาวนา ธุรกิจจากภายนอกพื้นที่ก็จะต้องถอนตัวออกไป ในกรณีที่รัฐ

เลือกนโยบายสนับสนุนธุรกิจ ชาวไร่ชาวนาก็จะเป็นปฏิบัติต่อรัฐบาล ดังนั้นทางเลือกที่เหมาะสมก็มีอยู่ทางเดียวคือ ชาวนาจะต้องรับผิดชอบการประกอบธุรกิจด้วยตนเอง ซึ่งการนั้นจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อมีการร่วมกันจัดตั้งองค์กรกลางขึ้น ในพื้นที่ยุทธศาสตร์ในการฟื้นฟูสมดุลในพื้นที่ชนบทมุ่งที่จะให้ชาวนารับผิดชอบต่อการค้าเสริมธุรกิจในทุก ๆ ด้านด้วยตนเอง ภายใต้กรอบความคิดในการพึ่งตนเอง รัฐก็ ภาคธุรกิจเอกชนจากภายนอกก็ อาจให้ความร่วมมือและสนับสนุนต่อองค์กรในพื้นที่ชนบทในลักษณะที่เหมาะสมได้ แต่มิใช่เข้ามาจัดการเศรษฐกิจแทนชาวนาบท กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การพัฒนาชนบทจะต้องเป็นความรับผิดชอบของชาวนาบทเอง มิใช่ให้องค์กรจากภายนอกพื้นที่เข้ามาดำเนินการ

3. ระบบเศรษฐกิจเพื่อการพัฒนาและฟื้นฟูสมดุลในพื้นที่ชนบท

22. การฟื้นฟูสมดุลที่ดี และการพัฒนาพื้นที่ชนบทที่ดี เป็นความรับผิดชอบของราษฎรในพื้นที่นั้นเอง ซึ่งจะต้องรวมพลังกันจัดตั้งองค์กรที่จัดให้มีการวางแผนเศรษฐกิจในพื้นที่ และการร่วมกันผลิตและจำหน่ายสินค้าที่ผลิตได้ ระบบเศรษฐกิจที่มีองค์กรในลักษณะเช่นนี้ก็คือ “ระบบเศรษฐกิจสหกรณ์” ซึ่งผสมผสานประโยชน์ของสมาชิกในพื้นที่ ดำเนินการเพื่อประโยชน์อันเป็นส่วนรวมของพื้นที่ เสริมสร้างการพัฒนาบุคคลให้มีจิตสำนึกในการพึ่งตนเอง ตามวิถีธรรมในทางเศรษฐกิจและสังคม และขีดความสามารถทางเทคโนโลยี และอยู่ในฐานะที่จะติดต่อและร่วมมือกับภาคราชการและภาคธุรกิจจากภายนอกบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน ระบบเศรษฐกิจสหกรณ์ดังกล่าวนี้มีลักษณะแตกต่างกับระบบสหกรณ์ซึ่งปรากฏอยู่ในประเทศไทยปัจจุบัน แม้ว่าจะมีหลักการพื้นฐานอันเดียวกัน กล่าวคือเป็นระบบเศรษฐกิจที่รวมกลุ่มผู้ผลิตทุกสาขาอาชีพในพื้นที่ เพื่อประโยชน์ร่วมกัน และเป็นการร่วมกันดำเนินเศรษฐกิจอย่างเบ็ดเสร็จ ซึ่งครอบคลุมการผลิต การจำหน่าย และกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่พื้นที่เป็นส่วนรวมอื่น ๆ อาทิเช่น การวางแผน การจัดการ การแสวงหาเงินทุนและการถ่ายทอดเทคโนโลยี การพัฒนาบุคคล การสร้างจิตสำนึกที่ผูกพันกับพื้นที่และชาติบ้านเมือง ตลอดจนความสัมพันธ์บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันกับภายนอกพื้นที่ ระบบเศรษฐกิจสหกรณ์จะเสริมสร้างฐานเศรษฐกิจและสังคมที่แข็งแกร่งภายใต้กรอบความคิดในการพึ่งตนเอง ซึ่งเมื่อดำเนินการบรรลุวัตถุประสงค์แล้ว ไม่เพียงแต่สภาวะ

สมดุลในทางเศรษฐกิจและสังคมจะได้รับการฟื้นฟู หากจะยังยกระับสมดุลให้สูงขึ้นเป็นลำดับ ซึ่งหมายถึงการพัฒนาเศรษฐกิจในสาระที่แท้จริงในพื้นที่ชนบท

23. เนื่องจากความต้องการในพื้นที่ชนบทแต่ละพื้นที่มีขอบเขตที่กว้างขวาง ดังนั้นองค์กรภายใต้ระบบเศรษฐกิจสหกรณ์จึงต้องเป็นตัวแทนของประชาชนในพื้นที่โดยแท้จริง ซึ่งดำเนินการโดยประชาชนในพื้นที่ เพื่อประโยชน์ของเขาเหล่านั้นร่วมกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเป็นองค์กรเศรษฐกิจในรูปแบบของประชาธิปไตย ในขณะที่การวางแผนนโยบายและการอนุมัติการดำเนินงานในต่าง ๆ เป็นอำนาจของ “สภาสหกรณ์” ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนของประชาชนและผู้ผลิตในพื้นที่ การบริหารงานตามหลักการและนโยบายที่กำหนดไว้จะเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของ “คณะกรรมการสหกรณ์” ซึ่งเลือกจากบุคคลที่เหมาะสมในสภาสหกรณ์ ภายใต้คณะกรรมการสหกรณ์จะต้องมีหน่วยงานซึ่งรับผิดชอบในต่าง ๆ โดยเป็นการแบ่งภาระในการกำกับดูแลระหว่างกรรมการสหกรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หน่วยงานวางแผนเศรษฐกิจ หน่วยงานการผลิต หน่วยงานการตลาด และหน่วยงานเทคโนโลยี นอกจากนี้ก็ยังมีหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ เช่น ร้านค้าซึ่งจัดจำหน่ายสินค้าอุปโภคและบริโภค สถาบันออมทรัพย์ ศูนย์เครื่องจักรกล คลังวัตถุดิบและคลังสินค้า ศูนย์พัฒนากำลังคน เหล่านี้เป็นต้น หน่วยงานต่าง ๆ เหล่านี้จะมีขนาดและขอบเขตการดำเนินงานตามความเหมาะสมของกิจกรรมในแต่ละพื้นที่ และดำเนินงานโดยบุคลากรในพื้นที่นั้น ๆ ภายใต้การควบคุมดูแลของคณะกรรมการสหกรณ์และสภาสหกรณ์ ความช่วยเหลือ ความสนับสนุน และความร่วมมือจากหน่วยงานของรัฐและภาคเอกชนจากภายนอกพื้นที่ในทุกลักษณะจะต้องผ่านการพิจารณาขององค์กรดังกล่าว

24. โดยที่การผลิตเป็นหัวใจของการสนองความต้องการในพื้นที่ และการเพิ่มการผลิตคือปัจจัยที่สำคัญในการฟื้นฟูสมดุลในพื้นที่ ดังนั้นการวางแผนการผลิตจึงต้องได้รับความเอาใจใส่เป็นพิเศษภายใต้ระบบเศรษฐกิจสหกรณ์ ตรงข้ามกับแนวคิดทางธุรกิจซึ่งมุ่งจะให้พื้นที่ชนบททำการผลิตเพื่อสนองความต้องการของตลาดภายนอก ซึ่งหมายความว่าความรวมถึงตลาดต่างประเทศ ระบบเศรษฐกิจสหกรณ์จะให้ความสำคัญต่อการผลิตเพื่อสนองความต้องการในพื้นที่เป็นเบื้องต้น หลักการก็คือว่าความต้องการพื้นฐานในพื้นที่ควรจะได้รับการสนองจากขีดความสามารถใน

พื้นที่เองเสียก่อน โดยยังไม่มีธุรกิจภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้อง การติดต่อกับพหุภาคีภายนอกพื้นที่ควรจะกระทำเมื่อพื้นที่ได้พัฒนาขีดความสามารถเชิงเทคโนโลยีพอที่จะแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการโดยไม่เสียเปรียบได้แล้ว ด้วยเหตุนี้ ทั้งการพัฒนาจิตใจและการพัฒนาเทคโนโลยีจึงมีบทบาทที่สำคัญยิ่ง คือการพัฒนาจิตใจให้มีความอดกลั้น อดทน และอดออม และการพัฒนาเทคโนโลยีให้สามารถผลิตสินค้าและบริการสนองตนเองได้ การฟื้นฟูสมดุลในชนบทต้องกระทำที่พื้นที่ชนบทเอง ความอ่อนแอในเทคโนโลยีการผลิต และความเสียเปรียบในเชิงการตลาด จะไม่ทำให้พื้นที่ชนบทฟื้นฟูสมดุลได้ในบริบทธุรกิจกับภายนอก แนวคิด “การทำมาค้าขาย” เป็นที่ประจักษ์ว่าไม่สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจในพื้นที่ชนบทไทย และเป็นแนวคิดที่จะนำไปสู่ความเสื่อมโทรมทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากร ยิ่งขึ้น แนวคิดที่ถูกต้องในการพัฒนาชนบทไทยในปัจจุบันคือ “การทำมาหากิน”

25. การวางแผนการผลิตในพื้นที่ชนบทย่อมจะต้องพิจารณาความต่อเนื่องที่เหมาะสมของกระบวนการผลิตไปพร้อมกันด้วย ในพื้นที่ซึ่งมีการทำนาเป็นการผลิตหลัก สหกรณ์ของพื้นที่จะต้องพิจารณาการมีโรงสีในขนาดกำลังผลิตที่เหมาะสมเป็นของตนเอง และในขณะเดียวกันก็ควรจะมียังฉางสำหรับการเก็บรักษาทั้งข้าวเปลือกและข้าวสาร ในพื้นที่ซึ่งมีการปลูกพืชไร่ เช่น การปลูกฝ้ายหรือปลูกปอ สหกรณ์ก็จะต้องมีกิจกรรมการผลิตที่ต่อเนื่องกับการนั้น เช่น การคัดเกรดและอัดเบลปอ และการทอฝ้าย เป็นต้น นอกจากนั้น สหกรณ์ก็อาจจะมีกิจกรรมแปรรูปวัตถุดิบเป็นสินค้าสำเร็จรูปสนองความต้องการของพื้นที่ เนื่องจากพื้นที่ของสหกรณ์ส่วนใหญ่จะมีขนาดเล็ก ดังนั้นกฎเกณฑ์สำคัญซึ่งจะนำไปสู่การพึ่งตนเองของพื้นที่ก็คือเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการผลิตขนาดเล็ก จริ่งอยู่ การผลิตขนาดใหญ่โดยปกติจะเป็นการผลิตที่มีต้นทุนโดยเฉลี่ยต่ำ หากด้วยเทคโนโลยีที่เหมาะสม การผลิตในขนาดเล็กก็สามารถที่จะมีต้นทุนการผลิตโดยเฉลี่ยต่ำได้ ด้วยเหตุนี้ รัฐจึงมีความรับผิดชอบที่สำคัญในการสนับสนุนการฟื้นฟูสมดุลในพื้นที่ชนบท โดยรัฐจะต้องทุ่มเทการลงทุนในการวิจัยและพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อได้มาซึ่งเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการผลิตในพื้นที่ชนบท และถ่ายทอดไปยังพื้นที่ดังกล่าว ในสภาพปัจจุบัน การผลิตในพื้นที่ชนบทต้องอาศัยสินค้าเทคโนโลยีจากภายนอกซึ่งขาดความเหมาะสม ทำให้ต้นทุนสูงและมูลค่าเพิ่มที่เกิดขึ้นในพื้นที่ต้องกลบออกไปนอกพื้นที่ เช่น การเพาะปลูกต้องอาศัยปุ๋ย ยากำจัดศัตรูพืช และเครื่องจักรกลจากภายนอก ซึ่งค่าใช้จ่ายสำหรับสินค้าเทคโนโลยีที่จำเป็นในการเพาะ-

ปลูกเหล่านี้ทำให้มูลค่าเพิ่มสุทธิที่จะตกอยู่กับพื้นที่ชนบทเหลือเพียงเล็กน้อย ในกรณีที่สินค้าจากชนบทต้องพึ่งพาตลาดภายนอก และจำหน่ายได้ในราคาที่ตกต่ำ พื้นที่ชนบทก็จะหลีกเลี่ยงการขาดทุนไม่พ้น ดังนั้น ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการฟื้นฟูสมรรถภาพในพื้นที่ชนบทจึงขึ้นอยู่กับขีดความสามารถทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีชนบทของประเทศเป็นอย่างยิ่ง

26. นอกจากความสนับสนุนในด้านการวิจัยและพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีที่เหมาะสมดังกล่าวแล้ว การฟื้นฟูสมรรถภาพเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชนบทยังต้องการความสนับสนุนจากรัฐในอีกหลายด้าน ได้แก่ สาธารณูปการ การสื่อสารและการคมนาคม การชลประทานและแหล่งน้ำ การศึกษา การสาธารณสุข และการรักษาความยุติธรรมและความสงบเรียบร้อย รวมทั้งเงินอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดิน ความช่วยเหลือและสนับสนุนต่าง ๆ เหล่านี้จะต้องพิจารณาเป็นส่วนหนึ่งในการฟื้นฟูสมรรถภาพในพื้นที่ โดยแท้จริงแล้ว รัฐก็ได้ทุ่มเทความช่วยเหลือในรูปแบบต่าง ๆ ให้กับพื้นที่ชนบทมิใช่น้อย หากที่ความช่วยเหลือของรัฐไม่สามารถฟื้นฟูสมรรถภาพในพื้นที่ดังกล่าว และไม่สามารถยกระดับการพัฒนาชนบทในสาระและโดยแท้จริงได้นั้น ก็เนื่องมาจากพื้นที่ชนบทขาดระบบเศรษฐกิจสหกรณ์ดังกล่าวข้างต้นรองรับ ประกอบกับความไม่ถูกต้องในแนวคิดทางเศรษฐกิจซึ่งเน้นการพึ่งพาจากภายนอกและการแสวงหาประโยชน์ของธุรกิจมากกว่าการเน้นความสำคัญของการพึ่งตนเองของพื้นที่ชนบท นอกจากนั้นก็อาจกล่าวได้ว่ารัฐมิได้ให้ความสนับสนุนต่องานวิจัยและพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเท่าที่ควร เพราะมุ่งพิจารณางานดังกล่าวนี้ในเชิงธุรกิจ มากกว่าที่จะเป็นการลงทุนในระดับชาติ ประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่งซึ่งยังมีความสับสนในแนวคิดก็คือ ความเข้าใจที่ว่า การนำธุรกิจจากภายนอกเข้ามาสู่พื้นที่ชนบทคือการกระจายรายได้และความเจริญให้กับพื้นที่แนวคิดที่ถูกต้องก็คือการสนับสนุนและส่งเสริมให้พื้นที่ชนบทสร้างฐานเศรษฐกิจของตนเอง ในขณะที่จะต้องป้องกันมิให้ธุรกิจจากภายนอกเข้าแสวงหาประโยชน์ในเชิงธุรกิจในพื้นที่ดังกล่าว

27. เมื่อภารกิจในการฟื้นฟูสมรรถภาพได้บรรลุความสำเร็จแล้ว ระบบเศรษฐกิจสหกรณ์ก็จะอยู่ในฐานะที่จะก้าวออกไปสู่ตลาดภายนอกได้อย่างมั่นคงและไม่เสียเปรียบ การนี้อาจต้องการการประสานกันในระหว่างพื้นที่ชนบทต่าง ๆ ซึ่งเป็นการผนึกกำลังในขอบเขตที่กว้างขวางออกไปอีก ในขณะเดียวกัน สหกรณ์ในพื้นที่ก็จะขยายการผลิตออกไปทั้งในทางกว้าง ก็ดำเนินการผลิตสินค้าและบริการมากขึ้น และขยายออกไปในกระบวนการที่ต่อเนื่องตามขั้นตอน จน

กระทั่งถึงตลาดของผู้บริโภคภายนอก ในขั้นนี้ สหกรณ์ก็จะจะมีลักษณะเป็นองค์กรทางธุรกิจมากยิ่งขึ้น อันเป็นการรวมพลังทั้งในด้านการผลิตและการตลาด ทั้งนี้โดยมิได้ละทิ้งหลักการแห่งการพึ่งตนเอง ความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจสหกรณ์จะเสริมสร้างให้ระบบเศรษฐกิจระดับชาติมีความมั่นคงยิ่งขึ้น โดยจะขจัดปัญหาการขาดสมดุลในด้านต่าง ๆ ให้ค่อย ๆ หดสั้นไป ปัญหาความยากจนในระดับชนบทและระดับชาติจะลดลง การว่างงานซึ่งเป็นปัญหาสำคัญจะถูกระงับที่จุดเกิดเหตุ ภาวะหนี้สินจะกลายเป็นลำดับ ภายหลังการฟื้นฟูสมดุล และประเทศชาติก็จะมีศักดิ์ศรีพร้อมด้วยเอกราชและอธิปไตยทางเศรษฐกิจอย่างสมบูรณ์

เอกสารอ้างอิง

1. หม่อมหลวง เดช สนิทวงศ์, “พระราชปรารภและเรื่อง การจัดนิคมชาวไร่ในรูปสหกรณ์”.
2. หม่อมหลวง เดช สนิทวงศ์, “มาตรการแก้ไขปัญหาการผลิตและการค้าข้าวของชาวนา”.
3. หม่อมหลวง เดช สนิทวงศ์, “งานสหกรณ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม”.
4. หม่อมหลวง เดช สนิทวงศ์, “การสหกรณ์”.
- (ทั้ง 4 รายการข้างต้นนี้ จากหนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวง เดช สนิทวงศ์, วันที่ 17 ธันวาคม 2518).
5. สด คุรุมะโรหิต, บทความต่างๆ เกี่ยวกับระบบสหกรณ์ซึ่งพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายสด คุรุมะโรหิต, เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2521.
6. วิจิตวงศ์ ณ บ่อมเพชร, “นโยบายเทคโนโลยี กับ เศรษฐกิจของประเทศไทย”, สถาบัน วท., 2528.
7. วิจิตวงศ์ ณ บ่อมเพชร, “วิทยาศาสตร์, เทคโนโลยี และเศรษฐกิจ”, สถาบัน วท., 2529.
8. วิจิตวงศ์ ณ บ่อมเพชร, “การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ และขีดความสามารถทางเทคโนโลยี”, สถาบัน วท., 2530.
9. วิจิตวงศ์ ณ บ่อมเพชร, “องค์กรการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท”, กรมส่งเสริมสหกรณ์, 2530.
10. นายแพทย์ประเวศ วะสี, “พุทธเกษตรกรรม กับ ศาสนิตยของสังคมไทย”, 2530.

การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของสังคมชนบทไทย : ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม

ดร. สัญญา สัญญาวิวัฒน์*

ความนำ

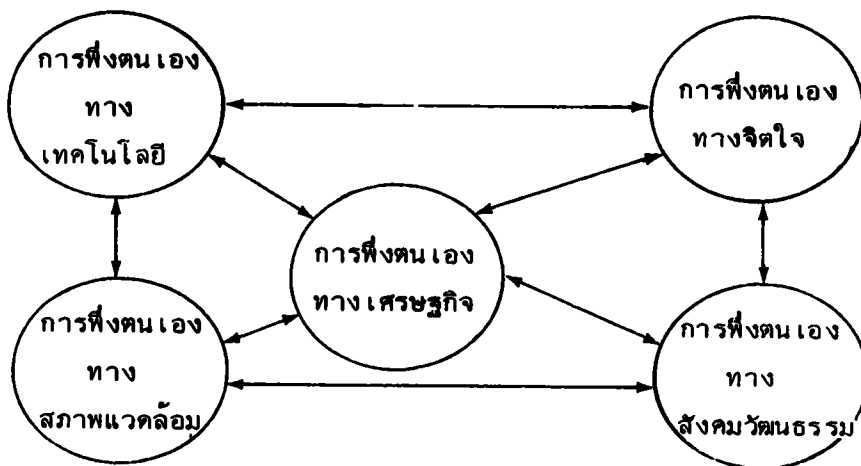
ตามความคิดของผู้ร่วมวิจัย เรื่อง การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของสังคมชนบทไทยมีความเห็นว่า การพึ่งตนเองของสังคมชนบท (หรือสังคมใดก็ตาม) นั้น ต้องมีปัจจัยหรือตัวแปรห้าประเภทรวมกันคือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสภาพแวดล้อม ปัจจัยทางเทคโนโลยี ปัจจัยทางจิตใจ และปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม (เรียกสั้น ๆ ว่า TERMS MODEL) หากอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้ สังคมที่จะพึ่งตนเองได้จะต้องมีปัจจัยเหล่านี้อย่างครบถ้วน หากสังคมยังขาดปัจจัยประเภทใดอยู่ก็จะต้องแสวงหามาให้ครบ จึงจะเรียกได้ว่าสามารถพึ่งตนเองได้

มองในเชิงทฤษฎี อาจกล่าวได้ว่า การพึ่งตนเองที่ประกอบด้วยปัจจัยห้าประเภทรูปแบบนี้เป็น การพึ่งตนเองอย่างสมบูรณ์ แต่การพึ่งตนเองอย่างสมบูรณ์นี้ประกอบขึ้นมาด้วยการพึ่งตนเองบางส่วน (Partial Self-Reliance) คือการพึ่งตนเองทางจิตใจหรือการพึ่งตนเองของบุคคลแต่ละคน การพึ่งตนเองทางสังคมและวัฒนธรรมหรือการพึ่งตนเองของกลุ่มคน การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ การพึ่งตนเองทางเทคโนโลยี และการพึ่งตนเองทางสภาพแวดล้อม

ในทำนองเดียวกัน การพึ่งตนเองด้านใดด้านหนึ่งอย่างสมบูรณ์นั้นก็จะต้องอาศัยปัจจัยอีกสี่ประเภทที่เหลือด้วย นั่นคือ การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของสังคมชนบทไทยจะต้องอาศัยการ

* สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ร.บ. (จุฬาฯ); M.A. (Michigan State); Ph.D. (Missouri-Columbia) รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ฟังตนเองทางจิตใจ สังคมวัฒนธรรมเทคโนโลยีและสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติด้วย เพื่อช่วยให้เป็นรูปธรรมขึ้นได้เสนอแผนภูมิดังนี้

การวิเคราะห์ตัวแปรทางสังคม-วัฒนธรรม

เมื่อเห็นพ้องกันในปัจจัยหรือตัวแปรหลักประเภทต่างๆ แล้ว ขั้นตอนต่อไปของกระบวนการวิจัยเรื่องนี้ก็คือ ให้แต่ละคณะทำงาน (ห้าคณะด้วยกัน) ไประดมความคิดหาตัวแปรสำคัญที่จะทำให้เกิดความสามารถฟังตนเองได้ในด้านของตน เช่น ด้านเศรษฐกิจ ด้านจิตใจหรือด้านเทคโนโลยี ก็ไปคิดหาตัวแปรการฟังตนเองด้านของตนออกมา โดยเน้นสิ่งที่มีอยู่ในสมอง เอกสารอ้างอิงเท่าที่จะหาได้ในเวลาจำกัด ในขั้นนี้ คณะทำงานด้านสังคมและวัฒนธรรมได้เสนอตัวแปรไปทั้งหมด 18 ตัวต่อที่ประชุมใหญ่ของคณะวิจัย ซึ่งได้ช่วยวิเคราะห์วิจารณ์และให้ข้อคิดเพิ่มเป็นตัวแปรมาอีก 2 ตัวรวมเป็น 20 ตัว ดังนี้

1. คนในวัยแรงงาน
2. อัตราการฟังฟังของประชากร
3. ภาวะผู้นำ
4. วิถีชีวิต (Life Style)
5. สุขภาพอนามัย
6. การศึกษา
7. การมีส่วนร่วมของประชาชน

8. ความผูกพันกับเชื้อชาติ
9. ความผูกพันกับขนบธรรมเนียมประเพณี
10. ความสัมพันธ์ในครอบครัว
11. ความสัมพันธ์กับราชการ
12. ความสัมพันธ์กับหน่วยงานเอกชน (NGO)
13. ความสัมพันธ์กับภาคธุรกิจเอกชน
14. ความนิยมไทย*
15. การติดต่อสื่อสาร*
16. ศาสนา
17. องค์การทางสังคม (องค์กรประชาชน)
18. โครงสร้างอำนาจ (โครงสร้างชนชั้น)
19. การเป็นเจ้าของที่ดิน
20. ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม

ต่อมา ได้มีการพิจารณาลักษณะของตัวแปรการพึ่งตนเองด้านต่าง ๆ อีกครั้งหนึ่งระหว่างการอภิปรายเรื่องแบบสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและชาวบ้าน ที่คณะวิจัยจะได้ออกไปพบปะสนทนาค้นหาหมู่บ้านที่คัดเลือกเพื่อการนี้ ผลการพิจารณาดังกล่าวได้คัดถอนจำนวนตัวแปรให้ลดน้อยลงไปเหลือเพียง 11 ตัว คือ

1. ความรู้จักประมาณในการกินการใช้จ่าย (ค่านิยมทางสังคม)
2. การประยุกต์หลักศาสนาธรรมในการดำเนินชีวิต
3. ลักษณะความสัมพันธ์ในครอบครัว-เครือญาติ
4. ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม (นอกจากข้อ 3)
5. ความภาคภูมิใจในความเป็นไทย
6. การศึกษาของชุมชน
7. การสื่อสารในชุมชน

* ตัวแปรที่ประชุมใหญ่คณะวิจัยเสนอเพิ่มเติม

¹ รูปแบบคำถามสำหรับสัมภาษณ์ เพื่อทราบความหมายของตัวแปรในทางปฏิบัติ

8. ภาวะผู้นำ
9. องค์กรประชาชน
10. ความสัมพันธ์กับราชการ
11. ความสัมพันธ์กับองค์การเอกชน

ทั้งนี้ด้วยเหตุผลที่ว่า ตัวแปรบางตัวจะปรากฏอยู่ในการศึกษาของกันอื่นอยู่แล้ว ตัวแปรบางตัวสามารถรวมกันเป็นตัวเดียวเพื่อความกะทัดรัด หรือตัวแปรบางตัวก็สามารถตัดออกไปได้เพราะไม่มีความสำคัญมากนัก นอกจากนั้น ควรได้มีการบันทึกไว้ด้วยว่า ที่ประชุมใหญ่คณะวิจัยชุดนี้ ได้ขอให้คณะวิจัยทางสังคม ฯ เพิ่มหัวข้อประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านเข้าไปด้วยอีกหัวข้อหนึ่ง ซึ่งปรากฏว่าเป็นหัวข้อที่ให้คุณประโยชน์ในการศึกษามากทีเดียว เพื่อประโยชน์ในการทำ ความเข้าใจร่วมกันจะได้ให้ความหมายทั่วไปของตัวแปรเหล่านี้ไว้ชั้นหนึ่งก่อนดังนี้

1. **ความรู้จักประมาณในการกินการใช้อย่างประหยัด** หมายถึงค่านิยมทางสังคมที่ควบคุมการกินอาหารและการใช้สิ่งของต่าง ๆ ของมนุษย์ให้เป็นไปอย่างประหยัดคุ้มค่าและเหมาะสมกับฐานะ คำนี้มีความหมายตรงข้ามกับความฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่าย ไม่รู้จักประมาณ ชุมชนที่มีสมาชิกรู้จักประมาณในการกินการใช้เป็นจำนวนมาก ย่อมส่งเสริมการพึ่งตนเองได้ของชุมชนได้มาก

2. **การประยุกต์หลักศาสนาธรรมในการดำเนินชีวิต** มีความหมายใกล้เคียงกับข้อ 1 ข้างต้น แต่ข้อนี้มีขอบเขตจำกัดลงมาเป็นเรื่องของศาสนาโดยเฉพาะ ศาสนาใดก็ได้ แต่สำหรับสังคมไทยที่คนไทยส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิก หลักศาสนาธรรมนี้ส่วนใหญ่จึงหมายถึงธรรมะของพุทธศาสนา การประยุกต์หลักศาสนาธรรมในการดำเนินชีวิต ในที่นี้หมายถึงการน้อมนำเอาศาสนาธรรมคำสอนของศาสนามาใช้ในการดำเนินชีวิต ทำให้ชีวิตมีความสุข ความสงบร่มเย็น รู้จักใช้หลักจิตวิสัย (subjectivity) หลักศีลธรรม คุณธรรมในการวัดคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ รู้จักพอใจในสิ่งที่ตัวมีอยู่ รู้จักนำหลักธรรมมาช่วยให้เกิดความสำเร็จในชีวิต หลักศาสนาธรรมย่อมส่งเสริมการพึ่งตนเองของชุมชน

3. **ลักษณะความสัมพันธ์ในครอบครัว-เครือญาติ** ในที่นี้หมายถึงความสมัครสมานสามัคคีอันเหนียวแน่นระหว่างสมาชิกของครอบครัวและเครือญาติ มีลักษณะที่สมาชิกของกลุ่ม

สังคมดังกล่าวร่วมทุกข์ยามมีทุกข์ ร่วมสุขยามมีสุข ยามใดที่มีปัญหาข้อขัดข้องใด ๆ ในชีวิต สมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ก็เต็มใจยินดีช่วยกันแก้ไข ขจัดปัดเป่าปัญหานั้นให้หมดสิ้นไป หรือบรรเทาเบาบางลง ในเชิงทฤษฎี ชุมชนที่ครอบครัว-เครือญาติมีลักษณะเช่นว่านี้แล้ว โอกาสที่ชุมชนนั้นจะพึ่งพาตนเองได้ก็ย่อมจะมีมาก

4. **ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม** มีความหมายเช่นเดียวกับข้อ 3 เพียงแต่ขยายขอบเขตออกไปนอกวงข่ายของครอบครัว-เครือญาติ นั่นคือ ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม หมายถึงความสมักระหว่างสมาชิกอันเหนียวแน่นของสมาชิกในสังคมหรือในชุมชน เมื่อมีสารทุกข์สุกดิบอย่างไร ก็จะร่วมมือช่วยเหลือกัน ทำให้ชุมชนปลอดทุกข์ อุดมสุข เปรียบเหมือนมนุษย์มีพลานามัยที่แข็งแรง เป็นการยากแก่โรคภัยไข้เจ็บจะมาเบียดเบียน

ด้วยเหตุที่ความเป็นปึกแผ่นทางสังคมมีความสำคัญต่อสังคมหรือชุมชนเช่นนี้ ในการวิจัยคราวนี้เราจึงถือเอาความเป็นปึกแผ่นทางสังคมนี้เองเป็นคำจำกัดความของตัวแปร การพึ่งตนเอง โดยได้สังเกตเห็นว่า ความเป็นปึกแผ่นทางสังคมแสดงคุณสมบัติทั้งทางสังคม คือกลุ่มบุคคลที่มีความสัมพันธ์กันและทางมานุษยวิทยา คือ กฎเกณฑ์ทางสังคมหรือวัฒนธรรมที่กำกับความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นฐาน ซึ่งเป็นหัวใจของสาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาตามหลักการของวิชาดังกล่าว ความเป็นปึกแผ่นทางสังคมย่อมจะสืบเนื่องมาจากปัจจัยหลายอย่าง ทั้งทางจิตใจ เศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา ภาษาและการสื่อสาร การเมือง อนามัย นันทนาการ คมนาคมขนส่ง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและทรัพยากรธรรมชาติด้วย อีกนัยหนึ่ง ตัวแปรอีก 4 ประเภท นอกเหนือจากตัวแปรทางสังคมและวัฒนธรรมนั่นเอง

5. **ความภาคภูมิใจในความเป็นไทย** เป็นตัวแปรก่อนไปทางมานุษยวิทยา แท้ก็เกี่ยวข้องกับสังคมวิทยาในแง่สถานภาพทางสังคม ความภาคภูมิใจในความเป็นคนไทย หมายถึงความรัก ความนิยมเชิดชูหรือความหยิ่งในการมีสายเลือดเป็นไทย ในการได้เกิดมาในผืนแผ่นดินไทยในการได้โอนสัญชาติมาเป็นคนไทย ความภาคภูมิใจตรงนี้มี ความหมายใกล้เคียงกับชาติพันธุ์นิยม (ethnocentrism) หรือชาตินิยม (nationalism) แต่บางอย่างกว่าความภาคภูมิใจในความเป็นไทยย่อมจะส่งเสริมการพึ่งตนเองในแง่ที่ส่งเสริมการช่วยเหลือตนเอง ไม่พยายามพึ่งผู้อื่นโดยเฉพาะคนต่างชาติ เอาใจใส่ช่วยเหลือคนไทยด้วยกัน ส่งเสริมสินค้าไทย งดเว้นสินค้าต่างชาติ เป็นต้น

6. การศึกษาของชุมชน หมายถึง ปริมาณการศึกษาที่สมาชิกชุมชนได้รับ ทั้งในด้านการศึกษาทางการและการศึกษาไม่เป็นทางการ หรือนอกระบบโรงเรียน ในเชิงทฤษฎีระดับ การศึกษาของชุมชนย่อมจะส่งเสริมการพึ่งตนเองของชุมชนในแง่ที่ว่า ยิ่งชุมชนมีระดับการศึกษาสูงเพียงไร โอกาสที่ชุมชนจะพึ่งตนเองได้ย่อมมีมากขึ้นเพียงนั้น ทั้งนี้เพราะคนที่มีการศึกษาสูงย่อมมีปัญญาสามารถช่วยตัวเองและผู้อื่นได้มาก หาข้อมูลและแนวทางในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้าได้มาก

7. การสื่อสารในชุมชน มีความหมายใกล้เคียงกับการศึกษาข้างต้น แต่การสื่อสารมีลักษณะเป็นเครื่องมือ เป็นอุปกรณ์ในการศึกษา ในการติดต่อสื่อความหมายระหว่างกันของมนุษย์ ทำให้การศึกษาดำเนินไปได้ การสื่อสารในชุมชนมีความหมายกว้าง รวมถึงเนื้อหาสาระที่จะสื่อช่องทางการสื่อ ผู้ส่งสาร ผู้รับสาร และการจัดให้มีการสื่อและความดีแห่งของการสื่อ การสื่อสารในชุมชนหมายถึงการสื่อสารระหว่างชุมชนด้วย เพราะชุมชนปัจจุบันต้องเกี่ยวข้องกับชุมชนอื่นอยู่เป็นประจำ จากความหมายของการสื่อสารดังกล่าวมานี้จึงเห็นได้ว่าชุมชนที่มีการสื่อสารในชุมชนมากย่อมมีโอกาสในการพึ่งตนเองได้มาก

8. ภาวะผู้นำ หมายถึง ทั้งจำนวนและประเภทของบุคคลที่มีบุคลิก ความรู้ ความสามารถ ชักนำคนในชุมชนให้ทำตามหรือตามความเห็นการกระทำในสิ่งที่เขาไม่ต้องการให้ทำได้ บุคคลเหล่านี้คือผู้นำชุมชนค่านต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่ทางราชการยอมรับ-แต่งตั้ง หรือที่ชาวบ้านยอมรับ แต่ทางราชการไม่ได้แต่งตั้ง สิ่งทีผู้นำชักนำให้ผู้นตามทำคือ สิ่งทีสังคมถือว่าดีงาม เช่น การทำบุญ การพัฒนาชุมชน การฝึกอาชีพ เป็นต้น สิ่งทีผู้นำชักนำให้คนเห็น คือสิ่งทีสังคมถือว่าเป็นสิ่งไม่ดีงาม เช่น อบายมุข ความสุรุษสุรายุ่มเฟือย เป็นต้น ชุมชนทีมีผู้นำจำนวนมากและมีความสามัคคีกัน ย่อมส่งเสริมการพึ่งตนเองของชุมชน

9. องค์การประชาชน นี้อีกองค์การทางสังคมในขอบเขตหนึ่งนั่นเอง หมายถึงกลุ่มหรือคณะบุคคลทีรวมกันขึ้นมาเอง หรือทีทางราชการจัดตั้งขึ้นมาในชุมชน เพื่อให้ทำหน้าที่อย่างหนึ่งอย่างใดหรือหลายอย่างเป็นระยะเวลายาวนานขนาดหนึ่ง จึงทำให้ต้องมีการพบปะกันเป็นประจำเพื่อปรึกษาหารือกันหรือเพื่อลงมือทำงานทีได้รับมอบหมายหรือตกลงใจร่วมกันทำ การรวมตัวกันไว้ของคนในชุมชนมีข้อดีหลายอย่าง เช่น แสดงถึงความสมัครสมานสามัคคี ช่วยกันทำงานใหญ่ได้

สามารถคิดแผนงาน/โครงการที่ดี ร่วมกันรับผิดชอบงานเพื่อส่วนรวม ลดข้อบกพร่องของงานเป็นต้น องค์การประชาชนจึงช่วยให้เกิดการพึ่งตนเองได้ ยังมีองค์กรมากก็ยิ่งช่วยให้พึ่งตนเองได้มาก

10. ความสัมพันธ์กับราชการ หมายถึง การติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างชุมชนกับราชการ ไม่ว่าจะเป็นระหว่างบุคคลต่อบุคคล หรือระหว่างชุมชนทั้งชุมชนกับหน่วยงานราชการ (โดยหัวหน้าของหน่วยทั้งสอง) การติดต่อกันระหว่างสองหน่วยสังคมนี้จะช่วยส่งเสริมการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทเพราะในทางทฤษฎีถือว่าราชการหรือหน่วยราชการเป็นแหล่งทุน แหล่งความรู้และแหล่งอำนาจ การติดต่อกับหน่วยราชการจึงมีโอกาสดำเนินการได้ประโยชน์มาก ประโยชน์ในที่นี้คือการพึ่งตนเอง

11. ความสัมพันธ์กับองค์การเอกชน มีความหมายคล้ายกับความสัมพันธ์กับหน่วยราชการ เพียงแต่ในที่นี้ชี้เฉพาะหน่วยงานของเอกชนที่มีความเจริญมากกว่า และมักจะตั้งอยู่ในเขตเมือง องค์การเอกชนในที่นี้หมายรวมถึงเอกชน องค์การประชาชน เช่น บริษัท โรงงาน อุตสาหกรรม และองค์การเอกชนที่ไม่แสวงหากำไร (NGO) ในการดำเนินงานเพื่อส่วนรวม ความสัมพันธ์กับองค์การเอกชนเหล่านี้อย่างฉลวยรอบคอบ จึงย่อมส่งผลในการพึ่งตนเองได้ของชุมชนเช่นเดียวกันในกรณีของความสัมพันธ์กับราชการที่กล่าวมาข้างต้น

กล่าวโดยสรุปคณะผู้วิจัยการพึ่งตนเองทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนชนบทมีความเห็นว่า ปัจจัยต่าง ๆ ตามที่ให้ความหมายมานั้นเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้สังคมชนบทไทยสามารถพึ่งตนเองได้ทางหนึ่ง

ตัวแปรการพึ่งตนเองจากสนาม

หลังจากการไปสังเกตการณ์ในสนาม ซึ่งเป็นขั้นตอนถัดมาของกระบวนการวิจัยโครงการนี้ ปรากฏว่าจำนวนตัวแปรที่ได้กลั่นกรองกันไว้แล้วข้างต้นนั้นลดลง จาก 11 ตัวเหลือเพียง 7 ตัวเท่านั้น คือ ประชากร ผู้นำ การศึกษา การติดต่อสื่อสาร องค์การสังคม ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม และความช่วยเหลือจากภายนอกหรือที่เราเคยใช้คำว่า การติดต่อสัมพันธ์กับราชการ และองค์การเอกชน ทั้งนี้เพราะประสบการณ์ภาคสนามเหล่านั้นเป็นตัวตัดสินและกำหนด

เมื่อเปรียบเทียบตัวแปรที่คณะวิจัยช่วยกันคิดขึ้นจากความรู้และประสบการณ์ของตนกับ ตัวแปรที่คณะวิจัยรู้สึกว่าเป็นหลักฐานในสนามบ่งชี้แล้ว จะเห็นว่ามีเปลี่ยนแปลงไปพอสมควร มี ทั้งลดตัวแปรบางตัว เพิ่มบางตัว และการรวมตัวแปรหลายตัวเข้ามาเป็นตัวเดียวหรือน้อยตัวลง ควรกล่าวถึงตัวแปรเหล่านี้แต่ละตัวพอสังเขป เพื่อให้เกิดความกระจ่างยิ่งขึ้น

1. ประชากร ตัวแปรตัวนี้ไม่ได้ปรากฏอยู่ในแบบสอบถามภาคสนาม แต่ก็ไม่ได้เป็นตัวแปรหน้าใหม่ที่คณะวิจัยไม่ได้คิดถึงมาแต่ต้น ตัวแปรนี้ปรากฏอยู่ในรายชื่อ 20 ตัวแปรแรกที่ คณะวิจัยได้เสนอไว้แล้ว เหตุที่คณะวิจัยลดตัวแปรนี้ไปในรายชื่อตัวแปรชุดที่ 2 (11 ตัว) เนื่องจากคิดว่าคณะวิจัยชุดอื่น เช่น เศรษฐศาสตร์จะนำไปเป็นตัวแปร ก็เป็นการคาดการณ์ผิด ตัวแปร เรื่องประชากรจึงปรากฏตัวออกมาอีก

จากปรากฏการณ์ภาคสนาม คำว่า ประชากร ตรงนี้หมายถึงจำนวนประชากรหรือขนาด ของประชากร (อาจมองเป็นจำนวนลูกค้าเรือน ซึ่งอาจไม่เป็นตัวชี้บ่งชี้ที่นัก) ที่ใหญ่เพียงพอ ขนาดหนึ่ง จึงจะทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ แต่จะต้องมีขนาดเท่าไรแน่นอน การสังเกต- การณ์ภาคสนามของเรายังไม่ละเอียดเพียงพอ ตัวอย่างหมู่บ้านที่พึ่งตนเองได้ทั้งหมดมีครัวเรือน มากกว่า 100 ทั้งสิ้น ในแง่ของทฤษฎีแล้วจำนวนประชากรนี้จะต้องหมายถึงประชากรในวัยแรงงาน ด้วยแน่นอน เพราะจำนวนคนในวัยนี้เองที่มีผลต่อการพึ่งตนเอง ประชากรในวัยเด็กและชรา เป็นการระดมมากกว่าที่จะช่วยให้พึ่งตนเองได้

2. ผู้นำ ตัวแปรนี้ไม่ใช่ของใหม่ ปรากฏอยู่ในรายชื่อตัวแปรทุกชุดที่เสนอมา แต่ จากการศึกษาภาคสนามแล้วทำให้ความหมายของตัวแปรตัวนี้มีความกระจ่างชัดเจนนขึ้นมาก กล่าว คือ ประสบการณ์ภาคสนามแสดงลักษณะของผู้นำชุมชนที่พึ่งตนเองว่า จะต้องเป็นคนเสียสละ ประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมอย่างมาก ต้องมีประสบการณ์ผ่านโลกมามาก ต้องเป็นคน ขยันขันแข็งจริงจัง หุตากว้างไกล มีมนุษยสัมพันธ์ ใช้หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน ทำงานอย่างท้อเนื่อง ตั้งนี้เป็นต้น เพื่อนชาวบ้านจึงจะมีศรัทธายอมรับ ให้ความร่วมมือและยอมให้ เป็นผู้นำ นอกจากนี้ยังรวมไปถึงว่า ผู้นำชุมชนในการพึ่งตนเองนั้นมี 2 ประเภท คือ ผู้นำเดี่ยว และคณะผู้นำ ประสบการณ์ยืนยันว่า อาจประสบความสำเร็จได้ทั้ง 2 แบบ แต่ความยั่งยืนถาวร ของคณะผู้นำย่อมจะมีมากกว่า เพราะคณะผู้นำจะทำให้งานต่อเนื่องไปได้นาน เพราะการสืบทอด

ตำแหน่งและงานจากคนหนึ่ง ชั่วอายุหนึ่งไปยังอีกคนอีกชั่วอายุหนึ่ง ทำให้เกิดความต่อเนื่องของการพึ่งตนเองของชุมชน

3. การศึกษาและการสื่อสาร เป็นตัวแปรที่มั่นคง ปรากฏอยู่ในรายการตัวแปรทุกชุดที่เสนอและยังได้รับการยืนยันจากข้อมูลสนามอีกด้วย สำหรับตัวแปรด้านการศึกษา นั้น ข้อมูลสนามแสดงว่า ชุมชนที่พึ่งตนเองได้ไม่จำเป็นต้องมีระดับการศึกษาของประชาชนสูงส่งมากนักเพียงจบ ป. 4 หรือการศึกษามัธยมศึกษาเป็นส่วนใหญ่ก็เพียงพอ แต่การศึกษาที่สำคัญคือการศึกษาอบรมนอกโรงเรียนหรือนอกระบบ เช่น วิชาชีพ หรือการให้ข่าวสารเกี่ยวกับพืชพันธุ์ที่ดี ความเคลื่อนไหวของตลาดและราคาผลผลิต หรือแม้แต่ข่าวสารการเมือง ผ่านทางหอกระจายข่าว กลุ่มหรือคณะกรรมการต่าง ๆ ของหมู่บ้าน หรือสื่ออย่างอื่น ความดีในการสื่อสารข่าวสารกับมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่าสาระของสารหรือการศึกษา กล่าวคือ ชุมชนที่พึ่งตนเองได้มักจะมีการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกในชุมชนระหว่างชุมชนมากกว่าชุมชนที่พึ่งตนเองไม่ได้หรือพึ่งตนเองได้น้อย

4. องค์การทางสังคม เป็นตัวแปรที่สำคัญมากอีกตัวหนึ่ง ไม่เพียงแต่ปรากฏอยู่ในทุกรายการชื่อตัวแปรและข้อมูลสนามยืนยันหนักแน่นเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นว่า ตัวแปรตัวนี้เป็นฐานอันเข้มแข็งให้กับตัวแปรอื่น เช่น ผู้นำ การศึกษา การสื่อสาร และความเป็นปึกแผ่นทางสังคม ในการที่จะทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ ข้อมูลสนามชี้ให้เห็นว่า องค์การทางสังคมมีหลายประเภท เช่น องค์การประชาชน องค์การสาธารณะ องค์การของรัฐ ในรูปของกลุ่มคณะกรรมการ สมาคม มูลนิธิ ชมรม บริษัท ห้างร้าน อำเภอ จังหวัด กรม กอง กระทรวง เป็นต้น ชุมชนที่พึ่งตนเองได้มีแนวโน้มที่จะมีกลุ่มหรือองค์การสังคมจำนวนมาก นอกจากนั้นแต่ละองค์การสังคมนั้น นอกจากจะต้องมีสมาชิกเป็นองค์ประกอบสำคัญแล้ว ยังจะต้องมีผู้นำของแต่ละองค์การด้วย ยิ่งกว่านั้นองค์การสังคมของชุมชนที่พึ่งตนเองได้ยังมีลักษณะเป็นปึกแผ่นแน่นเหนียว สมาชิกรักใคร่กลมเกลียวช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งในยามทุกข์และยามสุขจะเป็นการกำหนดกันไปสู่ออนาคตอย่างพร้อมเพรียงกันฝ่าฟันอุปสรรคความทุกข์ยากไปด้วยกันอย่างเคียงบ่าเคียงไหล่แน่นอน มีผู้นำโดดเด่นอยู่เบื้องหน้า ไม่ต้องสงสัยเลยว่า กลุ่มคนที่มีลักษณะเช่นนี้ จะต้องมีการให้การศึกษา มีการติดต่อสื่อสารกันอย่างใกล้ชิด ทำให้มีความรู้ความชำนาญที่จำเป็น มีข้อมูลที่เกี่ยวข้องสำหรับการตัดสินใจ จึงมีความเข้าอกเข้าใจและรวมพลังกันได้ดังกล่าว

5. **ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม** ตัวแปรตัวนี้เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ทั้งในแง่ทฤษฎีและในแง่ปฏิบัติ ดังนั้น ทุกบัญชีรายชื่อตัวแปรที่กล่าวมาจึงได้บรรจุตัวแปรตัวนี้เข้าไว้ด้วยทุกครั้งและข้อมูลสนามจากหมู่บ้านที่พึ่งตนเองได้ก็ยืนยันความสำคัญของตัวแปรนี้ จริงอยู่ ตัวแปรนี้มีความเป็นนามธรรมมองไม่เห็นด้วยตา แต่รู้สึกได้ด้วยจิต อันที่จริง อาจใช้สิ่งที่มองเห็นได้บางอย่างเป็นตัวบ่งชี้ความเป็นปึกแผ่นทางสังคมได้เหมือนกัน เช่น การมีกิจกรรมร่วมกันบ่อย ๆ ด้วยความราบรื่น การที่ชาวบ้านไม่มีการทะเลาะเบาะแว้งกัน การมีคติอาชญากรรมต่ำ การมีปริมาณคนถือศีลกินเจเป็นจำนวนมาก เป็นต้น ข้อมูลสนามจากหมู่บ้านที่พึ่งตนเองได้ปรากฏว่า บางแห่งมีผู้นำที่เข้มแข็งเป็นพระสงฆ์องค์เจ้า มีขบวนการศาสนาที่มั่นคง ประกาศเป็นหมู่บ้านแผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง (แผ่นดินธรรม มุ่งพัฒนาจิตใจให้ใสสะอาด ยึดธรรมะเป็นแนวการดำเนินชีวิต ละ เลิก อบายมุข การพนันขั้นต่อ ส่วนแผ่นดินทอง มุ่งการพัฒนาวัตถุ พัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อเลี้ยงชีพให้สมบูรณ์พูนสุขตามควรแก่ศักยภาพ ไม่อึดอัดแต่ก็ไม่ถึงกับฟุ้งเฟ้อฟุ้งเฟ้อ) ประกาศเป็นหมู่บ้าน บ.ว.ร. (บ้าน วัด โรงเรียน ความพยายามอีกอย่างหนึ่งในการพัฒนาโดยอาศัยสามสถาบันหลักของสังคมคือ บ้านหรือสถานประกอบการ วัดคือศาสนา และโรงเรียน คือ การศึกษา) หรือแม้การเข้าร่วมเป็นหมู่บ้าน อพป. (หมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเองที่มีการจัดองค์กรเป็นระบบและมีระเบียบวินัยบังคับกับเข้มแข็งคล้ายทหาร) ต่างเป็นเครื่องแสดงความเป็นปึกแผ่นของชุมชนนั้น ๆ

6. **ความช่วยเหลือจากภายนอก** นี่เป็นตัวแปรสำคัญอีกตัวหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในทุกบัญชีที่กล่าวมาและได้รับการยืนยันจากประสบการณ์ภาคสนาม ตัวแปรนี้มีวิวัฒนาการมาจากสามตัวแปรในบัญชีแรก คือความสัมพันธ์กับราชการ ความสัมพันธ์กับหน่วยงานเอกชน (NGO) และความสัมพันธ์กับภาคธุรกิจเอกชน และในบัญชีที่ 2 มีสองตัวแปรคือความสัมพันธ์กับราชการและความสัมพันธ์กับองค์การเอกชน โดยรวมเรื่องของเอกชนในบัญชีแรกเข้าด้วยกัน ความจริงแล้วเรื่องของการศึกษาและการสื่อสารในสองบัญชีนี้นั้น ก็อาจถือได้ว่ามีความหมายร่วมอยู่ในตัวแปรนี้ได้ เช่นเดียวกัน ค่าที่ทั้งการสื่อสารและการศึกษาต่างมีบางส่วนที่มาจากภายนอกเหมือนกันที่น่าสังเกตในเชิงวิวัฒนาการอีกประการหนึ่งคือชื่อของตัวแปรเอง จากหลายชื่อดังกล่าวมาเป็นความช่วยเหลือจากภายนอก ต้องนับว่าชื่อนี้เรียกง่ายและชัดเจนตรงตัวดีมาก เป็นผลจากข้อเท็จจริงในสนาม

สำหรับความช่วยเหลือนั้น ข้อมูลสนามแสดงว่า เป็นได้หลายรูปแบบทั้งที่เป็นวัสดุ เงิน แรงงานเสริมและคำปรึกษาด้านวิชาการหรือด้านการบริหารหรือจะเป็นในรูปของความรู้ ข่าวสารที่เป็นประโยชน์ก็ได้ปริมาณมากน้อยต่างกันไปตามหมู่บ้านแห่งหนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่ง เวลาการรับความช่วยเหลือนั้นแน่นอนต้องเป็นช่วงก่อนการพึ่งตนเองได้ของชุมชน สำหรับลักษณะของการรับความช่วยเหลือนั้น ชุมชนที่พึ่งตนเองได้มักจะรับความช่วยเหลือมาจากผู้ให้อย่างหลากหลาย กล่าวคือ ไม่ยอมให้ผู้ให้มาชี้นำวงการใช้สิ่งที่ได้รับการช่วยเหลือ ชุมชนจะนำความช่วยเหลือมาบริหารเอง จัดสรรระหว่างกลุ่มหรือหน่วยต่าง ๆ ของชุมชนที่มีโครงการเพื่อส่วนรวมอยู่แล้ว ความช่วยเหลือเหล่านี้จึงมาช่วยทำให้เขาช่วยตนเองได้ พึ่งตนเองได้ในโอกาสต่อมา คำว่า ภายนอก หมายถึงภายนอกชุมชนหรือหมู่บ้านแห่งใดแห่งหนึ่ง จะมาจากชุมชนอื่น ตำบล อำเภอ จังหวัด กระทรวง ทบวง กรมใด ๆ จะมาจากเมืองหรือชนบทใด ๆ หรือจะมาจากราชการหรือเอกชนใด ๆ หรือจะมาจากองค์กรประชาชน หน่วยงานเอกชนภาคธุรกิจเอกชนใด ๆ ก็ได้ ถือเป็นภายนอกได้ทั้งสิ้น ชื่อตัวแปรนี้จึงมีความหมายได้กว้างขวาง

กล่าวโดยสรุป มาจนถึงบัดนี้ เรามีความคุ้นเคยกับตัวแปรทางสังคมและวัฒนธรรมที่จะทำให้ชุมชนชนบทไทยพึ่งตนเองได้มาจำนวนหนึ่ง ตัวแปรเหล่านี้ในขั้นแรกเกิดจากความคิดและประสบการณ์ของคณะวิจัย แล้วต่อมาได้นำตัวแปรเหล่านั้นไปทดสอบกับข้อมูลสนาม แล้วจึงปรากฏเหลือเพียง 7 ตัวดังได้พรรณนามาข้างต้น ต่อไปจะได้พิจารณาตัวแปรเหล่านี้จากเอกสารต่อไป

ตัวแปรการพึ่งตนเองของชุมชนจากเอกสาร

คณะวิจัยที่ศึกษาตัวแปรทางสังคมวัฒนธรรมของการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน ได้สำรวจเอกสารและทำบทคัดย่อเอกสารที่เกี่ยวข้องเหล่านี้ไว้ 129 ชิ้น เป็นภาษาไทย 117 ชิ้น ภาษาอังกฤษ 12 ชิ้น (ดูภาคผนวก) เอกสารเหล่านี้เป็นเรื่องราวของชุมชนชนบทไทยและต่างประเทศ เรื่องของการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาชนบทไทยหรือต่างประเทศมีการทบทวนรายงานการวิจัยเหล่านี้อีกส่วนหนึ่งต่างหากได้อุทิศเพื่อการนี้ สำหรับในที่นี้จะศึกษาเอกสารบางส่วนเฉพาะที่เกี่ยวกับตัวแปรทางสังคมและวัฒนธรรมที่ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้เท่านั้น

1. **ประชากร** ประสพการณ์สนามที่ผ่านมาและเอกสารที่สำรวจยืนยันว่า บัณฑิตประชาชนมีส่วนร่วมในการพึ่งตนเองได้ของชุมชน ทั้งในแง่ประชากรแต่ละคน ไม่ว่าหญิงหรือชาย ไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่และทั้งในแง่ของกลุ่มคน ซึ่งในคัมภีร์ประชากรหมายถึงขนาดของประชากรในชุมชนที่จะพึ่งตนเอง (เรื่องของกลุ่มคนในแง่อื่น จะรอไว้อภิปรายตอนพูดถึงองค์การทางสังคม) สำหรับคนแต่ละคนนั้นสำคัญอยู่ที่วัยแรงงานเพราะคนพวกนี้จะเป็นผู้ผลิตผู้ทำงานให้กับครอบครัวและชุมชน ชุมชนที่มีคนพวกนี้เป็นจำนวนมากจึงย่อมจะมีโอกาสพึ่งตนเองได้มาก เอกสารได้กล่าวถึงลักษณะของปัจเจกชน (เป็นเรื่องของบัณฑิตทางจิตวิทยา) ที่จะมีส่วนช่วยการพึ่งตนเองด้วย เช่น จะต้องเป็นคนที่มีความขยันหมั่นเพียร อดทนต่อความยากลำบาก กล้าทำในสิ่งที่ถูกประหยัค มีวินัย ซื่อสัตย์สุจริต เป็นต้น สำหรับคนที่ไม่ได้อยู่ในวัยแรงงานก็มีความสำคัญเช่นกัน เพราะอาจเป็นทั้งคนซื้อหรือผู้บริโภคนอกอุปโภคและผู้ช่วยเหลืออยู่ที่บ้าน ทำให้ผู้ที่อยู่ในวัยแรงงานทำงานได้เต็มที่ สำหรับกลุ่มคนในเชิงวิชาประชากรนั้น ประสพการณ์และเอกสารระบุว่า ขนาดเป็นของสำคัญ ชุมชนที่จะพึ่งตนเองได้จะมีประชากรมากพอที่จะเป็นแรงงานผลิตสินค้า ช่วยเหลืองานบ้าน งานเลี้ยงดูดูแลลูกและคนแก่ และเป็นผู้ซื้อในระยะต้น

เอกสารรายงานข้อมูลจากทั่วเมืองไทยและต่างประเทศ ทั้งที่เป็นประเทศพัฒนา เช่น ญี่ปุ่น กึ่งพัฒนา เช่น เกาหลี และกำลังพัฒนา เช่น ศรีลังกา อินเดีย เป็นต้น

2. **ผู้นำ** มีความสำคัญต่อการพึ่งตนเองของชุมชนมาก เพราะแม้จะมีคนที่มีคุณภาพจำนวนมากเพียงใด หากไม่มีผู้นำที่มีคุณภาพและคุณธรรมแล้ว ชุมชนก็จะไม่สามารถพึ่งตนเองได้ เอกสารในหมวดที่สองในภาคผนวกและประสพการณ์สนามที่กล่าวมาในตอนต้นจำนวนมากยืนยันความสำคัญของผู้นำ ชุมชนที่มีผู้นำที่ดีทำให้สามารถพึ่งตนเองได้ ชุมชนที่ขาดผู้นำที่ดีก็ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ เอกสารบางฉบับและรายงานประสพการณ์สนามกล่าวถึงลักษณะที่ดีของผู้นำด้วย เช่น เป็นผู้มีความรู้ ประสพการณ์ เสียสละ อดทน เห็นการณ์ไกล มีเมตตากรุณา ขยัน ยุติธรรม ซื่อสัตย์ เป็นต้น

เอกสารอีกกลุ่มหนึ่งรายงานบทบาทหน้าที่และหรือประเภทของผู้นำชุมชน มีทั้งผู้นำตามธรรมชาติและผู้นำแต่งตั้งโดยทางราชการ มีทั้งผู้นำบุรุษและผู้นำสตรี มีทั้งผู้นำทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ (ผู้นำด้านอาชีพ) และสังคม (พระสมภาร ผู้นำกลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มนันทนาการหรือครู

โรงเรียน) นอกจากนั้น เอกสารบางฉบับได้รายงานเกี่ยวกับการเข้าสู่ตำแหน่งของผู้นำทางการเมือง โดยเฉพาะกำนันผู้ใหญ่บ้านว่า ในปัจจุบันมีการหาเสียงเลือกตั้งกันอย่างจริงจัง จึงต้องใช้เงินทองมากขึ้น คนที่มีแต่เกียรติหรือฐานะทางสังคมแต่เงินไม่ตี ก็ไม่กล้าลงสมัคร ซึ่งอาจทำให้เสียคนดีไป

เช่นเดียวกับตัวแปรประชากร ตัวแปรผู้นำก็มีเอกสารรายงานข้อมูลจากต่างประเทศ เช่น เกาหลี อินเดีย ปากีสถาน เป็นต้น

ในขณะที่เอกสารเป็นจำนวนมากยืนยันความสำคัญของผู้นำในการทำให้ชุมชนพึ่งตนเอง และการมีผู้นำสาขาต่าง ๆ มากก็จะช่วยชุมชนมากยิ่งขึ้น หากผู้นำเหล่านั้นประสานร่วมมือกัน ตัวผู้นำต่างมีทั้งคุณภาพและคุณธรรมแล้ว ก็หวังได้ว่า การประสานร่วมมือจะเกิดขึ้นระหว่างผู้นำชุมชนจำนวนมากนั้น

3. การศึกษา ในเชิงทฤษฎีเราอาจมองว่า การศึกษามีความสำคัญต่อการพึ่งตนเองของชุมชนโดยตัวของมันเอง ก็คือจากระดับการศึกษาของชุมชน และโดยเป็นตัวเสริม เช่น เสริมกำลังให้กับผู้นำ ประชากร และองค์กรสังคม เป็นต้น เอกสารที่สำรวจแจ้งว่า ทั้งการศึกษาทางการ (ในระบบโรงเรียน) และการศึกษาไม่เป็นทางการ (นอกระบบโรงเรียนหรือการฝึกอบรม) ต่างก็มีความสำคัญต่อการพึ่งตนเองของชุมชน เพราะต่างส่งเสริมซึ่งกันและกัน ข้อสำคัญระบบการศึกษาของรัฐและระบบการให้บริการจะต้องดี ให้บริการอย่างทั่วถึง มีคุณภาพ และตรงตามความต้องการหรือเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น แต่ตามความเป็นจริง ระบบการศึกษาของรัฐยังขาดตกบกพร่องอยู่พอควร ถึงแม้เอกสารบางฉบับได้รายงานเอาไว้

บทบาทของการศึกษาที่เอกสารรายงานมีหลายอย่าง เช่น การอบรมให้เกิดความรู้ ความชำนาญในวิชาชีพต่าง ๆ มีการทำนา ทำไร่ ทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน คนเป็นทหารเกณฑ์ การบวชเรียนทางพระ การเป็นผู้นำเยาวชน ผู้นำในการพัฒนา การวางแผนการพัฒนา การบริหาร งานสหกรณ์ ร้านค้าตัวอย่าง หรืออบรมความรู้ทางอนามัย-สาธารณสุขเป็น ผสส. อสม. (ผสส. = ผู้สื่อข่าวสาธารณสุข อสม. = อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน) บทบาทเหล่านี้อาจเป็นทั้งบทบาทในการอนุรักษ์ของเดิม เช่น ประเพณี ศิลปวัฒนธรรม ด้วยการทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและเกิดความรักภูมิใจในความเป็นไทย และบทบาทในการเสริมสร้างด้วยการอบรม ให้มีความรู้ความเข้าใจนวัตกรรมที่ดีมีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตในสังคมสมัยใหม่

เอกสารต่างประเทศเกี่ยวข้องกับประเทศ เช่น ญี่ปุ่น ศรีลังกา เนปาล อินเดีย ฟิลิปปินส์ พิจิและมาเลเซีย รวมทั้งเอเชียโดยทั่วไปด้วย

4. การสื่อสาร ตัวแปรตัวนี้มีทั้งความสำคัญในตัวของมันเองและในฐานะตัวแทรกเสริมให้อิทธิพลของตัวแปรอื่นมีกำลังกล้าแข็งยิ่งขึ้นทำนองเดียวกับตัวแปรการศึกษาที่กล่าวมาข้างต้น การสื่อสารมีความสำคัญต่อการพึ่งตนเองของชุมชนในแง่ที่เป็นสื่อหรือเครื่องมือการนำข่าวสารความรู้มาจากภายนอกชุมชน และเป็นสื่อสำหรับสมาชิกในชุมชนจะใช้ประโยชน์ในการสังคม การทำงานหรือการพักผ่อนหย่อนใจใด ๆ องค์ประกอบของการสื่อสารทั่วไปมีทั้งผู้ส่งสาร สาร สื่อ และผู้รับสาร เอกสารหนึ่งฉบับ (คูภาคผนวก) รายงานระบบสื่อสารในชนบท อีกฉบับรายงานบทบาทของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นอันเป็นสื่ออีกแบบหนึ่ง แล้วยังมีเอกสารแสดงความสำคัญของสื่อมวลชนโดยทั่วไปในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน อีกฉบับแสดงพฤติกรรมกรรมการรับข่าวสารของสมาชิกในชนบท ตัวอย่างต่างประเทศรายงานเกี่ยวกับปัญหาการพัฒนาภูมิภาคของ ๕ ประเทศในเอเชียและแปซิฟิก

ความสำคัญของสื่อสารต่อการพึ่งตนเองอยู่ที่ทั้งผู้ส่ง-รับสาร ตัวสาร สื่อ ปริมาณของ ความดีของการสื่อสารนั้น ๆ ด้วย

5. องค์การทางสังคม เป็นตัวแปรที่มีความสำคัญมากทั้งในแง่ทฤษฎีและความสนใจของคณะวิจัยชุดนี้ ประกอบกับเอกสารเกี่ยวกับเรื่องนี้จะให้บททวนก็มีอยู่มาก (ไม่น้อยกว่า 36 ใน 128 ชิ้น) จึงเป็นการยืนยันความสำคัญของตัวแปรนี้เป็นเบื้องต้น

ตามทฤษฎี องค์การทางสังคม (social organization) เป็นทั้งกระบวนการจัดระเบียบสังคม (process) และตัวกลุ่มของคนที่ได้ผ่านการจัดระเบียบมาแล้ว (organized group) เพื่อความสะดวกและเข้าใจง่าย ในที่นี้จะให้หมายถึงประการหลัง คือกลุ่มเป็นระเบียบอย่างเดียว ซึ่งในทางทฤษฎีอีกเหมือนกัน ประกอบด้วย 1) ความสัมพันธ์ทางสังคม (พูดง่าย ๆ ว่า กลุ่มคน) 2) แบบพฤติกรรม (พูดง่าย ๆ ว่า วัฒนธรรมที่ควบคุมพฤติกรรมของคนในกลุ่มข้อ 1) และ 3) หน้าที่ คือสิ่งที่กลุ่มจะต้องปฏิบัติร่วมกันอันเป็นเป้าหมายในการรวมกันเป็นกลุ่มคนขึ้นมา ตัวอย่างของ องค์การทางสังคม คือ กลุ่มสังคม ครอบครัว ชุมชน และแม้แต่สังคมมนุษย์ว่าเป็นองค์การสังคม ตามทฤษฎีนี้

จึงเห็นได้ว่า การพึ่งตนเองของชุมชนกับองค์การทางสังคม มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมาก เพราะที่แท้แล้วเป็นการพูดถึงการพึ่งตนเองขององค์การทางสังคมนั่นเอง เพียงแต่เป็นองค์การทางสังคมอย่างหนึ่งที่เรียกว่า ชุมชน เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วจะมีผลอย่างไร ผลคือ เราอาจพูดได้ใหม่ว่า การพึ่งตนเองขององค์การสังคมเป็นอย่างไร มีปัจจัยอะไรบ้างช่วยให้องค์การสังคมพึ่งตนเองได้ ตามทฤษฎี การพึ่งตนเองขององค์การสังคมขึ้นอยู่กับ 1) มียุทธศาสตร์ประกอบสามประการนั้นครบ 2) แต่ละองค์ประกอบปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพและครบถ้วน และ 3) องค์การทางสังคมมีขนาดใหญ่มากพอสมควร ถ้ามีองค์ประกอบ 3 ประการครบถ้วนเช่นนี้แล้วจะเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า องค์การนั้นมีความเป็นปึกแผ่นทางสังคม คือมีความเข้มแข็งเหนียวแน่น มีประสิทธิภาพ ช่วยตัวเองได้ พึ่งตนเองได้ คณะวิจัยกลุ่มสังคมวัฒนธรรมจึงได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองได้ไว้แต่ต้นว่า หมายถึง ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม ชุมชนที่มีความเป็นปึกแผ่นทางสังคมเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้

สำหรับเอกสารต่าง ๆ ที่นำมาทบทวนบางเรื่องก็กล่าวถึงความสำคัญขององค์การสังคมที่มีต่อการพึ่งตนเองของชุมชน ซึ่งหมายความว่า การที่ชุมชนจะพึ่งตนเองได้จะต้องมีองค์การทางสังคมอยู่ด้วย คือองค์การทางสังคมนอกจากตัวชุมชนเอง เช่น กลุ่มสังคมกลุ่มต่าง ๆ ครอบครัวยุทธศาสตร์หรือคณะกรรมการ เป็นต้น นั่นคือ จะต้องมีการจัดประเภทต่าง ๆ เหล่านี้ให้ชุมชนจึงพึ่งตนเองได้ เอกสารอีกกลุ่มหรือเอกสารกลุ่มเดิมนั่นเองบางฉบับ ได้แสดงประเภทต่าง ๆ ขององค์การทางสังคมซึ่งพอประมวลโดยไม่พยายามจัดหมวดหมู่ได้ เป็น

คณะกรรมการหมู่บ้าน

สภาตำบล

กปต.

กลุ่มตามธรรมชาติ (เพื่อน เกรือญาติ)

กลุ่มเกษตรกร

กลุ่มชลประทาน

กลุ่มเหมืองฝาย (ภาคเหนือ)

กลุ่มออมทรัพย์

การปกครองท้องถิ่น

กลุ่มสตรี
ธนาคารข้าว
กองทุนยา
กองทุนโภชนาการ
กลุ่มเลี้ยงไก่
กลุ่มทอผ้าไหม
กลุ่มทอเสื่อ
กลุ่มร้านค้า
กลุ่มสหกรณ์
 ฯลฯ

เอกสารอีกกลุ่มหนึ่งหรือบางฉบับในกลุ่มเดิม ได้วิเคราะห์วิจารณ์การปฏิบัติหน้าที่ขององค์การสังคมบางประเภทโดยเฉพาะว่า มีประสิทธิภาพมากนักน้อยเพียงใด มีปัญหาอุปสรรคอะไรบ้าง พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพและเพื่อให้ชุมชนพึ่งตนเองได้

มีการศึกษาในต่างประเทศรวมอยู่ด้วย เช่น จากปากีสถาน เกาหลี ศรีลังกา เอเซียอื่น ๆ และญี่ปุ่น

6. ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม ได้กล่าวถึงตัวแปรนี้มาพอสมควรแล้วเมื่อกล่าวถึงตัวแปรตัวที่ 5 ข้างต้น มีสิ่งที่จะกล่าวเพิ่มเติมอีกเพียงเล็กน้อยเท่านั้น คือ ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม เน้นเรื่องทางสังคมวัฒนธรรมก็จริง แต่จะต้องฟังหาสิ่งที่ไม่ใช่ทางสังคมวัฒนธรรมด้วย และสิ่งที่ต้องฟังพานั้นมีหลายอย่าง เรียกว่าเป็นเอนกปัจจัย เช่น ปัจจัยทางจิตใจ ทรัพยากรธรรมชาติ เทคโนโลยี และปัจจัยทางเศรษฐกิจ (เมื่อแยกเศรษฐกิจออกจากสังคม วัฒนธรรม) นั้นเป็นเพียงกล่าวย่อข้อความตอนก่อนว่า การปฏิบัติหน้าที่ของส่วนต่าง ๆ ขององค์การสังคมอย่างครบถ้วนและมีประสิทธิภาพได้นั้น ต้องอาศัยสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวนั้น หากไม่ก็จะไม่เกิดประสิทธิภาพขึ้นได้

อีกประการหนึ่ง ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม อาจมีได้หลายระดับในเวลาเดียวกันแต่ต่างสถานที่กัน หรือต่างเวลากันในประวัติศาสตร์ เนื่องจากองค์ประกอบที่ทำให้เกิดความเป็นปึกแผ่น

มีปริมาณและคุณภาพแตกต่างกันไป ด้วยเหตุนี้เอง การที่พึ่งตนเองได้ของชุมชนชนบทจึงมีได้หลายระดับตามแนวตั้งหรือแนวนอนไปด้วย

สำหรับเอกสารเกี่ยวกับความเป็นปึกแผ่นทางสังคมนี้โดยตรงไม่มี แต่ที่กล่าวพวกพึงถึงย่ำถึงความสำคัญของความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของชุมชนที่มีผลต่อการพึ่งตนเองนั้นมีอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะเมื่อกล่าวถึงองค์การทางสังคมที่ตัวแปรตัวนี้เป็นส่วนประกอบที่สำคัญส่วนหนึ่ง ตัวอย่างของเรื่องนี้หาได้ทั้งของไทยและต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศเกาหลีและญี่ปุ่น ที่ความสำนึกเรื่องกลุ่มมีความเข้มแข็งมาก

7. ความช่วยเหลือจากโลกภายนอก ในโลกปัจจุบันที่การติดต่อกันและการไปมาหาสู่กันระหว่างชุมชนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นชุมชนชนบทด้วยกัน หรือระหว่างชุมชนชนบทและชุมชนเมือง ทำให้การพึ่งตนเองของชุมชนชนบทจำเป็นต้องพึ่งความช่วยเหลือจากชุมชนอื่นมากขึ้น เพราะจากการติดต่อกันทำให้ชุมชนล้าหลังได้รู้ได้เห็นสิ่งที่ในชุมชนของตนไม่มี จึงเกิดความรู้สึกอยากได้และอยากได้อย่างรวดเร็ว ต้องการพึ่งตนเองได้อย่างรวดเร็ว การค่อยๆ สร้างสิ่งที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตทีละเล็กละน้อยเหมือนสมัยก่อน สำหรับเกียวนคงเป็นไปได้ หรือเป็นไปได้โดยยาก เพราะความเจริญก้าวหน้าของการคมนาคม การสื่อสารติดต่อ สื่อสารมวลชนของโลกปัจจุบัน

สำหรับเอกสารที่ทบทวนมีอยู่มากพอสมควร กล่าวถึงความสำคัญของความช่วยเหลือจากภายนอก หรือการติดต่อกับโลกภายนอกของชุมชนที่จะพึ่งตนเอง ประเภทของการให้ความช่วยเหลือ ซึ่งก็มักจะมีทั้งในรูปวัสดุอุปกรณ์ ทรัพย์สินเงินทอง ค่าปรึกษา และแรงงาน (แต่มีน้อย) องค์การหรือองค์การที่ติดต่อ เช่น ของรัฐ ของเอกชน องค์การสาธารณะ รวมไปถึงจนถึงกระบวนการติดต่อเพื่อได้รับความช่วยเหลือ ว่าควรทำอะไร ไม่ควรทำอะไร ควรทำอะไรก่อนอะไรหลัง รวมทั้งข้อแม้ของผู้ให้และผู้รับ ตลอดจนรายงานผลการนำความช่วยเหลือไปดำเนินการพัฒนาเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ ตัวอย่างมีทั้งของไทยและของต่างประเทศ ระดับชุมชนหรือระดับประเทศเลยทีเดียว

สรุป

การวิเคราะห์ตัวแปรทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชนชนบทไทย เริ่มมาจากการที่คณะวิจัยค่านนี้ได้ประชุมปรึกษาค้นหาตัวแปรมาได้ 18 ตัว แล้วนำเสนอที่ประชุมใหญ่คณะกรรมการวิจัยเรื่องนี้ ซึ่งที่ประชุมได้เพิ่มมาให้อีก 2 ตัว รวมเป็น 20 ตัว

ต่อมาในขั้นการออกแบบสอบถามประกอบการสังเกตภาคสนามและอภิปรายในที่ประชุมใหญ่อีกครั้งหนึ่ง จึงปรากฏว่าตัวแปรที่น้อยที่สำคัญจริง ๆ 11 ตัว และหลังจากกลับจากการศึกษาภาคสนามแล้ว ปรากฏว่าจำนวนตัวแปรที่ได้รับการยืนยันจากข้อมูลภาคสนามเพียง 7 ตัว จากตัวแปรชุดสุดท้ายนี้เองได้นำมาเป็นฐานในการสำรวจเอกสาร 129 ชิ้น ตัวแปรทั้ง 7 นี้อาจสรุปเป็นสมมติฐานสหสัมพันธ์ ระหว่างการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชนชนบทและตัวแปรทั้ง 7 ได้ดังต่อไปนี้ โดยถือว่าตัวแปรทั้ง 7 เป็นตัวแปรเหตุ การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชนเป็นตัวแปรตาม

สมมติฐาน

1. ประชากรกับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน
 - ชุมชนชนบทที่ยังมีประชากร (โดยเฉพาะในวัยแรงงาน) มากเพียงใดก็ยิ่งจะทำให้ชุมชนนั้น สามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้นเพียงนั้น
2. ผู้นำกับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน
 - ยิ่งชุมชนชนบทใด มีผู้นำที่มีคุณภาพและคุณธรรมจำนวนมากเพียงใด ชุมชนนั้นก็ยิ่งสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้นเพียงนั้น
 - ยิ่งชุมชนชนบทใด มีผู้นำที่มีคุณภาพและคุณธรรมมากประเภทเพียงใด ชุมชนนั้นก็ยิ่งพึ่งตนเองได้มากขึ้นเพียงนั้น
3. การศึกษากับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน
 - ชุมชนชนบทใด ยิ่งมีระดับการศึกษาสูงมากเพียงใด ก็ยิ่งทำให้ชุมชนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้นเพียงนั้น
 - ชุมชนชนบทใดยิ่งประชาชนได้รับการฝึกอบรมด้านต่าง ๆ มากเพียงใด ก็ยิ่งทำให้ชุมชนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้นเพียงนั้น
4. การสื่อสารกับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน
 - ชุมชนชนบทใด ยิ่งมีการสื่อสารติดต่อระหว่างสมาชิกชุมชนมากเพียงใด ก็ยิ่งทำให้ชุมชนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้นเพียงนั้น

- ชุมชนชนบทไทย ยังมีการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกชุมชนกับคนภายนอกชุมชนมากเพียงพอ ก็จะยังทำให้ชุมชนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้นเพียงนั้น

5. องค์การทางสังคมกับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน

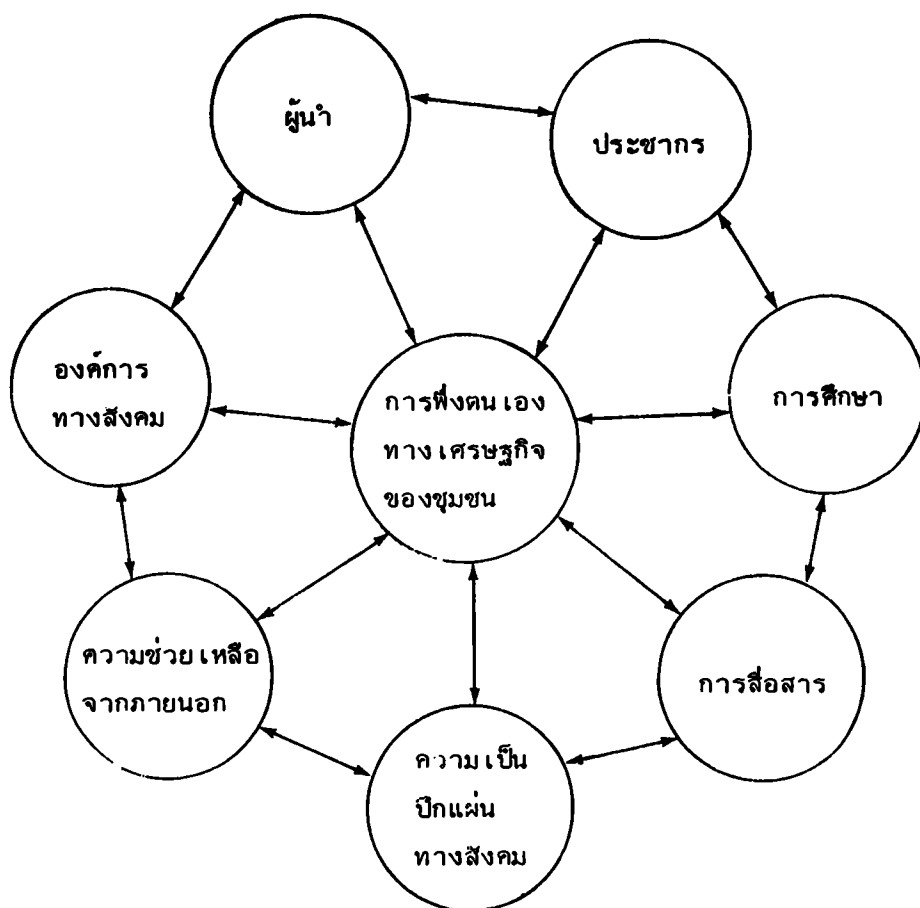
- ชุมชนชนบทไทย ยังมีจำนวนองค์การทางสังคมมากเพียงพอ ก็จะยังทำให้ชุมชนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้นเพียงนั้น
- ชุมชนชนบทไทย ยังมีองค์การทางสังคมมากประเภทขึ้นเพียงใด ก็จะยังทำให้ชุมชนนั้น สามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้นเพียงนั้น

6. ความเป็นปึกแผ่นทางสังคมกับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน

- ชุมชนชนบทไทย ยังมีระดับของความเป็นปึกแผ่นทางสังคมสูงเพียงพอ ก็ยังจะทำให้ชุมชนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้นเพียงนั้น (ความเป็นปึกแผ่นทางสังคมเป็นได้ทั้งตัวแปรตามและตัวแปรอิสระ)

7. ความช่วยเหลือจากภายนอกกับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน

- ชุมชนชนบทไทย ยังมีระดับการติดต่อกับโลกภายนอกมากเพียงพอ ยังจะทำให้ชุมชนนั้น สามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้นเพียงนั้น
- ชุมชนชนบทไทย ยังได้รับความช่วยเหลือในรูปวัตถุจากภายนอกมากเพียงพอ ก็จะยังทำให้ชุมชนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้นเพียงนั้น
- ชุมชนชนบทไทย ยังได้รับความช่วยเหลือในรูปค่าปรึกษาจากภายนอกมากเพียงพอ ก็จะยังทำให้ชุมชนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้นเพียงนั้น
- ชุมชนชนบท ที่มีผู้นำที่มีคุณภาพและคุณธรรมใด ยังได้รับความช่วยเหลือทางวัตถุจากภายนอกมากเพียงพอ ก็จะยังทำให้ชุมชนนั้น สามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้นเพียงนั้น
- ชุมชนชนบทที่มีระดับการศึกษาสูงชุมชนใด ยังได้รับความช่วยเหลือในรูปวัตถุจากภายนอกมากเพียงพอ ก็จะยังทำให้ชุมชนนั้น สามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้นเพียงนั้น
- ชุมชนชนบทที่มีองค์การสังคมจำนวนมากชุมชนใด ยังได้รับความช่วยเหลือในรูปวัตถุมากเพียงพอ ยังจะทำให้ชุมชนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้นเพียงนั้น

แผนภูมิ แสดงปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมที่ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ

เอกสารตามตัวแปรการพึ่งตนเองของชุมชน

1. ประชากร

¹ Mike Donglas, The Korean Saemaul Undong : Accelerated Rural Development in An Open Economy, in *Rural Development And the State* ed. by David A.M. Lee and D.P. Chandhri, Methuen & Co. 1983

² Padinini Abeywardene, Woman's Self-Reliance Programme in Sri Lanka *Assignment Children* Vol. 38 April 1977

³ Shiv R. Mehta, Rural Development : Fad or Fundamental Rural Development Policies and Programmes. *A Sociological Perspective* chapt 7, 1984

⁴ โหมิศ บันเบียมรัชฎ์ และคณะ *การอพยพและความยากจน* เอกสารอัครำเนาของสมาคมเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ 2526

⁵ ประเสริฐ แยมกสินธุ์ *เปรียบเทียบปัจจัยทางสังคมวิทยาในการพัฒนาชนบทของไทยและญี่ปุ่น* บทความเสนอให้คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ และมูลนิธิญี่ปุ่น 31 ก.ค.-2 ส.ค. 2524

⁶ สิริโย วัชรโชน *การพัฒนาชนบทแบบบูรณาการ : ยุทธวิธีที่เป็นความหวังเพื่อการพัฒนาชนบท* *วารสารพัฒนบริหารศาสตร์* ปีที่ 32 ฉบับที่ 1 ม.ค. 2525

⁷ ไพรัตน์ เกษะรินทร์ ข้อจำกัดในการพัฒนาพลังกลุ่มคนในชนบทไทย บทความเสนอในการสัมมนา เรื่อง *บทบาทของสังคมศาสตร์ในการพัฒนาการเกษตรในประเทศไทย* มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 1-2 พ.ค. 2515

⁸ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ *การพัฒนาในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การพิสูจน์ทฤษฎีศักยภาพการพัฒนาและการแพร่กระจาย* *วารสารสังคมศาสตร์ จุฬาฯ* ปีที่ 15 ฉบับที่ 3 (ก.ค.) - 2521

⁹ _____ *ปัจจัยที่ทำให้ญี่ปุ่นเจริญแล้ว ไทย-ญี่ปุ่นศึกษา* ก.ค.-ธ.ค. 2528

¹⁰ วารีย์ ศรีบุณะ *เกาหลีสร้างชาติได้อย่างไร* ศูนย์ประสานงานพัฒนาสังคม 2530

¹¹ บัณฑาร อ่อนล้ำ *สถาบันการศึกษากับการพัฒนา* เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง *บทบาทของสถาบันการศึกษากับทางเลือกในการพัฒนา* โดยสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ร่วมกับวิทยาลัยครุนครราชสีมา 17-19 มี.ค. 2526

2. ผู้นำ

¹ Mike Donglas อ้างแล้ว ในหัวข้อประชากร

² Shiv R. Mehta อ้างแล้ว ในหัวข้อประชากร

³ Anisur Rahman, "The Small Farmer Development Programme of Nepal : With Spot Light on Tupche" in *Grass-root Participation and Self-Reliance* ed. by Anisur Rahman (Oxford and IBH Publishing Co, New Delhi) 1984

⁴ Ahmad Nigar, "Peasant Struggle in Pakistan" in *Grass-Root Participation and Self-Reliance* ed. by Rahman

⁵ พระไพศาล วิสาโล *พุทธศาสนากับคุณค่าร่วมสมัย* กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง 2529

⁶ คำรง พิศวรณ์ "พุทธศาสนากับการพัฒนาประเทศ." *เศรษฐศาสตร์ปริทรรศน์* คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (ม.ค.-ก.ย. 2525)

⁷ ไพรทัศน์ เทษะรินทร์ "บทบาทปรัชญาและการพัฒนาชนบท" *วารสารเศรษฐกิจและสังคม* ปีที่ 19 ฉบับที่ 3 (ก.ค.-ส.ค.) 2525

⁸ อภิชาติ จำรัสฤทธิ์รักษ์และเทพี พันธุมธนา *การศึกษาปัญหาและอุปสรรคของผู้นำท้องถิ่นสตรี* รายงานเสนอในการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง "การพัฒนาสถานภาพสตรี/งานวิจัยและนโยบาย" ณ ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาฯ วันที่ 30 พ.ย. 2527

⁹ ศิริ ผาสุก *กลุ่มเกษตรกรกับการพัฒนาชนบท : กรณีกลุ่มเกษตรกร จ. สุรินทร์* โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนาสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ 2528

¹⁰ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ อ้างแล้วในหมวดประชากร (8)

¹¹ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และ สุวรรณ บัวทวน *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนชาติพันธุ์สองแห่งของจังหวัดกาฬสินธุ์ : การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณีภาคอีสาน* คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 2528

¹² สุลักษณ์ ศิวรักษ์ "การประยุกต์พระพุทธศาสนาใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน" ใน *พุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน* พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย โรงพิมพ์สยามสมาคม 2531

¹³ สุการ์ตัน ทิพย์บำรุง *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการริเริ่มโครงการพัฒนา : ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มหมู่บ้านฝ้ายโบสถ์* โครงการอาสาสมัครเพื่อสังคมและโครงการทางเลือกพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ 2527

¹⁴ อकिन รพีพัฒน์ *บทบาทของชนภายนอกต่อชุมชนในการพัฒนาเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเอง : กรณีการพัฒนาตำบลยกกระบือ จังหวัดสมุทรสาคร เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง “การพึ่งตนเองของชุมชนชนบท” ณ สวนสามพราน จังหวัดนครปฐม* 2526

¹⁵ อนันต์ วิริยะพินิจ *บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชนบท* เอกสารประกอบการสัมมนา “สองศตวรรษรัตนโกสินทร์ : ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย” จัดโดย สถาบันไทยคดีศึกษา ม. ธรรมศาสตร์ ร่วมกับสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ 24 พ.ย. 2525

¹⁶ นิติ กสิโกศล สุมาลย์ โทมัส และคณะ *การศึกษาความเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้าน 4 แห่ง* ในช่วงเวลา 2503-2524 เอกสารประกอบการสัมมนา โครงการประวัติหมู่บ้าน สถาบันไทยคดีศึกษา ม. ธรรมศาสตร์ ธ.ค. 2525

¹⁷ บำรุง สุขพรรณ *พฤติกรรม การรับข่าวสารจากสื่อมวลชนของพระสงฆ์ มีอิทธิพลต่อการเผยแพร่และพัฒนาความคิดจิตใจของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะพระสงฆ์ที่อยู่ในเขตรับผิดชอบของสำนักงานพัฒนาชุมชน เขต 4* สถาบันไทยคดีศึกษา ม. ธรรมศาสตร์ 2526

¹⁸ สมบูรณ์ สุขสำราญ *ศาสนจักรกับอาณาจักร : ความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์กับอำนาจการเมือง* เอกสารประกอบการสัมมนา จัดโดยสถาบันไทยคดีศึกษา ม. ธรรมศาสตร์ และสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ 24 พ.ย. 2525

3. การศึกษา

¹ Mike Douglas, อ้างแล้ว

² Shiv R. Menta, อ้างแล้ว

³ Edward B. Prantilla ed. *Regional Development Problems and Policy Responses in Five Asian and Pacific Countries* UN. Centre for Regional Development 1984

⁴ S. Tilakaratna, "Sri Lanka : Organizations of Betal and Coir Yarn Producers" in Md. Anisur Rahman, *Grass-root Participation and Self-Reliance* (New Delhi : Oxford and IBH Publishing Co. 1984

⁵ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ อ่างแล้ว

⁶ คำรงค์ พิศวรรณ อ่างแล้ว

⁷ นิพนธ์ พงษ์ถาวรและนิตยา ภัสสรศิริ *ทรัพยากรมนุษย์และการจ้างงานในชนบท* สถาบันไทยคดีศึกษา ม. ธรรมศาสตร์ 2527

⁸ ปรัชญา เวสารักษ์ *การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท* สถาบันไทยคดีศึกษา ม. ธรรมศาสตร์ 2528

⁹ สิริโย วชิโรทาน อ่างแล้ว

¹⁰ ประกอบ กุปรัตน์ "ประชาชนกับการมีส่วนร่วมทางการศึกษา" ใน โอวาท สุธนารักษ์ บรรณาธิการ *การศึกษากับการมีส่วนร่วมของประชาชน* กลุ่มศึกษาปัญหาและทิศทางการศึกษาไทย (ก.ป.ท.) 2528

¹¹ เสน่ห์ จามริก *การเมืองกับการศึกษาของไทย* โครงการพัฒนาสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี 2526

¹² สนิท สมักรการ *การศึกษากับพัฒนาชนบท* เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง บทบาทของสถาบันการศึกษากับทางเลือกในการพัฒนาชนบทโดยสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกรุงนครราชสีมา 17-19 มี.ค. 2526

4. การสื่อสาร

¹ Ed B. Prantilla อ่างแล้วในหัวข้อการศึกษา

² สมศักดิ์ ศรีสันติสุข สุวรรณ บัวทวน อ่างแล้ว

³ บำรุง สุขพรรณ อ่างแล้ว ในหัวข้อผู้นำ

⁴ สุภา ศิริมานนท์ "บทบาทของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นในการพัฒนาท้องถิ่น" *วารสารมนุษยศาสตร์* ปีที่ 9 ฉบับที่ 4 ต.ค.-ธ.ค. 2522

⁵ ทิเรก ฤกษ์ห่วย *การจัดระบบการแลกเปลี่ยนข่าวสารเกี่ยวกับการวางแผนพัฒนาชนบทระดับหมู่บ้าน* *ข่าวสารเกษตรศาสตร์* ปีที่ 28 ฉบับที่ 2 เม.ย.-พ.ค. 2516

5 องค์การทางสังคม

- ¹ Mike Douglas อ้างแล้ว
- ² Ed. B. Tilakaratna อ้างแล้ว
- ³ Ahmad Nigar อ้างแล้ว
- ⁴ Anisur Rahman อ้างแล้ว
- ⁵ บัณฑาร อ่อนคำ อ้างแล้ว
- ⁶ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ อ้างแล้ว (8) (9) ในหัวข้อประชากร
- ⁷ ประเสริฐ แยมกสินธุ์ อ้างแล้ว
- ⁸ สุการ์ตัน ทิพย์บำรุง อ้างแล้ว
- ⁹ สุทัศน์ ศรีวัฒนพงษ์ “แนวความคิดจากการพัฒนาชนบทผสมผสาน” *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยศาสตร์* (ฉบับพิเศษ) ม. เกษตรศาสตร์ 2527
- ¹⁰ อมรา พงศาพิชญ์ บทบาทของรัฐและเอกชนในการพัฒนาพื้นที่เกษตรก้าวหน้า : ความไม่พัฒนาของอยุธยาในช่วง 2512-2522 *วารสารพัฒนบริหารศาสตร์* ปีที่ 22 ฉบับที่ 1 ม.ค. 2525
- ¹¹ อนันต์ กาโลคมและคณะ “กลวิธี แนวทาง วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการเกษตร” ในทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ (บรรณาธิการ) *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา* ศักดิ์โสถการพิมพ์ 2527
- ¹² อุไรวรรณ ตันกิมทอง “องค์กรสังคมในระบบชลประทานเหมืองฝายและการระดมทรัพยากร : เปรียบเทียบระหว่างชุมชนที่ราบสูง และชุมชนที่ราบในภาคเหนือของประเทศไทย” *วารสารสังคมศาสตร์* ม. เชียงใหม่ ปีที่ 7 ฉบับที่ 1-2 ก.ย.-ท.ค. 2528
- ¹³ สากล จริยวิทยานันท์ “องค์กรในชนบทกับการพัฒนาชนบทไทย” *วารสารรัฐศาสตร์ปริทัศน์ เอกสารวิชาการ* ฉบับที่ 7 มิ.ย.-พ.ย. 2528
- ¹⁴ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา *บ้านกับเมือง* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ 2529
- ¹⁵ ชิต นิลพานิช “สภาพำบลกับการมีส่วนร่วมของประชาชน : นโยบายและกลวิธีการพัฒนา” ในหนังสือของทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ (บรรณาธิการ) *การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา* อ้างแล้ว

¹⁶ ชัยอนันต์ สมุทวณิช “ระบบราชการกับการมีส่วนร่วมของชุมชน : พิจารณาในแง่มหาก” ในหนังสือของทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (บรรณาธิการ) *การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา* อ้างแล้ว

¹⁷ ทิเรก ฤกษ์ห่วย และชาคริต จุลกเสวี “ความคึกเห็นต่อเรื่องโครงสร้าง ปัญหาและอุปสรรค ในการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่กรมการพัฒนาชุมชนที่ปฏิบัติงานในโครงการพัฒนาชนบทระดับหมู่บ้านตามโครงการเงินกู้ของญี่ปุ่น *วารสารเกษตรศาสตร์* ปีที่ 28 ฉบับที่ 4 (ส.ค.-ก.ย. 2526)

¹⁸ ถวิล เลิศประเสริฐ “สหกรณ์-ทางแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมไทย” *วารสารเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ* ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 (พ.ย. 2519)

¹⁹ นฤจร อธิธิจักรจรัส “ปัญหาความยากจนกับบทบาทของกลุ่มเกษตรกร” *วารสารสังคมศาสตร์* ม. เชียงใหม่ ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 เม.ย.-ก.ย. 2523

²⁰ ประพันธ์ เสวตนันท์ *การจัดองค์กรของเกษตรกรในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ : ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างไทยกับญี่ปุ่น* เอกสารวิชาการไทย-ญี่ปุ่น ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 ส.ค. 2524

²¹ ประหยัค หงษ์ทองคำ “บทบาทขององค์กรปกครองตนเองของประชาชนในท้องถิ่นต่อการพัฒนาประเทศ” *รัฐศาสตร์สาร* ก.ย.-ธ.ค. 2525

²² ปรีชา คุวินทร์พันธุ์ “บทบาทของพ่อค้าในตลาดระดับท้องถิ่น” *วารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬา ฯ* ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 ก.ค. 2519

²³ พิมพัลย์ ปรีทาสวัสดิ์ และคณะ “วิเคราะห์การมีส่วนร่วมของชุมชนในงานกองทุนและเวชภัณฑ์หมู่บ้าน” ในหนังสือของทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ *การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา* อ้างแล้ว

²⁴ ไพรัตน์ เทชะรินทร์ *ข้อจำกัดในการพัฒนาหลักกลุ่มคนในชนบทไทย* เอกสารสัมมนา เรื่อง บทบาทของสังคมศาสตร์ในการพัฒนาการเกษตรในประเทศไทย ม. เกษตรศาสตร์ 1-2 พ.ย. 2515

²⁵ วันรักษ์ มิ่งมณีนากิน และชูศรี มณีพฤษ เกษตรกรกับการมีส่วนร่วมใน สหกรณ์การเกษตร สถาบันไทยคดีศึกษา ม. ธรรมศาสตร์ ก.พ. 2524

²⁶ ศิริ ผาสก กลุ่มเกษตรกรกับการพัฒนาชนบท อ่างแล้ว ในหัวข้อผู้นำ (9)

²⁷ สายทิพย์ สุกติพันธ์ “สภาตำบล : องค์การเพื่อการพัฒนาชนบท” รัฐศาสตร์สาร ปีที่ 8 ฉบับที่ 3 (ก.ย.-ธ.ค. 2525)

²⁸ สนิท สมักรการ “ทางเลือกในการพัฒนา : วิเคราะห์แนวความคิดและทฤษฎี” วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ ฉบับที่ 2 ปี 2521

²⁹ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ “บทบาทขององค์การอาสาสมัครในการพัฒนาประเทศ” วารสาร สังคมศาสตร์ จุฬาฯ ปีที่ 14 ฉบับที่ 4 ต.ค. 2520

³⁰ ไกรยุทธ ธีรยาศินันท์ “ปฏิรูปแนวความคิดการพัฒนาชนบท : ยุทธศาสตร์จุด-นคร” เศรษฐศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (ม.ค.-มิ.ย. 2525)

³¹ โฆสิต บันเปี่ยมรัชฎ์ และคณะ การอพยพและความยากจนในชนบท สมาคม เศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ 2526

³² ฉลาชชาย รศิตานนท์ และคณะ “การมีส่วนร่วมของประชาชน : เงื่อนไขปฏิภิกิริยา และอนาคต กรณีประสบการณ์หมู่บ้านชนบทภาคเหนือ” วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง ปีที่ 2 ฉบับที่ 4 (เม.ย.-มิ.ย. 2529)

³³ ลิขิต ธีรเวคิน การกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท เอก-สารวิชาการหมายเลข 5 ศูนย์วิจัยคณะรัฐศาสตร์ ม. ธรรมศาสตร์ 2526

³⁴ พูนทรัพย์ ปิยะอนันท์ “การพัฒนาอุตสาหกรรมชนาที่ย่อมเพื่อการพัฒนาชนบท โดยประยุกต์การวางแผนงานและงบประมาณแนวใหม่” วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ ปีที่ 23 ฉบับที่ 1 ม.ค. 2526

³⁵ Suresh P. Tendulkar, “International Cooperation in Rural Development : Issues for Discussion.” *Journal of Rural Development*, December 1983

³⁶ Frank Heim and others, *How To Develop the Small Farming Sector* คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ม. ธรรมศาสตร์

6. ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม

- ¹ Mike Douglas อ้างแล้ว
- ² ประเสริฐ แยมกสินฟุ้ง อ้างแล้ว
- ³ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ อ้างแล้วในหัวข้อประชากร (8) (9)
- ⁴ จักรทิพย์ นาดสุภา บ้านกับเมือง อ้างแล้ว

7. ความช่วยเหลือจากโลกภายนอก

- ¹ Mike Douglas อ้างแล้ว
- ² Shiv R. Mehta อ้างแล้ว
- ³ Bernard Swan, Sri Lanka : "Constraints and Prospects in the Pursuits of Rural Development" in David A.M. Lee and D.P. Chandhri (ed.) *Rural Development and the state* อ้างแล้ว
- ⁴ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ อ้างแล้วในหัวข้อประชากร (8) (9)
- ⁵ โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ เอกสารสัมมนา เรื่อง วัฒนธรรมกับงานพัฒนา ผลกระทบจากการพัฒนาและปฏิกิริยาทางวัฒนธรรมของชาวบ้าน 14-15 ธ.ค. 2527
- ⁶ อภินันท์ รพีพัฒน์ บทบาทของคนภายนอกต่อชุมชนในการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง อ้างแล้ว
- ⁷ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทวน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนสองแห่งในจังหวัดขอนแก่น อ้างแล้ว
- ⁸ สุวรรณ บัวทวนและคณะ การย้ายถิ่นระยะสั้นและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรชนบทในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ม. ขอนแก่น 2527
- ⁹ สมิตร์ ปิติพัฒน์ การพัฒนาภาคอีสานก่อให้เกิดความทันสมัยหรือการเลี้ยวระบบทางสังคม เอกสารทางวิชาการ คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ปีที่ 1 เล่มที่ 1 ก.ค. 2524
- ¹⁰ ฉลาชชาย รมิตานนท์และคณะ การมีส่วนร่วมของประชาชน อ้างแล้ว

ตัวแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ ในการศึกษาสังคมไทย *

ดร. เจเรมี เคมพ์ เขียน **

ดร. ปรีชา คุ้มทรัพย์พันธุ์ *** แปลและเรียบเรียง

ความจริงประการหนึ่งในวิชาการสังคมศาสตร์คือข้อเท็จจริง (facts) จะไม่เป็นประโยชน์เท่าใดนักหากไม่มีแนวคิด (concepts) และทฤษฎีในการจัดระเบียบข้อมูล รวมทั้งการจะอธิบายข้อมูลนั้น ๆ ด้วย ในขณะที่เดียวกันก็จะพบว่า การเลือกใช้แนวการพรรณนาและวิเคราะห์ข้อมูลจะเป็นการกำหนดการรับรู้ตลอดจนการประเมินคุณค่าข้อเท็จจริงนั้น ๆ (facts) บางครั้งทำให้ต้องมีการปรับข้อมูลโดยพยายามเลือกใช้ข้อมูลเพื่อให้สอดคล้องกับรูปแบบจำลองที่มีอยู่ ความสนใจของบทความนี้คือ การสำรวจความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูล (data) วิเคราะห์ (method of analysis) รวมถึงผลของการตีความ ทั้งหมดนี้จะทำโดยการพิจารณาแนวคิดบางอัน เพื่อตรวจสอบวิธีการใช้แนวคิดต่าง ๆ ในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมเฉพาะของสังคมนั้น ๆ

* บทความนี้แปลและเรียบเรียงจากบทความเรื่อง "A Tail Wagging the Dog : The Patron-Client Model in Thai Studies" โดย Jeremy H. Kamp in Private Patronage and Public Power : Political Clientelism in the Modern State โดย Christopher Clapham (ed.), Frances Pinter (Publishers), London, 1982.

ผู้แปลขอขอบพระคุณ ศ.ดร. พัทธา สายหู ดร. พงษ์ธาดา ชุมพล และ ดร. ชัยโชค จุลศิริวงศ์ ที่กรุณาตรวจแก้ข้อความและดำเนินการแปล ความบกพร่องจะมีเป็นความรับผิดชอบของผู้แปลแต่ผู้เดียว

** ปรีชา คุ้มทรัพย์พันธุ์, ร.บ. เกียรตินิยม (จุฬาฯ) ; M.A. Anthropology (London), Ph.D. (University of Kent at Canterbury) รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ระบบอุปถัมภ์และแนวคิดที่เกี่ยวข้องได้รับการยอมรับอย่างกระตือรือร้นและโดยไม่ได้อิดโรยในการศึกษาสังคมไทย โดยแท้จริงแล้วสำหรับบางคนแนวคิดดังกล่าวเป็นแนวคิดหลักในการศึกษาสังคมไทยที่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์เป็นอย่างมากในระยะหลัง ๆ นี้ การโจมตีดังกล่าวมักจะเป็นในแง่ของการใช้แนวคิดนี้อธิบายโครงสร้างสังคมมากเกินไป แทนที่จะพิจารณาถึงความเหมาะสมของแนวคิดนี้ในการอธิบายการจกระเบียบสังคมไทยบางอย่าง

ความสนใจของเราในที่นี้คือศึกษาประวัติของการใช้รูปแบบระบบอุปถัมภ์ในการอธิบายสังคมไทย : คือลักษณะเฉพาะที่เป็นของสังคมไทยและเหตุผลที่ทำให้แนวคิดดังกล่าวได้รับความสนใจตลอดจนลักษณะของผลกระทบที่มีต่อพัฒนาการการศึกษาสังคมไทยจากนั้นจะเป็นการวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดเกี่ยวกับผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์และแนวคิดที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเสนอแนะแนวทางที่เหมาะสมในการใช้แนวความคิดดังกล่าวพรรณาลักษณะบางประการของสังคมไทย

แม้ว่าในบทความนี้จะมุ่งเสนอลักษณะเฉพาะบางประการทางชาติพันธุ์วิทยา (ethnographic problems) แต่ก็คงประโยชน์ในแง่ทฤษฎีไว้ด้วย ศัพท์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการเสนอข้อมูลอาจใช้เฉพาะกับสังคมไทยและในงานอื่น ๆ ที่ได้ศึกษากันในส่วนต่าง ๆ ของโลกด้วย สิ่งหนึ่งที่กระตุ้นให้ผู้เขียนเสนอบทความนี้ ในการใช้รูปแบบนี้ศึกษาสังคมไทยมีการแสดงให้เห็นเหมือนกับว่ามีวิวัฒนาการของแนวความคิดขนานกันไปในที่ต่าง ๆ โดยไม่จำเป็นต้องประสานกัน ดังจะเห็นได้จากการที่งานศึกษาระบบอุปถัมภ์ในกรณีของไทยส่วนใหญ่ใช้ข้อมูลจากสังคมไทยเป็นหลักหรือโดยตลอด แม้บางครั้งจะมีการอ้างอิงถึงการศึกษาในสังคมอื่นก็เป็นการดึงเข้ามาใช้ประกอบการวิเคราะห์ของตนให้ยืนอยู่ได้อย่างมั่นคงกว่าเดิม แทนที่จะเป็นความตั้งใจที่จะใช้เปรียบเทียบอย่างจริงจัง

คำถามที่น่าจะถามจากข้อความข้างต้นคือเหตุใดการศึกษาเชิงเปรียบเทียบจึงไม่ได้รับความสนใจมากนัก ในระดับหนึ่งอาจมีผู้แย้งว่าข้อมูลที่ได้จากท้องถิ่นเดียวกันลักษณะของระบบอุปถัมภ์ก็น่าจะเพียงพอแล้วโดยไม่ต้องสนใจให้ไกลไปกว่านี้ ในระดับนามธรรมเราจะพบว่าการเน้นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นยังเป็นเรื่องที่น่าสนใจ ปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งที่มีผลกระทบต่อการศึกษาสังคมไทยอย่างมากก็คือข้อสมมติที่ว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่มีลักษณะไม่เหมือนสังคมอื่น ทั้งนี้ไม่ใช่ในแง่ของการยืนยันลักษณะเฉพาะของการจกระเบียบสังคมที่เป็นของสังคมหนึ่ง ๆ เช่น หมู

บ้านหนึ่งจะมีลักษณะเฉพาะของตนเองแตกต่างจากหมู่บ้านอื่นเท่านั้น แต่จะเป็นไปในลักษณะที่ลึกซึ้งและเป็นพื้นฐานสำคัญมากกว่า โดยเหตุนี้จึงได้มีการทบทวนว่าควรจะมีการศึกษาค้นคว้าทฤษฎีหรือทฤษฎีที่จะใช้อธิบายสังคมไทยโดยเฉพาะขึ้นมา ในการที่จะเข้าใจปัญหาดังกล่าวและเพื่อหลีกเลี่ยงข้อโต้แย้งในการศึกษาเชิงเปรียบเทียบความคิดที่นำเสนอในที่นี้จะมีลักษณะทั่ว ๆ ไป และเพื่อผลในทางวิชาการมากกว่า ลักษณะของการวิเคราะห์วิจารณ์ของเบนแอนเดอร์สัน (Ben Anderson) เกี่ยวกับรัฐศาสตร์ไทย (1978) เป็นแนวทางเดียวกันกับการนำเสนอของบทความนี้

ด้วยเหตุผลที่จะกล่าวถึงต่อไป งานทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยนั้นไม่ยังประโยชน์ให้เกิดการศึกษาเชิงเปรียบเทียบ ส่วนมากจะเน้นอธิบายทาง “วัฒนธรรม” ในลักษณะที่ Anderson ได้บรรยายว่า “การทำให้กลายเป็นไทยมากกว่าที่มันเป็น” (a certain reification of Thai culture) (1978 : 226) และความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของสังคมไทยประการแรกเราคงจะต้องพิจารณาการใช้คำ “ผู้อุปถัมภ์” และ “ผู้รับอุปถัมภ์” ตั้งแต่ยุคแรก ๆ ที่กำลังกล่าวยังไม่เป็นจุดสนใจของนักสังคมศาสตร์นั้น งานของควาร์ริทช์ เวลส์ (Quaritch Wales) ในเรื่อง Ancient Siamese Government and Administration พิมพ์ในปี 1934 จะเป็นงานชิ้นแรกที่พูดถึงลักษณะของระบบราชการในอดีตที่เกี่ยวข้องกับระบบอุปถัมภ์ ผลต่อ ๆ มาคือมีการนำเสนอระบบอุปถัมภ์ในปัจจุบันในลักษณะที่ต่อเนื่องมาจากระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการเดิมที่เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับสามัญชนที่ต้องขึ้นกับเจ้านายของตน

ความสำคัญของผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ในระบบราชการไทยในอดีตได้สะท้อนให้เห็นและในขณะเดียวกันตอกย้ำความคิดเชิงอนุรักษนิยมที่ขาดการวิพากษ์วิจารณ์อย่างแท้จริง เช่นเดียวกับที่ Anderson ได้กล่าวถึงรัฐศาสตร์ไทยในลักษณะที่แตกต่างไปจากสังคมอื่น ๆ กล่าวคือในสังคมอื่นระบบอุปถัมภ์จะเป็นเพียงส่วนประกอบที่ช่วยเสริมการดำเนินการภายในระบบโครงสร้างใหญ่ แต่สำหรับสังคมไทยระบบอุปถัมภ์ได้รับการพิจารณาในแง่ที่เป็นส่วนที่สำคัญของระบบเลยทีเดียว

การยอมรับความคิดดังกล่าวทำให้ไม่น่าแปลกใจว่าทำไมความสำคัญของผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ในแง่ที่ช่วยลดความขัดแย้งหรือช่วยเชื่อมโยงกลุ่มสังคมต่าง ๆ และอื่น ๆ จึงไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควรจนกระทั่งเมื่อเร็ว ๆ นี้การยอมรับความคิดดังกล่าวทำให้ขาดการพิจารณาใน

เชิงประวัติศาสตร์แล้วมักถือว่าเป็นลักษณะเฉพาะของโครงสร้างสังคมไทยที่แทรกซึมเข้าไปในสถาบันต่าง ๆ เช่นระบบราชการสมัยใหม่ที่ยึดหลักเกณฑ์สากล (universalistic structure) และถ้าเป็นไปได้ก็แฝงเร้นอยู่ในการจัดระเบียบของพรรคการเมือง

โดยเหตุนี้เราจะเห็นได้ว่าการศึกษาในแนวผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ของไทยมีประวัติความเป็นมาของตนเอง กุจะเป็นการเหมาะสมและชักจูงยิ่งขึ้นหากเราจะพิจารณาถึงแวดวงวิชาการที่แนวคิดนี้ก่อตั้งเป็นรูปร่างและดึงดูดความสนใจของคนจำนวนหนึ่งได้

เราจำต้องเริ่มด้วยงานของลูเซียน แฮงค์ (Lucian Hanks) โดยเฉพาะงานของเขาทำให้ “ผู้อุปถัมภ์” และ “ผู้รับอุปถัมภ์” กลายเป็นทฤษฎีที่ใช้ศึกษาสังคมไทย งานเขียนชิ้นแรกที่ดีเป็นจุดเริ่มต้นของวิวัฒนาการของแนวคิดดังกล่าวได้แก่ “Merit and Power in the Thai Social Order” (1960) ซึ่งแฮงค์ได้ปฏิเสธ “การมองบุคคลที่มีตำแหน่งแน่นอนในระเบียบของสังคม” มาเป็น “คล้ายกับนักฟุตบอลที่เคลื่อนย้ายตนเองภายในสนามตามข้อกำหนดกฎเกณฑ์และชั้นเชิงโดยไม่ติดกับตำแหน่งของตน” ตามความคิดดังกล่าวแฮงค์ได้ตอบรับความคิดที่ว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่มีโครงสร้างหลวมที่เสนอโดย จอห์น เอ็มบริ (John Embree) ใน ‘Thailand, a Loosely-Structured Social System’ (1950) การย้ายถึงอัตราของการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงฐานะทางสังคมของแฮงค์ ไม่มีข้อมูลสนับสนุนเพียงพอที่จะยืนยันได้ แม้ว่าในแง่ของความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลจะสามารถอธิบายถึงลักษณะของโครงสร้างสังคมไทยที่มีลักษณะการจัดลำดับชั้น (hierarchical order) และการโยกย้ายเปลี่ยนแปลงฐานะตำแหน่งตามแนวตั้งภายในโครงสร้างก็ตาม

บทความทั้งของแฮงค์และเอ็มบริเป็นการสนองตอบต่อลักษณะของสังคมชนิดหนึ่งซึ่งไม่ตรงกับมีลักษณะเฉพาะจนไม่เหมือนสังคมอื่นใด โดยที่ในความเป็นจริงแล้วเป็นเพียงแต่ว่าสังคมดังกล่าวยังไม่เป็นที่รู้จักคุ้นเคยกันในหมู่นักสังคมศาสตร์ในสมัยนั้น คำว่า “โครงสร้างหลวม” ในคำหนึ่ง กับคำว่า “ปัจเจกนิยม” การยึดตัวบุคคลและความไม่แน่นอนในความสัมพันธ์ในอีกคำหนึ่งจึงได้เกิดขึ้น บทความทั้งสองเป็นปฏิกริยาต่อส่วนประกอบต่างๆ เช่น การขาดลักษณะของกลุ่มถาวรและการมีระดับความซับซ้อนสูงมีนัยสำคัญเป็นพิเศษในสมัยที่ทฤษฎีมานุษยวิทยาส่วนมากยังอาศัยพื้นฐานการวิจัยสนามในสังคมเผ่าที่ไม่ซับซ้อนและศึกษาเรื่องระบบการสืบสกุลสายเดียว (unilineal descent systems)

ในบทความต่อมา แสงก์ (1966) ได้พยายามหาแนวทางในการอธิบายลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างรูปแบบการจัดระเบียบองค์การทางสังคมของไทยกับของอเมริกันในแง่ของระบบบริวาร (entourage) ซึ่งมีความหมายเกี่ยวกับคำว่า “กลุ่มพรรคพวก” (elique) ที่เดวิด วิลสัน (David Wilson) ใช้ในการศึกษาการเมืองไทย (1962 : 116-7) ระบบบริวารซึ่งถือเสมือนว่าเป็น (ฐานที่ต่อกันขึ้นไปด้วยกิจกรรมทางสังคม) ก้อนวัตถุก่อสร้างของกิจกรรมสังคม (“building block of social activity”) (แสงก์ 1966 : 56) นั้นมีลักษณะตรงข้ามกันกับการจัดกลุ่มแบบ “กลุ่มบริษัท” (corporation) ของสังคมอเมริกันในลักษณะที่ว่าของไทยเป็นกลุ่มของคนที่มีฐานะต่างกันผูกพันกันโดยความสัมพันธ์ส่วนตัว และจะคงอยู่ราบเท่าที่ทุกคนได้รับประโยชน์ร่วมกัน แม้ว่าในระยะเริ่มต้นนั้นสายสัมพันธ์ “อาจมีลักษณะเป็นข้อตกลงตามสัญญา และจำกัดขอบเขต...” ถ้าหากความไว้วางใจและชอบพอกันเกิดขึ้น ความสัมพันธ์นี้จะกลายมาเป็นการแลกเปลี่ยนประโยชน์กันโดยไม่ต้องคิดคำนวณเลย เสมือนว่าทั้งสองได้กลายเป็นญาติกันแล้ว (อ้างแล้ว : 57) โดยภาพรวม “เนื้อเยื่อของสังคมไทยประกอบด้วยระบบบริวารที่เชื่อมโยงกัน” (อ้างแล้ว : 59) ยกเว้นกลุ่มคนชั้นล่างสุดแล้ว บริวารของระบบบริวารหนึ่งจะเป็นหัวหน้าของระบบบริวารของตนเองในอีกระดับหนึ่ง ในทัศนะของแสงก์แล้วการต่อเนื่องของระบบบริวารท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นระยะเวลานานได้แสดงให้เห็นว่า การจัดระเบียบสังคมของระบบอุปถัมภ์ยังคงอยู่และจะไม่เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะของกลุ่มถาวร (อ้างแล้ว : 62) อีกนัยหนึ่งหมายความว่าระบบบริวารจะพัฒนาไปในแนวทางหนึ่งที่แตกต่างไปจากวิวัฒนาการของสังคมโดยทั่วไป

ความแตกต่างจากสังคมอเมริกันได้ถูกหยิบยกมากล่าวอีกครั้งหนึ่งเมื่อแสงก์ได้เขียนถึงผลเสียหายที่เกิดแก่สังคมไทยอันเนื่องมาจากการช่วยเหลือของรัฐบาลอเมริกันโดยย่อ คือการช่วยเหลือทางทหารทำให้เกิดการเสียดุลยภาพในเชิงอำนาจระหว่างกลุ่มบริวารต่าง ๆ โดยที่การช่วยเหลือทำให้กลุ่มทหารกลายเป็นกลุ่มบริวารมีขนาดใหญ่โตและมีเสถียรภาพ รูปแบบของกลุ่มบริวารในสังคมไทยของแสงก์มีลักษณะสวยงามน่าชมและฉาบฉวยมากกว่าถูกต้องแม่นยำ แต่ทั้งนี้ก็พอที่จะเสนอภาพที่สำคัญของสังคมไทยซึ่งยังมีผลต่อการศึกษาต่าง ๆ อยู่

“การจัดระเบียบสังคมไทยเป็นเหมือน สร้อยทองมัทหนึ่งที่มีความยาวแตกต่างกัน โดยจะเชื่อมต่อกันบ้างในบางช่วง ถ้าหากถึงให้ตั้งจากปลายข้างหนึ่งสร้อยทองจะเคลื่อนไปตามหรือต้านแรงดึงในลักษณะที่เป็นหนึ่งเดียว ในขณะที่มันยังสามารถถลอกเกลียวของสร้อยได้” (1968 : 30)

ในช่วงสุดท้ายของการสร้างแนวการศึกษาอ้างกล่าวใน The Thai Social Order as Entourage and Circle ที่พิมพ์ในปี 1975 แสงก็ได้เสนอการวิเคราะห์ 3 ระดับ เพื่อให้เกิดความถูกต้องและชัดเจนยิ่งขึ้น ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้รับอุปถัมภ์กับผู้อุปถัมภ์ พวกบริวารหรือชุด ซึ่งหมายถึง “กลุ่ม” ผู้รับอุปถัมภ์ที่ผูกพันกับผู้อุปถัมภ์ซึ่งคำว่า “กลุ่ม” ในความหมายของแสงกั ในลักษณะนี้อาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดได้ และสุดท้ายคือ “วง” (circle) คำหลังนี้แสงกัหมายถึง พวกบริวารหลายๆ พวกที่หัวหน้านำมารวมกันในฐานะผู้รับอุปถัมภ์ของผู้อุปถัมภ์ที่อยู่เหนือขึ้นไป

ในขณะทำงานของแสงกัเกี่ยวกับผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ (patron-clientage)

พวกบริวาร (entourage) และวง (circle) เป็นที่คุ้นเคยถึงแม้จะไม่จำเป็นต้องยอมรับกันในหมู่ผู้ที่เทียบได้ว่าซ้ำซ้อนกว่ากับการวิเคราะห์แบบนี้ก็ยังมีเรื่องที่น่าจะนำมาพิจารณาอีกบางประการ ประการแรก ไม่ปรากฏว่ามีการอ้างถึงงานอื่นใดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องระบบอุปถัมภ์ในบทความทั้ง 4 ของแสงกัเลย อันเท่ากับเป็นการยืนยันลักษณะเฉพาะไม่ซ้ำใครของสังคมไทย แสงกัได้กล่าวไว้เองว่า “แนวคิดในเรื่องชนชั้น ชนชั้นนำและสถาบันที่จำกัดหน้าที่เฉพาะอย่างมักจะบดบังการเข้าใจสังคม” ขณะเดียวกันแสงกัเองได้ตั้งคำถามอีกว่า “เราควรที่จะละวางการจัดประเภทไว้ล่วงหน้าไหมแล้วสังเกตการณ์ กระทำตามที่เป็นอยู่เพื่อจะสามารถระบุลักษณะของผู้กระทำได้ ? จะเห็นได้ว่าทั้ง 2 ประโยคมีข้อความแย้งกัน ในขณะที่วิจารณ์แนวคิดทางสังคมวิทยาและรัฐศาสตร์ แสงกัเองก็เสนอแนวคิดบางอย่างซึ่งสำหรับเราแล้วเป็นกรอบแนวคิดที่มองออกกว่าเป็นที่รู้จักคุ้นเคยกันก็อยู่แล้ว

ไม่ว่าสาเหตุจะเป็นด้วยความไม่รู้หรือเพราะความรู้วงแคบแบบท้องถิ่นก็ตาม แนวคิดเกี่ยวกับพวกบริวารและวงสมควรที่จะถูกยกเลิกโดยใช้แนวคิดที่ได้รับการยอมรับและมีอยู่แล้วเช่น “ชุด” (sets) “โครงข่าย” (networks) และผู้รับอุปถัมภ์ (clientele) อย่างไรก็ตามปัญหายังคงมีอยู่ว่าเราจะให้นิยามและให้คำอธิบายในเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์อย่างไรถึงจะดีที่สุด เรื่องของแสงกัเป็นกรณีให้เห็นชัดว่าไม่เหมือนธรรมดาในแง่ที่ว่าเขามองความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์เป็นส่วนของการจัดระเบียบสังคมทั้งหมด สำหรับแสงกัแม้แนวการศึกษาแบบอุปถัมภ์มีความหมายมากกว่าการวิเคราะห์อื่นๆ เช่น ชนชั้นสังคมและได้รวมเอาความสัมพันธ์แบบอื่น ๆ เช่น เกรือญาติ ซึ่งปกติไม่นับรวมเข้าประเภทระบบอุปถัมภ์ไว้ด้วย ดังที่จะได้เห็นต่อไป แม้ว่าเราจะวิจารณ์รูปแบบ

ของแข็งก็ แต่เราก็ออมรับว่าเขาได้เห็นอย่างลึกซึ้งและสำคัญถึงความซับซ้อนและมีอิทธิพลต่อกัน และกันของการจัดลำดับชั้น เครือญาติ การยึดถือความสัมพันธ์ส่วนตัว การประนีประนอม และการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งในประเด็นดังกล่าวนี้บรรดาสาณาศาสตร์ของเขาไม่ได้ให้ความสนใจอย่างเพียงพอ แต่กลับยึดถือแนวการวิเคราะห์ระบบอุปถัมภ์ตามแนววิเคราะห์ที่เคยใช้กันมามากกว่า

ความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ของการจัดระเบียบสังคมไทยที่แข็งได้พูดถึงนั้นได้รับการตรวจสอบอย่างลึกซึ้งโดยอกิน รพีพัฒน์ โดยการอ้างถึงวูลฟ์ (Wolf 1966) อกินให้นิยามระบบอุปถัมภ์ว่าหมายถึงความสัมพันธ์คู่ (dyadic relationship) ในลักษณะที่ผู้อุปถัมภ์มีฐานะเหนือกว่าผู้รับอุปถัมภ์ คุณลักษณะของความสัมพันธ์อยู่ที่ความเป็นมิตรที่ตึงตังซึ่งกันและกัน และการแข่งขันเพื่อเข้าถึงทรัพยากรที่ต้องการ จากจุดเริ่มต้นที่อกินได้พิจารณาระบบอุปถัมภ์ “ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางชนชั้น” อ้างแล้ว

ในยุคต้นรัตนโกสินทร์ (1782–1873) ภายใต้ระบบบริหารราชการ “ไพร่” หรือสามัญชนทุกคนจะต้องสังกัด “นาย” ที่มีฐานะตำแหน่งในระบบราชการ โดยไพร่จะต้องทำงานให้กับนาย หรืออาจเสียเงินหรือทรัพย์สินอื่น ๆ ทดแทน ความสัมพันธ์ระหว่างไพร่ที่เป็นผู้รับอุปถัมภ์กับรัฐบาลจึงต้องอาศัยสื่อกลางคือเจ้านายขุนนาง ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวในบางครั้งได้กลายมาเป็นการสัมพันธ์ส่วนตัวที่ใกล้ชิดสนิทสนม ลักษณะความสัมพันธ์ที่คล้ายคลึงกันคือความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับนายโดยฝ่ายหลังมีฐานะเป็นผู้รับอุปถัมภ์มีตำแหน่งในกลุ่มขุนนาง โดยวิธีนี้ระบบอุปถัมภ์ได้ฝังตัวเข้าไปในโครงสร้างทางชนชั้น (อ้างแล้ว : 113) และความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ออกินเรียกว่า ระบบอุปถัมภ์แบบ “เป็นทางการ”

ลักษณะของความสัมพันธ์ดังกล่าวอาจจะพัฒนามาเป็น “มิตรภาพที่ใช้เป็นอุปกรณ์” (instrumental friendship) ได้ แต่ดูเหมือนว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวไม่ได้มีลักษณะใกล้ชิดเป็นการส่วนตัวในเนื้อแท้ของมันเอง ไพร่โดยปกติจะอยู่ภายใต้อำนาจบังคับบัญชาของนายโดยไม่คำนึงถึงว่าจะมีความสัมพันธ์ส่วนตัวหรือไม่ในสายสัมพันธ์นั้น ในทำนองเดียวกันขุนนางมีหน้าที่ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์อย่างเป็นทางการและการ จะพัฒนาความสัมพันธ์กับราชวงศ์นั้นมีข้อจำกัดมากสำหรับคนธรรมดา

โดยเหตุนี้จึงไม่เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวจะเป็นลักษณะของระบบอุปถัมภ์ได้อย่างไร ที่แน่นอนก็คือ ความสัมพันธ์นั้นเป็นความสัมพันธ์คู่ (dyads) ตามการจัดลำดับชั้นอันเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างอำนาจที่เป็นทางการ ความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ถือ เป็นคุณลักษณะของระบบอุปถัมภ์ไม่ใช่ส่วนสำคัญของโครงสร้างที่เป็นทางการ แต่ถ้าหากมีการพัฒนาขึ้นมาได้ก็จะเป็นเสมือนเครื่องมือหรือกลไกที่ช่วยลดความไม่เท่าเทียมกันลงได้ สิ่งที่สะท้อนให้เห็นตามมาก็คือว่าแนวคิดเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์ได้รับมาจากวุฬีไม่ แต่มาจากการของควาริทซ์เวลส์ (Quaritch Wales) ใน Ancient Siamese Government and Administration ที่เป็นงานยุคต้น ๆ และไม่มีลักษณะเป็นงานทางสังคมวิทยาและถกกันได้ใช้เป็นจุดเริ่มต้นในการอภิปรายการจัดช่วงชั้นทางสังคม

อดินยังได้แยกความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ออกมาอีกประเภทหนึ่งภายใต้หัวข้อ “ผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์แบบไม่เป็นทางการ” ซึ่งจะเห็นถึงอิทธิพลทางความคิดของวุฬีได้ชัดเจนกว่า อดินได้แยกแบบของความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็น 3 รูปแบบ ประการแรกเป็นสิ่งที่ชัดเจนว่าในบางโอกาสไพร่สามารถที่จะฝากตัวเป็นผู้รับอุปถัมภ์ของสมาชิกของชนชั้นขุนนางที่มีสถานภาพสูงกว่านายที่เป็นทางการ เพื่อขอความคุ้มครองบางประการอันอาจเกิดจากการบีบบังคับของนาย ประการที่สองภายในชั้นขุนนางความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์เกิดขึ้นเพื่อ “แสวงหาความคุ้มครองและเพื่อการเลื่อนฐานะทางสังคม” (อ้างแล้ว : 115) โดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวที่แฝงอยู่ในระบบราชการที่เป็นทางการ ประการสุดท้ายชาวจีนที่ต้องการการคุ้มครองจะฝากตัวเป็นผู้รับอุปถัมภ์ของขุนนางชั้นสูง

การจัดระเบียบสังคมไทยในศตวรรษที่ 19 นั้น ได้แสดงให้เห็นถึงระบบอุปถัมภ์ที่เป็นทางการ ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของโครงสร้างสังคมไทยซึ่งต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงถึงกระทั่งบ่อนทำลายตัว คือการเกิดขึ้นของความสัมพันธ์แบบเป็นส่วนตัวและใช้เป็นอุปกรณ์ที่นักวิชาการเชิงเปรียบเทียบมองออกว่าเป็นระบบอุปถัมภ์ “จริง” ไพร่แสวงหาผู้อุปถัมภ์โดยเสนอตัวรับใช้และให้บริการต่าง ๆ เพื่อแลกกับการคุ้มครองให้พ้นจากการเรียกร้องบังคับจากนายโดยตรง ขณะเดียวกันเจ้านาย ขุนนางก็แสวงหาความคุ้มครองจากผู้มีอำนาจเหนือกว่าที่ต้องการมีผู้ติดตามหรือรับอุปถัมภ์ที่มีพื้นฐานมาจากความสัมพันธ์ส่วนตัวมากกว่าจะเป็นแบบทางการ ในท้ายสุดชนกลุ่มน้อยที่ร่ำรวยและมีความเชี่ยวชาญสามารถเสนอผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้กับผู้คุ้มครองเพื่อแลก

เปลี่ยนกับการให้การสนับสนุนฐานะตำแหน่งในการเป็นผู้นำของชุมชนของตน และทำหน้าที่เป็นผู้ประสานกับฝ่ายปกครองไทยให้เกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน

ปัญหาสำคัญคือการประสานกันระหว่างความสัมพันธ์ 2 ประการ ซึ่งแตกต่างกันมากคือที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการมารวมเรียกเป็นระบบอุปถัมภ์ทำให้เกิดความเข้าใจหรือทัศนคติต่อสังคมไทยในลักษณะที่สวองามสงบสุข จนกระทั่งได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากเดวิด เอลเลียต (David Elliot) ที่วิเคราะห์สังคมไทยโดยอาศัยแนวคิดแบบมาร์กซิสต์ ใน *Thailand : the Origins of Military Rule* (1978) ซึ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นในสังคมไทยอันเนื่องมาจากวิถีการผลิตแบบเอเชีย แม้ว่าอินจะยอมรับการคงอยู่ของชนชั้นในสังคม อินก็เช่นเดียวกับแฮงค์ที่มองเห็นว่าแนวคิดที่สำคัญในการวิเคราะห์โครงสร้างสังคมไทยคือแนวคิดที่เรียกกันว่าระบบอุปถัมภ์ก็จะเห็นแล้วว่าเมื่อลักษณะความสัมพันธ์ ระหว่างนายกับไพร่ได้รับการทำลายและวิพากษ์วิจารณ์ความรู้สึกที่ว่าสังคมไทยมีการผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้นและมีเสถียรภาพอันเป็นผลจากความสัมพันธ์ตามระบบอุปถัมภ์เริ่มเป็นที่สงสัยในขณะเดียวกันส่วนต่างๆ ของสังคมเื้อต่อความสัมพันธ์ตามระบบอุปถัมภ์ได้ลดลงอย่างมาก

ข้อวิจารณ์ประการสุดท้ายนี้ก็เอามาใช้กับงานของเอ็ดเวิร์ด แวนรอย (Edward Van Roy) ด้วย ซึ่งพิจารณาระบบบริวารในแง่ที่เป็นหัวใจของการจัดระเบียบสังคมไทย ในบทความต่าง ๆ และในหนังสือ *Economic Systems of Northern Thailand* (1971) แวน รอย ยึดการวิเคราะห์ตามแนว substantivist (การวิเคราะห์ข้อมูลโดยพิจารณาจากความคิดของคนในชุมชนนั้น ๆ โดยไม่ใช่แนวคิดทางวิทยาศาสตร์จากภายนอกสังคมโดยเฉพาะแนวความคิดที่เป็นของตะวันตก-ผู้แปล) โดยถือว่าความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจมีความเกี่ยวพันกับความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างแยกกันไม่ออก ซึ่งมีผลตามมาคือความไม่เหมาะสมของการใช้ลักษณะตลาด (market model) มาใช้เป็นแนวการวิเคราะห์ แวน รอย พบว่าระบบบริวาร (entourage) นั้นเองที่จะช่วยอธิบายการจัดฐานะตำแหน่งทางสังคมและการที่ไม่สามารถแยกการหน้าที่ (functional separation) ของกิจกรรมต่างๆ ให้เป็นเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

เกณฑ์ในการกำหนดระบบบริวารของแวน รอยเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ง่าย ในเชิงพฤติกรรมหมายถึง “สภาวะการแลกเปลี่ยนที่กำหนดโดยฐานะตำแหน่งที่ต่างกัน” (“hierachically oriented

reciprocity”) (Van Roy and Cornehlis 1969 : 24) ดังที่ได้กล่าวอ้างกัน สังคมไทยเป็นสังคมที่บุคคลต่าง ๆ มีฐานะไม่เท่าเทียมกัน (no equals in Thai Society) และแวน รอย ได้อ้างถึง “การติดต่อกันสัมพันธ์กันทางสังคม ถูกกำหนดโดยการจัดลำดับชั้นทางสังคมที่ค่อนข้างซับซ้อน”

ดังนั้นโดยเหตุที่ “ระบบเศรษฐกิจเข้าไปเกี่ยวข้องกับส่วนอื่น ๆ ของสังคม อย่างแนบแน่น” ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจจึงมีความสำคัญต่อการปรับเปลี่ยน “ตำแหน่งทางสังคมทั้งหมด” (total rank) การแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นเนื่องจากความสัมพันธ์ที่พึ่งพาตอบสนองซึ่งกันและกัน (reciprocal relationship) ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์จะไม่อยู่ในสภาพสมดุลตลอดเวลา ทั้งนี้โดยเหตุที่ว่าสิ่งของที่แลกเปลี่ยนมีมากมายหลายชนิดและขณะเดียวกันก็ไม่ได้เป็นสิ่งที่จะคิดคำนวณเป็นมูลค่าทางตัวเลขได้ ความสัมพันธ์ตามระบบอุปถัมภ์จะเกิดขึ้นสืบต่อจากการแลกเปลี่ยน ระหว่างบุคคลที่มีฐานะตำแหน่งไม่เท่าเทียมกันและเป็นครั้งคราวนั้นมาเป็นการสัมพันธ์ที่ขึ้นกับ “ความไว้วางใจกันและความชอบพอส่วนตัว” ดังที่แซงก์ได้เสนอไว้ (1966 : 57) แต่สำหรับแวน รอย แล้วความสัมพันธ์ดังกล่าวมีลักษณะ “เป็นธรรมคาสามัญกว่านั้นโดยที่ทุกฝ่ายที่สัมพันธ์กันคาดหวังจะได้รับประโยชน์ไม่ว่าด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองโดยทั่วถึง” (Van Roy and Cornehlis 1969 : 26)

โดยนิยามดังกล่าว แวน รอย ได้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์เพื่อแสดงให้เห็นว่า ลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าวมีความสำคัญต่อการเข้าใจระบบเศรษฐกิจในภาคเหนือที่เขาได้ศึกษามา (1971) ในหนังสือเล่มนี้ แวน รอย ได้ชี้ให้เห็นข้อบกพร่องของ ไมเคิล มอร์แมน (Michael Moerman) ที่ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อระบบบริวารในการศึกษาของเขาที่บ้านบึง ซึ่งเป็นหมู่บ้านของชาวไทยลื้อ จังหวัดเชียงราย ในประเด็นนี้ แจ็ค พอตเตอร์ (Jack Potter) ในการศึกษางานทางมานุษยวิทยาที่เกี่ยวข้องกับระบบบริวารได้สรุปว่า แวน รอย อาจให้ความสำคัญกับระบบบริวารมากเกินไป (Potter 1976 : 198) ในขณะเดียวกันพอตเตอร์เองก็ทำ ความเข้าใจกับบริวารจากข้อมูลต่าง ๆ ซึ่งบางเรื่องไม่ได้เกี่ยวข้องกับแนวคิดดังกล่าวแต่อย่างใด

ในความเห็นของเรา เราไม่ได้ปฏิเสธความหมายของคำว่า entourage ตามความกิดที่ แวน รอย ได้ให้ความหมายไว้โดยอาศัยข้อมูลที่ มอร์แมน ได้เสนอไว้ เราเห็นว่าปัญหาสำคัญอยู่ที่ความแตกต่างกันในระดับของการใช้แนวคิดดังกล่าว (ในการพรรณนา หรือในการ

วิเคราะห์ ผู้แปล) สำหรับผู้เขียนทั้ง 3 คนที่ได้กล่าวถึงข้างต้นนั้น จะเห็นว่าแนวคิดเกี่ยวกับผู้อุปถัมภ์ ผู้รับอุปถัมภ์และระบบบริวารมีความหมายค่อนข้างหลวม และมักจะอ้างถึงความสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ กันเข้าไว้ภายใต้แนวคิดดังกล่าว และในท้ายที่สุดได้มีการอ้างถึงแบบของความสัมพันธ์ที่พบในที่ต่าง ๆ ในสังคมไทย โดยเหตุนี้คุณค่าของแนวคิดนี้ในการพรรณนา (ทั้งนี้โดยไม่ต้องอ้างถึงคุณค่าในการวิเคราะห์) ได้ลดน้อยลงไปมาก แม้ว่าจะไม่ตรงกับถูกทำลายลงไป ถึงจะมีข้อบกพร่องต่าง ๆ เหล่านี้ การกล่าวอ้างถึงระบบอุปถัมภ์กับระบบบริวารยังคงปรากฏต่อ ๆ มา แม้กระทั่งพจนานุกรมที่โจมตีแนวคิดเกี่ยวกับโครงสร้างหลวม และการวิเคราะห์โครงสร้างตามความหมายที่เขากำหนดไว้นั้นก็เพียงแต่แนะไว้ว่า การอ้างถึงแนวคิดต่าง ๆ ที่กล่าวข้างต้นเป็นการให้ความสำคัญจนเกินจำเป็น ในอีกแง่หนึ่งก็จะเห็นว่าน่าจะมีอะไรบางอย่างที่สำคัญเกี่ยวกับแนวคิดต่าง ๆ นี้ แม้ว่าจะไม่มีการให้ความหมายอย่างชัดเจนก็ตาม ทั้งนี้เพราะผู้ที่เกี่ยวข้องกับสังคมไทยมักจะรู้สึกถึงปัญหานี้ และในขณะเดียวกันก็เห็นว่าแนวคิดดังกล่าวได้ให้คำตอบบางประการทางสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวกับสังคมไทย

เพื่อที่จะเข้าใจสถานภาพของเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้น่าจะพิจารณาในเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องที่ถูกกล่าวแล้วข้างต้น งานเขียนเก่า ๆ ในทางสังคมศาสตร์มักจะเกี่ยวข้องกับ “กลุ่มสังคม” (groups) ที่ค่อนข้างหยุดนิ่งมีการเปลี่ยนแปลงน้อย และพฤติกรรมของบุคคลในฐานะเป็นสมาชิกของกลุ่มไม่ว่าจะเป็นชนชั้น (classes) สมาคม (associations) หรือกลุ่มญาติ (lineages) สำหรับสังคมไทย ซึ่งหาได้มีลักษณะเป็นเอกเทศผิดแผกแตกต่างไปจากสังคมอื่นนั้น นักสังคมศาสตร์ได้ประสบกับความยุ่งยากในการวิเคราะห์เพราะไม่ปรากฏว่ามีกลุ่มสังคมแบบต่าง ๆ ข้างต้น โดยเฉพาะในส่วนที่คาดหวังว่าจะได้พบ สังคมไทยเป็นสังคมที่ค่อนข้างซับซ้อนและเน้นความแตกต่างในฐานะตำแหน่งเป็นอย่างมาก เราคิดว่าลักษณะต่าง ๆ นี้ น่าจะเป็นเหตุผลสำคัญว่าทำไมความสัมพันธ์ในระยะยาวและค่อนข้างจะมั่นคงระหว่างบุคคล (individuals) ที่มีฐานะตำแหน่งต่างกันได้จึงรับการยึดถือเสมือนเป็นแก่นหลักของสังคมไทย ประเด็นนี้อาจจะกล่าวอ้างความถูกต้องได้ในแง่ทฤษฎีได้ แต่สิ่งที่ดูเหมือนจะยากแก่การหาเหตุผลสนับสนุนความเหมาะสมก็คือการใช้คำศัพท์ต่าง ๆ เช่น ผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ และบริวาร ซึ่งโดยทั่วไปแล้วมักจะสงวนไว้ใช้กับลักษณะของความสัมพันธ์และพฤติกรรมทางสังคมที่จำกัดและชัดเจนอย่างเข้มงวดเท่านั้น

กล่าวอีกนัยหนึ่งคือปรากฏการณ์ใด ๆ ที่ความสัมพันธ์มีแนวโน้มจะต่อเนื่องเป็นระยะยาว มักจะถือกันว่าเป็นความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ ทั้งนี้โดยที่สังคมไทยนั้นแตกต่างไปจากสังคมอื่น ๆ บ้างในแง่ที่ความสัมพันธ์ใด ๆ มักจะเป็นไประหว่างคู่สัมพันธ์ที่มีฐานะตำแหน่งแตกต่างกัน และการตระหนักถึงความสำคัญข้อนี้ทำให้ข้อค้นพบนี้ได้รับการทอเข้าให้เป็นแก่นของวัฒนธรรมไทย ประการที่สอง แม้ว่าความสัมพันธ์ระยะยาวเชื่อกันว่าจะทำให้เกิดความชอบพอส่วนตัวได้บ้างก็ตาม แต่ลักษณะดังกล่าวไม่น่าจะเป็นเงื่อนไขจำเป็นของความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ความผันแปรและความแตกต่างของสิ่งของที่ใช้แลกเปลี่ยนมักจะได้รับการอธิบายว่า เพราะสังคมไทยยังขาดการจำแนกบทบาทตามการแบ่งงานเฉพาะอย่างที่จะสนองประโยชน์ของสังคมในด้านต่าง ๆ อย่างเพียงพอ (the lack of functional specialization of social roles) (Hanks) หรืออธิบายในลักษณะที่เป็นสังคมชาวนาตามแนวคิดของ substantivist economists (หรือวิธีการเข้าใจการแลกเปลี่ยนที่เป็นการเข้าใจในเงื่อนไขภายในของท้องถิ่นเอง - ผู้แปล) (Van Roy) การตระหนักถึงความผันแปรในคุณลักษณะหรือเนื้อหาของการแลกเปลี่ยนเป็นสิ่งสำคัญแน่นอน อย่างไรก็ตามการจะตอบคำถามที่ต้องการทราบว่า ใครคือผู้อุปถัมภ์และ “ทำไม” นั้นมักจะออกมาในรูปของการอ้างถึงฐานะตำแหน่งที่สูงกว่าอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งหาได้เพียงพอไม่ โดยเฉพาะในสังคมที่ไม่ได้อยู่ในสภาพสมดุลแต่มีโครงสร้างสังคมที่มีบูรณาการสูง

ปัญหาบางประการจะต้องได้รับการแก้ไขในอันที่จะนำแนวคิดทั้ง 3 นี้ไปใช้กับข้อมูลของสังคมไทย เราอาจจำต้องพิจารณากฎวิชาการที่ศึกษาสังคมอื่น ๆ ด้วย เพื่อคว้ามี่แนวทางในการศึกษาปัญหาต่าง ๆ อย่างไรบ้างแน่นอนเราจะพบว่ารูปแบบอันเนื่องมาจากความสัมพันธ์ต่าง ๆ เหล่านี้แตกต่างกันอย่างมากในระหว่างวัฒนธรรม แม้แต่ในสังคมเกี่ยวกับการรวบรวมรายละเอียดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดแทบจะเป็นสิ่งเป็นไปได้ ไม่ว่าจะเป็นการให้คำจำกัดความของรูปแบบของความสัมพันธ์อย่างรัดกุมเพียงไรก็ตาม อย่างไรก็ตามสิ่งที่พอจะทำได้คือการกำหนดเกณฑ์ทางโครงสร้างให้กระจ่างชัดยิ่งขึ้นอันจะทำให้เห็นลักษณะร่วมกันที่จะเป็นประโยชน์ในการเปรียบเทียบ

ในบทความบุกเบิกของ อีริก วูล์ฟ (Eric Wolf) (1966) เรื่อง “Kinship, friendship and patron-client relations in complex societies” วูล์ฟได้พิจารณาปัญหาเกี่ยวกับการจกัลลัภ

ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมขนาดใหญ่ที่มีการแบ่งฐานะตำแหน่งที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น แต่เดิมนั้นนักมานุษยวิทยาที่ทำงานในสังคมบุรพกาล (primitive societies) มักจะเสนอภาพของชีวิตสังคมโดยเฉพาะในแง่ของการจัดระเบียบทางสังคมของกลุ่ม หรือชุมชน และการเป็นสมาชิกของสังคมนั้น ๆ ในสังคมที่ซับซ้อนขึ้น แม้ว่ากลุ่มที่เป็นตัวตน (corporations) จะพบได้ในรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่นตัวรัฐเอง กลุ่มเครือญาติและอื่น ๆ เราก็จะยังพบอีกว่าในชีวิตสังคมนั้น ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคลยังคงมีความสำคัญต่อการจัดระเบียบอยู่มาก ดังจะเห็นได้จากงานเขียนของฟอสเตอร์ (Fosters) ใน “The dyadic contract : a model for the social structure of a Mexican peasant village” (1961)

ในสังคมทั้งกล่าวเครือญาติและเพื่อนมีความสำคัญต่อบุคคลในการแสวงหาผลประโยชน์ในกันต่าง ๆ วูลฟ์เห็นว่าระบบอุปถัมภ์จะเกิดขึ้นเมื่อการเกี่ยวพันระหว่างเพื่อนที่ร่วมผลประโยชน์กันมาถึงจุดที่เสียสมดุล คือเมื่อฝ่ายหนึ่งของคู่สัมพันธ์มีฐานะเหนือกว่าอีกฝ่ายหนึ่งในการเสนอสิ่งของและบริการต่าง ๆ (1966 : 16) เขาอ้างถึงงานของพิต-รีเวอร์ (Pitt-Rivers) ในการพรรณนาถึงความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ที่มีลักษณะแบบ “มิตรภาพที่ไม่สมดุล” (“lop-sided friendship”) (Pitt-Rivers 1954 : 140) และยังได้อ้างถึงงานของ เคนนี่ (Kenny) ที่ให้ความหมายของความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ว่า “การต่อสู้กับการเป็นคนที่ไม่มีคนนับหน้าถือตา” (fight against anonymity) (Kenny 1962 : 136) ข้อแตกต่างจากความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนโดยทั่วไปคือ ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์ “การแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการไม่อยู่ในลักษณะเท่าเทียมกันในคุณค่าของสิ่งที่แลกเปลี่ยนกัน” (Wolf 1966 : 16) บริการจากผู้อุปถัมภ์มีลักษณะที่ “ค่อนข้างชัดเจน” ซึ่งอาจจะเป็น “การช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและการปกป้องให้พ้นจากการบีบบังคับจากผู้มีอำนาจทั้งที่เป็นไปตามกฎหมายหรือไม่ก็ตาม” ในขณะที่ผู้รับอุปถัมภ์จะตอบแทนด้วยสิ่งที่ไม่ปรากฏรูปร่างแน่ชัด เช่น “การแสดงความเคารพนับถือ” “การเสนอข่าวสาร” “การหาเสียงสนับสนุนทางการเมือง” เป็นต้น

อาณาเขตทางสังคม (social areas) ที่ความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้นั้น มักจะขากกลุ่มเป็นตัวตน (corporate groups) แต่จะมีโครงข่ายความสัมพันธ์ทางเครือญาติและมิตรสหายขึ้นมาแทน (friendship or kin network) Wolf ได้กล่าวถึง “ความอ่อนแอ” ของโครงสร้างสถาบันไว้ด้วยในลักษณะที่ว่าสถาบันที่เป็นทางการไม่เอื้อต่อการแลกเปลี่ยนสิ่งของทำให้

การติดต่อสัมพันธ์โดยส่วนตัวมีความสำคัญมากขึ้น ในประเด็นสุดท้ายคือในขณะที่แวน รอยและ แสงก์ ใช้คำว่าบริวารกับกลุ่มพรรคพวก (cliques) ในความหมายเดียวกัน วูลฟ์ได้พูดถึงกลุ่ม พรรคพวกที่มีความผูกพันฉันมิตรในแง่ที่แตกต่างจากความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับ อุปถัมภ์ แต่ถึงแม้ว่าในกลุ่มพรรคพวกอาจจะประกอบด้วยผู้ใหญ่ ผู้น้อยในระดับต่าง ๆ กันก็ตาม กลุ่มพรรคพวกจะเป็นการรวมตัวของบุคคลต่าง ๆ อย่างไม่เป็นทางการภายในองค์กรที่เป็นทางการ ทั้งนี้ “เพื่อความคล่องตัวในการติดต่อ” เพื่อป้องกันการไต่ถามจากคน ภายนอกและการแข่งขัน ภายใน และเพื่อแสวงหาเสียงสนับสนุนสำหรับความก้าวหน้าและข้อเรียกร้องอื่น ๆ (1966 : 16)

จากที่กล่าวมาอาจพอทำให้มองเห็นสาเหตุของลักษณะเฉพาะบางประการในการอธิบาย ข้อมูลเกี่ยวกับสังคมไทย ประการแรกสังคมไทยเป็นสังคมที่ขาดลักษณะของกลุ่มเป็นตัวตน (corporate groups) จะเห็นว่าสังคมไทยไม่มีกลุ่มเครือญาติที่ถาวรที่มีข้อกำหนดแน่ชัดเกี่ยวกับการ เป็นสมาชิกรวมทั้งสิทธิและหน้าที่ที่มีต่อกันระหว่างสมาชิกและกับบุคคลภายนอกด้วย ลักษณะของ ความเป็นกลุ่มส่วนอื่น ๆ ของสังคมไทยก็หาได้มีลักษณะเด่นชัดเช่นกัน แม้ว่าสถานการณ์จะ เปลี่ยนแปลงไปบ้างในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาพร้อมกับความเจริญเติบโตของเมือง การอ้างถึงงานของ ริค (Riggs 1962) ที่พูดถึงการขาดแคลนสมาคมที่เป็นทางการ (lack of formal associations) ยังคงใช้ได้ในปัจจุบัน ในสภาพการทางสังคมเช่นนี้ เป็นเรื่องที่น่าจะเข้าใจได้ว่าผลงานทางสังคม ศาสตร์มักจะให้ความสำคัญกับบุคคลและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมากกว่าทีเดียว ประการที่สอง คือการจัดลำดับชั้นและการแลกเปลี่ยนของที่ไม่เสมอภาคกันหาได้เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ประเภท หนึ่งโดยเฉพาะไม่ แต่เป็นลักษณะโดยทั่วไปของสังคมไทยที่เน้นความไม่เท่าเทียมกัน (no equals) และการขาดการแจกแจงบทบาททางกิจกรรมทางการเมือง เศรษฐกิจและอื่น ๆ อย่างชัดเจน

คุณลักษณะ 2 ประการที่ วูลฟ์ หยิบยกขึ้นมาดูเป็นสังกตธรรมในสังคมไทย และ ดูเหมือนจะช่วยยืนยันถึงการมีระบบบริวารอย่างเด่นชัด อย่างไรก็ตามแหล่งข้อมูลฝ่ายไทยแตกต่าง จากของ วูลฟ์ ในแง่ที่ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อลักษณะที่เป็นความสัมพันธ์ส่วนตัวและเฉพาะเจาะจง ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ แม้ว่าทั้งแสงก์และ แวน รอย ได้พูดถึงความสัมพันธ์ดังกล่าว ที่ว่าก่อให้เกิดความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์แต่ทั้งนี้ก็ไม่ได้เป็นเงื่อนไขจำเป็นเบื้องต้น ทำนองเดียวกัน อकिन เมื่ออ้างถึงงานของ วูลฟ์ (1966) ไม่แสดงให้เห็นว่าระบบอุปถัมภ์ที่เป็นทางการจะต้องมี

ลักษณะเป็นส่วนตัวหลักฐานที่อ้างถึงแสดงให้เห็นถึงการเติบโตของความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการ อันเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงข้อสมมติที่ว่าระบบอุปถัมภ์แบบทางการต้องมีลักษณะส่วนตัวเป็นเรื่องไม่ถูกต้องนัก ประการสุดท้ายงานของ อकिन ซึ่งเน้นแง่มุมทางประวัติศาสตร์เช่นเดียวกันของแวน รอย ได้แสดงให้เห็นถึงข้อสมมติอันขัดแย้งที่ว่า ผู้อุปถัมภ์มักจะมีฐานะตำแหน่งทางสังคมสูงกว่า ตัวอย่างจำนวนมากอาจได้แสดงให้เห็นความจริงข้อนี้ แต่ในแง่ของแนวความคิดแล้วที่เป็นการให้นิยามของความสัมพันธ์ตามระบบอุปถัมภ์โดยอาศัยสถานภาพตามฐานะตำแหน่ง ที่ไม่ได้แสดงให้เห็นถึงการแลกเปลี่ยนระหว่างคู่สัมพันธ์ที่เป็นอยู่จริง รวมทั้งการที่จะประเมินผลการแลกเปลี่ยนเหล่านั้นไว้ด้วย

ทั้งหมดเป็นการเสนอภาพตามที่คุณิยมตัวแบบของระบบอุปถัมภ์สำหรับสังคมไทยได้แสดงให้เห็นว่า พร้อมทั้งได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาภายในและความเกี่ยวเนื่องกับการวิเคราะห์อื่นๆ ในเรื่องของการปฏิสังสรรค์ทางสังคมที่รู้จักกันอยู่ทั่วไปย่อมเห็นได้ชัดเจน ข้าพเจ้ามีข้อสงสัยอย่างมากเกี่ยวกับข้อมูลของสังคมไทย ซึ่งนอกจากจะจำกัดเฉพาะของตัวเองแล้วยังสับสน และทำให้บุคคลภายนอกที่ไม่คุ้นกับการศึกษาเรื่องไทยสับสนด้วย

แนวการจัดประเภทของความสัมพันธ์ อาจทำได้หลายวิธี และแต่ละวิธีก็มีจุดอ่อน ความสัมพันธ์ของคนนั้นยากที่จะนำมาใช้ให้เข้ากับกรอบการวิเคราะห์ที่สร้างขึ้นโดยนักสังคมศาสตร์ได้อย่างพอดี เพราะฉะนั้นอาจจะเป็นประโยชน์มากกว่าในอันที่จะพิจารณาเปรียบเทียบคู่ความสัมพันธ์ของประเภท (categories) ทั้งหลายนี้มากกว่าจะมองว่าประเภทเหล่านั้นต้องสมบูรณ์ในตัวเอง อีกนัยหนึ่งคือเรากำลังพิจารณาความสัมพันธ์ทั้งหมดที่เป็นลำดับต่อเนื่อง (continuum) โดยไม่จำแนกจากกันแล้วพิจารณาแนวทางที่คนที่มีส่วนร่วมอยู่ในแวดวงจัดแบ่งประเภทด้วยตนเอง และโดยผู้สังเกตการณ์ด้วย ข้าพเจ้าย้ำในที่นี้ว่า การศึกษาดังกล่าวนี้นี้ไม่ได้เป็นการรวบรวมรายการที่สมบูรณ์ของความสัมพันธ์และกิจกรรมแบบต่าง ๆ ซึ่งอาจเรียกว่าความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ไม่ว่าจะกำหนดโดยคนในแวดวงนั้นหรือผู้สังเกตการณ์ก็ตาม รายการดังกล่าวไม่จำกัดและไม่สามารถรวบรวมได้สมบูรณ์เช่นเกี่ยวกับการรวบรวมยุทธวิธีการใช้ศัพท์ทางเครือญาติ (f. Bloch 1971 : 86) ความสนใจของเราอยู่ที่หลักการทางโครงสร้าง (structural principles) ที่กำลังดำเนินอยู่ และการเข้าใจรับรู้หลักเหล่านั้นซึ่งจะมีผลในการกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในสถานการณ์ต่าง ๆ

จุดหนึ่งที่ศึกษาโดยไม่เกิด มอร์แมน (Michael Moerman) แล้วแต่ควรที่จะมีการศึกษาต่อไปคือ “ผู้นำเชื่อมโยง” (synaptic leadership) ซึ่งมักจะพิจารณากันในหัวข้อ “คนกลาง” (mediatorship) หรือบทบาทของ “คนกลางทางวัฒนธรรม” (cultural broker) มอร์แมนได้อ้างถึงการรับรู้และบทบาทของผู้ใหญ่บ้าน 2 ประการคือ บทบาทแรกกำหนดด้วยระบบราชการ ผู้ใหญ่บ้านคือผู้ที่มียุทธศาสตร์สำคัญในการจัดลำดับตำแหน่งบริหาร ในทัศนะนี้ผู้ใหญ่บ้านคือตัวแทนของรัฐบาลที่จะต้องรับผิดชอบต่อผู้บังคับบัญชาเหนือขึ้นไป บทบาทที่สองในทัศนะของชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้านคือชาวบ้านคนหนึ่งที่มีหน้าที่รักษาความเป็นระเบียบของหมู่บ้านภายใต้ประเพณีของหมู่บ้าน ในสถานการณ์เช่นนี้ มอร์แมน เสนอว่าผู้ใหญ่บ้านแทบจะไม่มีผลสำคัญเลย ผู้ใหญ่บ้านจะอยู่ภายใต้ความคาดหวัง 2 ชุด ที่ขัดแย้งกันและยากแก่การประนีประนอมผลก็คือ ผู้ใหญ่บ้านมักจะ ได้แก่ผู้สมัครที่ไม่ค่อยเต็มใจ และมักจะอยู่ในตำแหน่งภายในช่วงสั้น ๆ ข้อพิจารณานี้เป็นข้อเตือนใจการขาดความระมัดระวังในการตั้งข้อสมมติว่าผู้ใหญ่บ้านเป็นส่วนหนึ่งของระบบบริหารอันเป็นการเชื่อมชนบทกับการเมืองและรัฐบาล ความคิดนี้โดยแท้คือความคิดที่ตรงกับระบบอุปถัมภ์ที่เป็นทางการในอดีตที่คิดได้ศึกษาระหว่างไพร่กับนายตนเอง บางครั้งงานทางมานุษยวิทยาได้แสดงถึงผู้ใหญ่บ้านที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสายใยของระบบอุปถัมภ์แต่สภาพเช่นนี้เป็นผลมาจากการพัฒนาความสัมพันธ์ส่วนตัวและทรัพยากรที่มีอยู่ของบุคคล ไม่ใช่ลักษณะที่แท้จริงของความสัมพันธ์ตามสถานภาพและบทบาทของผู้ใหญ่บ้านกับผู้บังคับบัญชาและชาวบ้าน (อันเป็นลักษณะของความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ที่เป็นทางการ-ผู้แปล)

ตัวอย่างจากการศึกษาของมอร์แมนผู้แสดงให้เห็นข้อจำกัดของการวิเคราะห์ตามแนวปฏิวรรค (transactional analysis) ลักษณะของความสมัครใจ การต่อรอง และความจริงที่ว่าความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์จะดำเนินต่อไปเท่าที่มีผลประโยชน์ร่วมกันเท่านั้นทำให้ระบบอุปถัมภ์อยู่ในขอบเขตของการวิเคราะห์เชิงปฏิวรรคโดยแท้ ประการสำคัญคือถ้าหากความสัมพันธ์เชิงคู่ (dyadic relations) ซึ่งเป็นประเด็นศึกษาของแนวคิดนี้ไม่สามารถให้ภาพของความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างเต็มรูป (the whole field of social relations) คุณค่าในการอธิบายของตัวแบบระบบบริหารไม่ว่าจะให้นิยามใดก็จะมีข้อจำกัดอยู่มาก นอกเหนือไปจากนี้แล้ว การวิเคราะห์ระบบบริหารนั้นจะต้องทำในบริบทของสถาบันและโครงสร้างที่ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้น

จากที่กล่าวข้างต้นจะเห็นว่ามียุทธศาสตร์หลายอย่างที่ถูกลำเข้ามาในความสัมพันธ์เชิงคู่ (dyadic relationship) ซึ่งเป็นปัจจัยมาจากสังคมใหญ่ ข้าพเจ้าเสนอว่าเราเริ่มต้นการศึกษาความสัมพันธ์เหล่านี้โดยกำหนดว่าความสัมพันธ์ต่างๆ นั้นมีลักษณะต่อเนื่องระหว่าง 2 ขั้ว (a continuum) ขั้วหนึ่งคือความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และอีกขั้วหนึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ลักษณะต่อเนื่องดังกล่าวอาจเคลื่อนที่จากหลักศีลธรรม (ที่ขั้วหนึ่ง) ไปถึงหลักที่ไม่เกี่ยวกับศีลธรรมที่อีกขั้วหนึ่งก็จะ ได้กล่าวถึงอีกต่อไปอีกวิธีหนึ่งในการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงในความหมายนี้ก็โดยพิจารณาถึงลักษณะของสภาวะการแลกเปลี่ยนเสนอสนองซึ่งเป็น ลักษณะสำคัญของความสัมพันธ์นี้ ในเรื่องนี้ข้าพเจ้าขออ้างถึงงานของซาบลินส์ (Sablins 1966) เกี่ยวกับสภาวะการแลกเปลี่ยนแบบทั่วไปและสภาวะการแลกเปลี่ยนทางลบ (generalized and negative reciprocity)

คุณจะสังเกตเห็นว่างานเขียนทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับระบบอุปถัมภ์สามารถครอบคลุมลักษณะต่อเนื่องที่กล่าวถึงกันได้เป็นอย่างดี สำหรับขั้วที่เกี่ยวกับเครือญาติ แสงก็ได้ชี้ให้เห็นว่าระบบบริวารครอบคลุมไปถึงครอบครัว ลูกชายเป็นผู้รับอุปถัมภ์จากพ่อที่เป็นผู้อุปถัมภ์โดยการอาศัยที่ดินของพ่อทำกินและได้รับความเมตตา ในทำนองเดียวกันพ่อจะต้องพึ่งพาลูกชายในถิ่นแรงงานในการทำไร่ นา อีกขั้วหนึ่งเราจะพบความสัมพันธ์แบบทางการระหว่างนายและไพร่ โดยเนื้อหาความสัมพันธ์นี้เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ แม้จะเป็นอำนาจที่เป็นทางการและมีข้อจำกัดอยู่บ้าง ความสัมพันธ์ที่เป็นทางการดังกล่าวนี้จะไม่เกี่ยวกับเรื่องส่วนตัว โดยฐานตำแหน่งนายมีสิทธิที่จะเกณฑ์แรงงานมาใช้ส่วนตัวได้ ในทางกลับกันความสัมพันธ์ระหว่างนายกับไพร่เท่ากับการเชื่อมโยงไพร่กับรัฐบาลและทราบเท่าที่ความอยู่ดีกินดีของไพร่มีประโยชน์ต่อนายไพร่ก็จะได้รับการคุ้มครองให้พ้นจากส่วนกลาง

โดยเหตุนี้ ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ที่ “แท้จริง” คงจะอยู่ช่วงกลางระหว่างสองขั้วนี้ แต่จะเป็นจุดใดแน่นอนนั้นคงไม่สามารถชี้ชัดได้แน่นอน แต่ก็นับว่าคงจะเป็นจุดที่อยู่ห่างจากสภาวะการแลกเปลี่ยนเชิงลบ (negative reciprocity) ซึ่งเป็นจุดที่นายจะบีบบังคับเอาบริการมากที่สุดที่จะเป็นได้จากไพร่โดยไม่เสียประโยชน์น้อยที่สุด และไพร่ก็จะทำเช่นเดียวกันกับการที่ได้รับจากนาย ในทำนองเดียวกันจุดนี้จะเป็น จุดที่อยู่ห่างจากความสัมพันธ์แบบเครือญาติโดยเหตุที่ลักษณะของความสัมพันธ์ที่ใช้เป็นอุปกรณ์จะมีกันเท่าที่ทั้งสองฝ่ายเห็นผลประโยชน์ที่จะได้ร่วมกันเท่านั้น แต่

ความสัมพันธ์ทางเครือญาติในเชิงโครงสร้างนั้นอย่างน้อยเป็นความสัมพันธ์ที่กำหนดให้มาแต่กำเนิด (ascribed relationship) ที่ไม่สามารถวัดได้จากการกระเริงผลประโยชน์ส่วนตน

อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์มักจะแฝงไว้ด้วยลักษณะของความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และเราควรจะทำความเข้าใจในที่นี้ ในเรื่องที่เราเคยพิจารณาลักษณะทางศีลธรรมของระบบเครือญาติไทย โดยอาศัยแนวคิดของฟอร์ตเทส (Fortes) ในเรื่อง “หลักความจริงแห่งมิตรภาพ” (axiom of amity) (Kemp 1980) นั่นคือ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นความสัมพันธ์ที่ยืมนานที่การแลกเปลี่ยน ไม่ได้คำนึงถึงคุณค่าของสิ่งที่แลกเปลี่ยนว่าจะต้องเท่ากันในระยะเวลาจำกัด เช่นความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกที่แม่ต้องเสียสละอย่างมากโดยไม่คาดคิดถึงผลตอบแทน และเป็นสิ่งที่แม่เต็มใจทำและถูกคาดหวังว่าจะทำ

ส่วนประกอบทางด้านศีลธรรมในลักษณะของการใช้โดยไม่หวังผลตอบแทนนี้ เป็นอุดมคติที่สำคัญของความเป็นญาติและทำให้เป็นลักษณะสูงสุดของสภาวะการแลกเปลี่ยนแบบทั่วไป (generalized reciprocity) ในระยะยาวนั้นความสัมพันธ์แบบไม่หวังผลตอบแทนนี้อาจไม่ถึงจุดสมดุลได้ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้มีการคาดคิดไว้ ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์ดังกล่าวมีข้อกำหนดทางศีลธรรม (moral sanction) ไว้ด้วย ข้อกำหนดด้านศีลธรรมตาม “หลักความจริงแห่งมิตรภาพ” จึงมีความสำคัญมากในแง่ที่เป็นฐานของความสัมพันธ์แบบสภาวะการแลกเปลี่ยนแบบทั่วไป

การตีความในค่านเครือญาติดังกล่าวข้างต้นไม่ได้ปฏิเสธความจริงที่ว่าคนทั่วไปอาจใช้เป็นเครื่องมือเพื่อจุดประสงค์อื่น แต่เหตุผลหนึ่งที่ใช้กันนั้นก็เนื่องมาจากปัจจัยด้านศีลธรรม ข้อเรียกร้องจากญาติเป็นสิ่งที่ปฏิเสธยาก เหตุนี้จึงพบว่าในหลาย ๆ สังคมญาติสมมติเป็นแนวคิดที่สำคัญเป็นอย่างมาก ในสังคมไทยลักษณะของความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์จะมีการอ้างอิงความเชื่อหรือใช้ตำนานของเครือญาติ การใช้ศัพท์ทางเครือญาติในสังคมไทยเป็นไปอย่างกว้างขวางเพื่อสร้างความสัมพันธ์ส่วนตัวที่จะช่วยลดการแข่งขันหรือเอาัดเอาเปรียบกัน^๑ ประการสุดท้ายนี้มีความสำคัญมาก เพราะศัพท์ทางเครือญาติจะครอบคลุมบางส่วนของระบบอุปถัมภ์และในขณะเดียวกันก็เกี่ยวพันความสัมพันธ์แบบอื่น ๆ เช่น การเป็นญาติโดยตรงหรือเป็นเพื่อนกัน เป็นต้น

ประเด็นที่น่าพิจารณาต่อไปก็คือปัญหาในเรื่องระดับฐานรูปแบบดั้งเดิมของระบบอุปถัมภ์จะประกอบด้วยชุดของความสัมพันธ์เป็นระดับ ๆ โดยมีผู้รับการอุปถัมภ์จำนวนหนึ่งที่ขึ้น

ต่อผู้อุปถัมภ์คนหนึ่ง ซึ่งจะเป็นเพียงผู้อุปถัมภ์คนหนึ่งของผู้อุปถัมภ์ที่อยู่ระดับสูงขึ้นไปอีก เพื่อนำมาประยุกต์เข้ากับข้อมูลไทยจะไม่สามารถแยกระบบอุปถัมภ์ออกจากความสัมพันธ์ระยะยาวในรูปแบบอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะในสังคมไทยความสัมพันธ์ทั้งหมดจะแสดงความแตกต่างทางระดับฐานะและโดยเหตุที่กลุ่มสังคมที่จะแสดงลักษณะเฉพาะร่วมกันของกลุ่มมีน้อยมาก ทำให้โครงสร้างสังคมที่มีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนที่มิระดับฐานะต่างกันนั้นได้รับการเน้นเป็นพิเศษ

โดยเหตุนี้หากแนวคิดเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์จะยังคงประโยชน์แล้ว ก็คงจะเป็นว่าในระดับของการวิเคราะห์แล้ว ตำแหน่งที่สูงกว่านั้นในตัวของมันเองไม่เพียงพอที่จะกำหนดได้ว่าเป็นผู้อุปถัมภ์และการอุปถัมภ์ ยิ่งไปกว่านั้นหากถือว่าตำแหน่งกับการเป็นผู้อุปถัมภ์เป็นสิ่งเดียวกันแล้ว ก็เท่ากับเป็นการสรุปเอาว่าระดับฐานะในสังคมกับความสามารถในการควบคุมทรัพยากรเป็นสิ่งเดียวกัน ในระดับของข้อมูลเชิงประจักษ์ เมื่อมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่อยู่ในระบบสังคมวัฒนธรรมที่ต่างหาก หรือแม้กระทั่งระหว่างข้าราชการกับคนภายนอกนั้นเราต้องกำหนดหรือพิจารณาว่าใครที่ควรจะเป็นผู้อุปถัมภ์ของใคร จะเป็นนักการเมืองไทยหรือผู้ประกอบการชาวจีนเจ้าหน้าที่ในส่วนท้องถิ่นหรือนักเลง เจ้าพ่อในท้องถิ่น? โดยเหตุนี้เราคงจะต้องเบนความสนใจจากสถานภาพของผู้ที่เกี่ยวข้องไปสู่การแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นจริงและค่านิยมที่กำกับการแลกเปลี่ยนนั้น

ในแง่ในงานของโรเบิร์ต เพน (Robert Paine) เกี่ยวกับสังคมแถบชั่วนอกกฎจะให้คำตอบได้บ้าง เพน ได้แยกผู้อุปถัมภ์ออกจากผู้รับอุปถัมภ์ในแง่ที่ว่าผู้ที่บุคคลอื่นยอมรับว่าเป็นบุคคลที่ครอบครองสิ่งที่มีค่าคือผู้อุปถัมภ์และเพนได้จำแนกผู้อุปถัมภ์ออกจากคนกลาง (broker) ในแง่ที่ผู้อุปถัมภ์เป็นแหล่งที่มาของสิ่งที่มีค่าที่เขาจะเป็นผู้จัดการ ส่วนคนกลางจะเป็นผู้จัดการกับสิ่งที่มีค่าที่ตนเองไม่ได้เป็นเจ้าของ (1971 : 8) ในทำนองเดียวกัน ฮัมมาร์ สยามวาสา ได้เสนอ “ทฤษฎีเศรษฐกิจศาสตร์” ว่าด้วยระบบอุปถัมภ์ในลักษณะที่ว่าความเหนือกว่าของผู้อุปถัมภ์ถูกกำหนดโดยคุณลักษณะของสิ่งของที่ใช้ในการแลกเปลี่ยน ที่สำคัญคือสิ่งที่ส่งเสริมผู้อุปถัมภ์ให้คงอยู่ในฐานะดังกล่าวคือ “สามารถที่จะเสนอสิ่งของที่มีคุณภาพมีลักษณะและเนื้อหาที่ทราบกันดี” (1980 : 8) ในขณะที่สิ่งของที่ผู้รับอุปถัมภ์เป็นผู้เสนอ “อาจจะเป็นสิ่งที่ไม่แน่ใจในคุณภาพเท่าไรนัก” (อ้างแล้ว : 9) ลักษณะดังกล่าวนี้ตรงกับที่วูลฟ์ได้พูดถึงในเรื่อง “สิ่งของที่เป็นตัวตนจับต้อง (tangible)

ไคท์นัท ถึง “สิ่งของที่ไม่มีตัวตนจับต้องไม่ได้มากกว่า” (more intangible) (1968 : 16-7) ในขณะที่เพนกล์อ้างถึง “ระดับฐานะของบุคคลที่สูงกว่าจะเป็นตัวกำหนดฐานะของผู้อุปถัมภ์” (1971:10) ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นจริงเสมอ อย่างไรก็ตามข้อสมมติที่ว่ามันเป็นจริงได้ช่วยยืนยันภาพพจน์ที่แฝงไว้ว่า สังคมไทยมีการจัดระดับสังคมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมีเสถียรภาพและบูรณาการ

ถึงแม้จะมีความแตกต่างกันอยู่ไม่น้อยในการสร้างมโนภาพและการอธิบายความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์กับผู้รับการอุปถัมภ์ก็ปรากฏประเด็นสำคัญชัดแจ้งจำนวนหนึ่ง ประการแรก สิ่งที่ยังถูกความสนใจของคนในเรื่องระบบอุปถัมภ์นี้ก็คือ การช่วยกำหนดขอบเขตหนึ่งของความสัมพันธ์ทางสังคม ในระดับที่เข้มที่สุดคือการเสนอภาพพจน์ในลักษณะ “ห้องข้างหลังที่เต็มไปด้วยควัน” (smoke-filled back-room) ลักษณะนี้หมายถึง การจัดองค์การที่เป็นทางการมักจะขึ้นกับกฎเกณฑ์ที่เป็นสากลหรือระเบียบราชการ แต่ในทางปฏิบัติกลับถูกรองรับด้วยความสัมพันธ์และข้อผูกมัดส่วนตัว ระบบอุปถัมภ์จึงเป็นสิ่งที่แทรกอยู่ในสถาบันที่เป็นทางการ ความข้อนี้จึงมีประโยชน์อยู่และจะมองข้ามไปไม่ได้

ในอีกด้านหนึ่ง มีหลายสังคมที่องค์การที่เป็นทางการที่ผลิตหลักสากลไม่เข้มแข็งพอหรือมีข้อจำกัดอยู่มากจึงทำให้เครือข่ายความสัมพันธ์ส่วนตัว มีความสำคัญในทุกๆ แง่มุมของชีวิตสังคม แต่ลักษณะการจัดองค์การประเภทนี้แตกต่างจากระบบศักดินา (feudalism) หรือระบบนาย-ไพร่ในอดีตของสังคมไทย (cf. Gellner 1979 : 2-3) ความสำคัญของความสัมพันธ์ส่วนตัวและการปรากฏประวัติศาสตร์ของลักษณะกึ่งศักดินา ทำให้เป็นการง่ายที่จะหลงผิดไปยึดเอาระบบอุปถัมภ์ในความหมายที่เป็นโครงสร้างสถาบันหลักโดยตรง แทนที่จะถือเอาเป็นแต่เพียงตะเข็บรอยต่อที่ยึดโยง (intersices) เท่านั้น การที่ประยุกต์ความคิดทางสังคมวิทยาได้ง่ายทันทีและความสำคัญของความคิดนี้ทำให้เกิดความพอใจไม่ทั่วทั้งแนวการวิเคราะห์ทั้งที่ได้วิพากษ์วิจารณ์ไว้ข้างต้นแล้ว จึงเห็นได้ว่าสิ่งที่ยังขาดอยู่อย่างมากก็คือการสร้างแนวคิดอย่างเป็นระบบของไทยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมประเภทนี้และวิธีที่จะเอาแนวคิดนั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์

โดยสรุปทั้ง ๆ ที่ได้เสนอข้อวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากในบทความนี้แล้วก็ปรากฏชัดว่าสังคมไทยประกอบด้วยพฤติกรรมและความสัมพันธ์ทางสังคมในหลายลักษณะ ซึ่งบางส่วนจะมีลักษณะของความสัมพันธ์ที่เรียกกันทั่วไปว่าระบบอุปถัมภ์ ปัญหาอยู่ที่ว่าเราจะวัดขอบเขตและ

ประเภทของความสัมพันธ์ต่าง ๆ นั้นอย่างไร เช่น ไม่มีความแตกต่างเชิงวิชาการระหว่างเพื่อนกับระบบอุปถัมภ์ถึงแม้ว่าในสังคมไทยก็ยังมีการจัดอันดับฐานะด้วย สิ่งที่ต้องทำคือเริ่มแยกและระบุหลักเกณฑ์ทางโครงสร้างต่าง ๆ ที่มีความซับซ้อนและสัมพันธ์กันและมีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์ทางสังคมต่าง ๆ แล้วตรวจสอบผลในสถานการณ์จริง

ข้อมูลจากสังคมไทยแสดงให้เห็นว่าเมื่อการกำหนดบทบาทที่แน่นอนเฉพาะ (role specification) ยังคลุมเครือ และส่วนต่าง ๆ ของชีวิตทั้งในค่านิยมการเมืองและเศรษฐกิจเกี่ยวพันกันไปหมด ถึงแม้ว่าในแง่ของแนวคิดหรือการศึกษาอาจแยกกันได้ตามนั้น ในสภาพเช่นนี้จะมีแนวโน้ม 2 อย่างที่ขัดกันอยู่ ประการแรกโดยที่กฎเกณฑ์สากลในการกำหนดความสัมพันธ์ยังไม่เข้มแข็งพอความสัมพันธ์ทางสังคมแบบที่เน้นการแข่งขันระหว่างบุคคลซึ่งเป็นที่มาของความแตกแยกจะปรากฏเด่นชัดขึ้น ประการที่สองความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนหลาย ๆ ด้าน (multiplex relations) อันเป็นผลมาจากการขาดการแบ่งแยกหน้าที่ทางสถาบันอย่างเด่นชัด ซึ่งผสมกับความแข็งแกร่งของความสัมพันธ์ส่วนตัวที่มีแรงสนับสนุนจากอุดมการณ์ทางศีลธรรมของการเป็น ญาติ จะช่วยลดความรุนแรงของการแข่งขันและแตกแยกลงได้ กระนั้นก็ตามเราจำต้องคัดค้านความรู้สึกรู้สึกที่ว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่มีเอกภาพ มีเสถียรภาพและความแน่นแฟ้นโดยไม่มีการวิพากษ์วิจารณ์ทั้งปรากฏในงานเขียนที่ยึดระบบอุปถัมภ์เป็นแบบ ในการวิเคราะห์สังคมไทยในระดับ “มหภาค” นั้น การขาดการตรึงตรองว่าตัวแบบดังกล่าวเหมาะสำหรับการวิเคราะห์ในระดับ “จุลภาค” มากกว่าทำให้ความสนใจได้หันเหไปจากลักษณะสำคัญ ๆ ทางด้านโครงสร้างของสังคมไทย ระบบอุปถัมภ์อาจสำคัญในการช่วยลดความขัดแย้งทางชนชั้น แต่เรื่องนี้จำเป็นต้องศึกษาในบริบทที่กว้างกว่า โครงข่ายของระยะอุปถัมภ์ “พวกบวราว” “วง” และอื่น ๆ ไม่สามารถปกปิดข้อเท็จจริงของความตึงเครียดต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่องานสังคมไทยต่อไปได้อีก เช่น ขบวนการที่เกิดขึ้น เป็นต้นว่า สหพันธ์ชาวไร่ชาวนาในปี 1974--5 และความพยายามอย่างเป็นระบบในการที่จะกำจัดขบวนการดังกล่าว (Turton) 1978 : 121-3

ดังที่ได้อ้างไว้ข้างต้น ยังจะต้องมีการศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมไทยต่อไป ข้อสำคัญคือการศึกษาจะต้องกระทำในแง่เป็นส่วนหนึ่งของความเข้าใจที่ลึกซึ้งทางค่านิยมและการเมืองที่กว้างขวางครอบคลุมกว่า หากจะยกคำพังเพยมากล่าว ก็อาจสรุปได้ว่าถึงเวลาแล้วที่ทางสุนัขจะเลิกกระดิกเจ้าตัวสุนัขเสียที และทำหน้าที่ของมันแก่พอเหมาะ

เชิงอรรถ

1. แอนเดอร์สัน อธิบายในแนวที่แตกต่างออกไปว่า มันช่วยหยุ่ย “ระเบียบทางการเมืองที่หยุ่ย” และช่วยก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญ (1978 : 226)
2. เปรียบเทียบงานของ คลาร์ก เนร์ (1972) เกี่ยวกับภาคเหนือของประเทศไทยและการเปลี่ยนแปลงในบทบาทของผู้นำที่เกิดขึ้นเนื่องจากการกำเนิดของสมาคมและฐานะทางการเงินของสมาคม
3. สกอตต์เองก็ยอมรับส่วนประกอบทางศีลธรรมที่มีอยู่ในความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ แต่เขาไม่ได้ขยายความเกี่ยวกับคุณลักษณะหรือเหตุผลว่าทำไมจึงมีความสำคัญ
4. เนร์หยิบยกปัญหาขึ้นมากล่าว แต่แล้วไม่มีข้อสรุปที่ดีกว่าในการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่บ้านที่มีอิทธิพลมากคนหนึ่งกับนายอำเภอ (1972 : 211)

เอกสารอ้างอิง

- Anderson, B. 1978 Studies of the Thai state : the state of Thai studies. In *The Study of Thailand : Analyses of Knowledge, Approaches, and Projects in Anthropology, Art History Economics and Political Science* (ed.) F.A. Ayal. Athens, Ohio : Ohio University Centre for International Studies, Studies, Southeast Asia Program.
- Bloch, Maurice 1971 The moral and tactical meaning of kinship terms. *Man* 6, 79-87.
- Embree, J.F. 1950 Thailand—a loosely structured social system. *American Anthropologist* 52, 181-93.
- Elliot, David 1978 *Thailand : the Origins of Military Rule* London : Zed Press.
- Forted, M. 1970 Kinship and the axiom of amity. In *Kinship and the Social Order : The legacy of Lewis Henry Morgan* London : Routledge and Kegan Paul.
- Foster, G.A. 1961 The dyadic contract : a model for the social structure of a Mexican peasant village. *American Anthropologist* 63, 1173-93.
- Gellner, E. 1977 Patrons and clients. In *Patrons and Clients in Mediterranean Societies* (eds.) E. Gellner & J. Waterbury. London : Duckworth.
- Hanks, L.M. 1962 Merit and power in the Thai social order *American Anthropologist* 64, 1247-61.

- Hanks, L.M. 1966 The corporation and the entourage : a comparison of Thai and American social organization. *Catalyst* 2, 55-63.
- Hanks, L.M. 1968 American aid is damaging Thai society. *Trans-Action* 5, x, 29-34.
- Hanks, L.M. 1975 The Thai social order as entourage and circle. In *Change and Persistence in Thai Society* (eds.) G.W. Skinner & A.T. Kirsch. Ithaca, N.Y. : Cornell University Press.
- Kemp, J.H. n.d. Kinship and the management of personal relations. To appear in *Bijdragen tot de Taal-, Land-en Volkenkunde*.
- Kemp, J.H. 1980 From Kinship to patron-clientage : the manipulation of personal relations. Paper presented at The Thai-European Seminar on Social Change in Contemporary Thailand 28-30 May 1980. Amsterdam.
- Kenny, M. 1962 *A Spanish Tapestry : Town and Country in Castile* Bloomington : University of Indiana Press.
- Mair, L. 1965 *An Introduction to Social Anthropology*, Oxford : Clarendon Press.
- Moerman, M. 1966 Kindhip and commerce in a Thai-Lue village *Ethnology* 5, 360-4.
- Moerman, M. 1969. A Thai village headman as a synaptic leader. *Journal of Asian Studies* 28, 535-49.
- Neher Clark D. 1972 The politics of change in rural Thailand *Comparative Politics* 4, 201-16.
- Paine, Robert 1971 A theory of patronage and brokerage. In *Patrons and Brokers in the East Arctic* (ed.) R. Paine. Newfoundland Social and Economic Papers No. 2. St. Johns : Institute of Social and Economic Research, Memorial University of Newfoundland.
- Pitt-Rivers, J. 1954 *The People of the Sierra*. New York : Criterion Books.
- Potter, J.M. 1979 *Thai Peasant Social Structure* Chicago : University of Chicago press.
- Rabibhadana, A. 1975 Clientship and class structure in the early Bangkok period. In *Change and Persistence in Thai Society* (eds.) G.W. Skinner and A.T. Kirsch. Ithaca, N.Y. : Cornell University Press.
- Riggs, F. 1962 Interest and clientele groups. In *Problems of Politics and Administration in Thailand* (ed.) Bloomington : Institute of Training for Public Service, Department of Government, Indiana University.
- Riggs, F. 1966 *Thailand : The Modernization of a Bureaucratic Policy* Honolulu : East-West Center Press.

- Sahlins, M. 1965 On the sociology of primitive exchange. In *The Relevance of Models for Social Anthropology* (ed.) Michael Banton (A.S.A.) Monographs No. 1 London : Tavistock Publications.
- Scott, James C. 1972 The erosion of patron-client bonds and social change in rural Southeast Asia. *Journal of Asian Studies* 32, 5-37.
- Scott, James C. 1977 Patron-client politics and political change in Southeast Asia. In *Friends, Followers and Factions* (eds.) S.W. Schmidt, L. Guasti, C.H. Lande & J.C. Scott, Berkeley : University of California Press. (Reprinted from *American Political Science Review*, 1972, 66, 91-113).
- Siamwalla, Amar 1980 An economic theory of patron-client relationship : with some examples from Thailand. Paper presented at the Thai-European Seminar on Social Change in Contemporary Thailand. 28-30 May 1980. Amsterdam.
- Turton, A. 1978 The current situation in the Thai countryside. In *Thailand : Roots of Conflict* (eds.) A Turton, J Fast and M Caldwell; London : Spokesman.
- Van Roy, E. 1971 *Economic Systems of Northern Thailand* Ithaca, N.Y. : Cornell University Press.
- Van Roy, E. & Cornehl, J.V. 1969 Economic development in Mexico and Thailand ; an institutional analysis (part 11). *Journal of Economic Issues* 3, 21-38.
- Wales, H.G.Q. 1934 *Ancient Siamese Government and Administration* New York : Paragon Reprint Corp. 1965.
- Wilson, David 1962 *Politics in Thailand* Ithaca, A.Y. : Cornell University Press.
- Wolf, Eric R, 1966 Kinship, friendship and patron-client relations in complex societies. In *The Social Anthropology of Complex Societies* (ed.) Michael Banton (A.S.A.) Monographs (No. 4) London : Tavistock Publications.

เสนห้พม่าวันนี้

ดร. สัญญา สัญญาวิวัฒน์*

ความนำ

พม่าเป็นประเทศเพื่อนบ้านที่ใกล้ชิดสนิทสนมกับเรามาเป็นเวลาช้านาน ความสัมพันธ์ที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน มีทั้งความเป็นมิตรและศัตรู แต่มาในระยะหลังจะเริ่มจากสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมาหรืออย่างไรไม่แน่ชัด เราเป็นมิตรประเทศที่ติดกันมาตลอด แม้ว่าจะมีการกระทบกระทั่งกันตามชายแดนติดกับของเราบ้างเป็นระยะ ๆ แต่เราก็ได้ด้อยที่ด้อยอาศัย แก้ไขปัญหาให้ลุล่วงไปได้ด้วยดีเสมอมา

อย่างไรก็ดี ความรู้เกี่ยวกับประเทศพม่าของคนไทย โดยเฉพาะคนสมัยใหม่ไม่ค่อยดี เรารู้จักเพื่อนบ้านของเราไม่มากนัก ไม่เหมือนกับเรารู้จัก ประเทศสหรัฐ อังกฤษ หรือฝรั่งเศส เพราะในสมัยใหม่เรามีการติดต่อสัมพันธ์กับประเทศเหล่านั้นมากกว่า ทั้งในด้านการเมือง การค้า และการศึกษา ด้วยเหตุนี้สำคัญ ผู้เขียนจึงสนใจใคร่รู้จักประเทศเพื่อนบ้านของเราให้มากขึ้น ยิ่งมีความจำเป็นต้องไปสอนวิชาเอเชียสมัยใหม่และสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มประเทศตะวันออกเฉียงใต้ที่ญี่ปุ่น (2527-2529) ด้วยแล้ว ความปรารถนาก็ยิ่งรุนแรงยิ่งขึ้น ผลสุดท้ายจึงต้องตัดสินใจเดินทางไปท่องเที่ยวประเทศนั้นเมื่อ 26 มีนาคม ถึง 2 เมษายน 2531 (8 วันกับ 7 คืน) ซึ่งเป็นระยะเวลายาวนานที่สุดที่ทางการพม่าอนุญาตให้ชาวต่างชาติเข้าไปอยู่ในประเทศได้

วัตถุประสงค์ของการเขียนเรื่องนี้ไม่ต้องการให้เป็นแบบวิชาการอันน่าเบื่อ แต่ต้องการเล่าเรื่องเบา ๆ สบาย ๆ ของการเดินทางไปต่างประเทศครั้งหนึ่งให้ฟัง ไม่ถึงกับไร้สาระแต่ก็ไม่เต็ม

* สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ร.บ. (จุฬาฯ); M.A. (Michigan State); Ph.D. (Missouri-Columbia) รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ไปด้วยสารถี เมืองต่าง ๆ ที่ได้ไปเที่ยวชมมากคือ ย่างกุ้ง ทงยี พินคาเยา ซึ่งอยู่ในรัฐไทยใหญ่ มณฑลเต และพุกาม เมืองที่ร่ำรวยผ่านหรือแวะชมเล็กน้อย ก็มี ชะโก (จ๊กโก) อมรปุระและอังวะ การเดินทางในประเทศส่วนใหญ่ใช้เครื่องบิน (จากย่างกุ้งไปทงยี จากทงยีไปมณฑลเต จากมณฑลเตไปพุกาม และจากพุกามกลับย่างกุ้ง การเดินทางจากเมืองใหญ่ไปเมืองเล็ก หรือการเดินทางในเมืองนอกเมือง ใช้รถยนต์ทัวร์ของการท่องเที่ยวพม่า (ไม่มีบริษัทท่องเที่ยวของเอกชน)

พม่าวันนี้

สิ่งที่เป็นสาระกัณสักเล็กน้อย พม่าวันนี้มีประชากรประมาณ 39 ล้านคน อัตราเพิ่ม 2.4 ต่อปี เป็นเชื้อสายพม่า (รวมมอญเข้าไปด้วย) สองในสามของทั้งหมด นอกนั้นเป็นชนกลุ่มน้อย มีไทยใหญ่ (มากที่สุด) กะเหรี่ยง คะฉิ่น ชิน กะยา จีน และอินเดีย

พม่ามีอาณาเขตติดต่อกับประเทศไทย ลาว บังกลาเทศ อินเดีย และจีน ขนาดพื้นที่ 678,000 ตารางกิโลเมตร (ประเทศไทย 514,000 ตร.กม.) มีพื้นที่ราบลุ่มมาก ล้อมรอบด้วยเนินสูงและภูเขา ตอนใต้เป็นเขตมรสุมเหมือนบ้านเรา จึงทำนาข้าวได้ดี มีแม่น้ำสำคัญ 3 สาย คือ อิระวดี สะโทง และสาละวิน ไหลจากเหนือสู่ทะเลตอนใต้

ประวัติศาสตร์พม่ายาวนานมากทีเดียว บ้างก็อ้างว่ากษัตริย์องค์แรกที่เริ่มสร้างและครองอาณาจักรพุกาม (Pagan) ตั้งแต่ พ.ศ. 650 ชื่อ ธรรมุตติต (Thamudarit) แต่ที่ยอมรับเป็นประวัติศาสตร์กันทั่วไปเริ่มตั้ง พ.ศ. 1587 โดยมีพระเจ้าอนอระธา (Anawrahta) เป็นพระเจ้าแผ่นดินปกครองอาณาจักรพุกาม กษัตริย์ที่มีชื่อเสียงในประวัติศาสตร์ก็มี พระเจ้าตะเบงชเวตี้ พระเจ้าบุเรงนอง อดองพญา และพระเจ้ามินดง พม่าเสียเอกราชให้กับอังกฤษตั้งแต่ปี พ.ศ. 2429 เป็นส่วนหนึ่งของอินเดียในปี 2480 ผู้นำในการกอบกู้เอกราชคนสำคัญคือ นายพลอองซาน แล้วเป็นเอกราชอีกครั้งเมื่อ 2491 โดยมีอู๋นุเป็นนายกรัฐมนตรีคนแรก หลังจากนั้นนายพลเนวินก็ยึดอำนาจและปกครองประเทศมาตั้งแต่ พ.ศ. 2505 トラบเท่าทุกวันนี้

ถ้าดูเมืองหลวงของพม่านอกจากที่ระบุนุยังมีทงอู หงชาวดี จักกัญ (Shgaing) ซึ่งอยู่ในช่วงระหว่างเมืองอังวะและอมรปุระเป็นส่วนใหญ่ จะเห็นลำดับเกิดดับดังนี้ เริ่มจากพุกาม พ.ศ. 1587 อังวะ (AVA) 1908 อมรปุระ (Amarapura) 2326 มณฑลเต (Mandalay) 2393 (สร้างหลวงกรุงเทพ ฯ กว่า 50 ปี) จะเห็นว่าพุกามเป็นเมืองหลวงอยู่ 240 ปี อังวะเป็นเมืองหลวง 400 ปี

มีกษัตริย์ปกครอง 30 องค์ อมรปุระเป็นเมืองหลวงระยะสั้น ๆ มีกษัตริย์ปกครองเพียง 2 องค์ เมืองมณฑลนั้น มีชื่ออีกชื่อคือเมืองรัตนบุรี มีอายุสั้นเหมือนกัน เพียงแต่กษัตริย์ปกครอง 2 พระองค์แล้วก็เสียแก่อังกฤษ ส่วนอย่างกึ่งเป็นเมืองหลวงของอังกฤษขณะปกครองพม่า ไม่เคยเป็นเมืองหลวงก่อนการปกครองของอังกฤษ หลังเอกราชรัฐบาลใหม่ได้รับเอาย่างกึ่งเป็นเมืองหลวงต่อมาเพื่อความสะดวกหลายอย่าง (พม่าตกเป็นเมืองขึ้นอังกฤษอยู่ประมาณ 62 ปี)

ในประเทศพม่ามีภาษาหลายภาษา ภาษาราชการคือ ภาษาพม่า ภาษาอังกฤษ ใช้ได้ทั่วไป (คนรุ่นหลัง ๆ ชักจะพูดไม่ค่อยได้) ชนกลุ่มน้อยมีภาษาพูดของตนเอง

พม่าส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาทเหมือนบ้านเรา แต่คนที่นับถือคริสต์ อิสลามและฮินดูก็มีอยู่ไม่น้อย คนจีนนับถือลัทธิขงจื๊อไปพร้อม ๆ กับนับถือพุทธ หลักฐานที่แสดงว่าคนนับถือพุทธมีมากและมีศรัทธารุนแรงก็คือจำนวนวัดและเจดีย์อันมากมาย ใหญ่น้อยทั่วอาณาจักร ที่น่าเสียดายก็คือ มันกำลังผุพังร่วงโรยลงไปทุกที ไม่มีเงินบูรณะเพียงพอ

การศึกษาในพม่าไม่มีการบังคับและไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนในระดับประถมและมัธยม แต่ระดับอาชีวศึกษาและอุดมศึกษา จะต้องเสียค่าบำรุงอย่างถูก ๆ สถาบันการศึกษาเป็นของรัฐทั้งหมด ในพม่ามักจะแยกมหาวิทยาลัยออกเป็นสถาบันเล็ก ๆ เช่น สถาบันการแพทย์ สถาบันเทคโนโลยี สถาบันการเกษตร และสถาบันศิลปศาสตร์ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอยู่ตามหัวเมืองใหญ่ ๆ เช่น มณฑล ทองยี แต่ส่วนใหญ่ก็อยู่ที่ย่างกุ้ง

ในก้นเศรษฐกิจ พม่าวันนี้ยังยากจน ไม่มีโรงงานใหญ่ ไม่มีร้านค้า ธนาคาร ธุรกิจขนาดใหญ่และคึกคัก แม้แต่สินค้าที่จำเป็นต่าง ๆ ก็ขาดแคลน ที่ย่างกุ้งและมณฑลเดิมมีโรงงานทอผ้าของรัฐอยู่เมืองละแห่งสองแห่ง ที่มณฑลโดยเฉพาะมีโรงงานทอผ้าขนาดเล็กของชาวบ้านอยู่หลายแห่ง ทอผ้าขาวม้า โสร่ง แล้วก็อุตสาหกรรมในครอบครัว พุดถึงอุตสาหกรรมในพม่ามักคุเทศก์นำไปชม 2-3 แห่งที่ ทองยี คืออุตสาหกรรมยาสูบ และอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผา ปรากฏว่าแห่งแรกเป็นโรงงานเล็ก ๆ เก่าหลังคามุงค้ายหญ้าบางอย่าง มีหญิงและเด็กรวมกันประมาณ 10 คน กำลังมวนยาเส้นค้ายใบไม้ชนิดหนึ่งอยู่กับพื้นดิน แห่งหลังเป็นบ้านโกโรโกโสอยู่หนึ่งหลัง เวลาจะคุตต้องมุดใต้ถุนบ้านเข้าไปดู ในความขมุกขมัวนั้นเห็นลูกธูปปั้นดินอยู่ 2-3 ล้อ มีหญิงคาถนมนคนหนึ่งกำลังสาธิตให้นักท่องเที่ยวดู ชาวบ้านทั่วไปจึงกล่าวได้ว่าอัศจรรย์ขาดแคลนอย่างน่าสงสาร

ส่วนใหญ่ยังเป็นชาวนา ชาวไร่เหมือนเมื่อ 50 ปีที่แล้ว เครื่องมือสมัยใหม่ เช่น รถแทรกเตอร์ ก็ไม่มีใช้ หรือมีน้อยมาก แต่ชาวบ้านยังเป็นเจ้าของที่ดิน เมื่อผลิตข้าวได้แล้วจะต้องขายให้รัฐบาล ผลผลิตทางเกษตรอย่างอื่นอาจขายให้พ่อค้าคนกลางได้ รายได้ต่อหัวต่อปีไม่เกิน 5,000 บาท ในขณะที่ของไทยไม่น้อยกว่า 20,000 บาท

ด้านการเมืองการปกครอง พม่าวันนี้ยังไม่สงบ เรามองไปทางไหนยังเห็นแต่ทหารถือปืนยืนยามหรือเดินตรวจตราเต็มบ้านเต็มเมือง แม้แต่ในชนบทที่เราท่องเที่ยวไป (แม้ทหารก็ยังกินหมากปากแดงกันอยู่ทั่วไป) สังเกตว่าทหารมีความสำคัญ มีอำนาจ ตอนไปถึงย่างกุ้งพอดีเป็นวันกองทัพ ทหารจึงเต็มไปด้วยหมอก มีการสวนสนามและงานฉลองจุฬพลุ เล่นไฟพะเนียง สว่างไสวในเมืองไม่เห็นตำรวจ แม้การจราจรในเมืองก็ไม่ต้องมีตำรวจจัดการ เพราะไม่ค่อยมีรถ (ถ้ามีก็เก่ามาก พังมีพังแหล่เป็นส่วนใหญ่) ออกไปในชนบท เห็นรถบรรทุกวิ่งไปมาในถนน 99% เป็นของทหาร กรมทหาร ค่ายทหารในต่างจังหวัดมีมากและใหญ่ นินทากันว่า งบประมาณส่วนใหญ่ของรัฐใช้ไปกับการทหาร ไม่ได้รบกับต่างชาติ แต่รบกับชนกลุ่มน้อยในชาตินั้นแหละ

รัฐบาลสังคมนิยมพม่าตามรัฐธรรมนูญ 2517 ๖ พณ ๖ อุ ชาญ เป็นประธานาธิบดี อำนาจอธิปไตยแบ่งเป็น 3 สาย เหมือนประเทศอื่น คือ ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ ตามทฤษฎีแล้วสภาประชาชนเป็นองค์กรสูงสุด แต่ทางปฏิบัติอำนาจแท้จริงอยู่ที่สภาแห่งรัฐ (State Council) ซึ่งเป็นหน่วยตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ สภาประชาชนเหมือนกระทรวงเฉย ๆ ระบายคำสั่งลงไปมีสภารัฐ/เขต และสภาท้องถิ่น พม่ามีพรรคการเมืองพรรคเดียว คือพรรคโครงการสังคมนิยมแห่งพม่า โดยมี ๖ พณ ๖ อุ เน วิน เป็นประธานและคนนีเองคือ ผู้มีอำนาจสูงสุดในพม่าแม้ในปัจจุบัน

การคมนาคมขนส่งยังล้าหลัง มีรถยนต์ รถไฟ และเรือ โดยสารและขนส่งไม่มากนัก คึกคัก การติดต่อสื่อสารก็แย่ ตามสถิติฝรั่งแจ้งว่า ในปี 2524 โดยเฉพาะในพม่า 10,000 คน มีโทรศัพท์ 14 คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนเมือง และในปีถัดมาคนพม่า 1,000 คน มีวิทยุ 43 เครื่อง และทั่วประเทศมีโทรทัศน์ 400 เครื่อง แต่ปี 2528 มีเพิ่มขึ้นเป็น 17,600 เครื่อง สังเกตดูคนไม่นิยมดูโทรทัศน์ ซึ่งวัฒนธรรมตามิรายการตั้งแต่หนึ่งท่อมถึงสามท่อม เสาร์-อาทิตย์ เบิกสถานที่นั่งแต่เที่ยงวันถึงสี่ท่อม เพราะมีอยู่ช่องเดียว รายการทั้งหลายเป็นเรื่องราชการ ข่าวราชการ ไม่มี

โฆษณาสินค้ารายการบันเทิง ถ้าไม่ใช่ส่งเสริมความรักชาติ รักสังคม ก็จะเป็นหนังฝรั่งเมื่อยี่สิบสามปีที่แล้วรายการทั้งหมดผลิตจากสถานีแม่ที่ย่างกุ้ง มีสถานีเครือข่ายที่ตองยี และมณฑล

ขอพูดถึงสังคมวัฒนธรรมอย่างสั้น ๆ สักเล็กน้อยก่อนผ่านไปเรื่องอื่น ประการแรกเรื่องชื่อของคนพม่า แม้ในปัจจุบัน ชาวพม่าก็ยังไม่มีนามสกุล ไม่ว่าหญิงชายมีแต่ชื่อกันเท่านั้น (ของไทยเราเริ่มมีนามสกุลกันในสมัยรัชกาลที่ 6) เราคุ้นเคยกับคำว่า หม่อง เวลาพูดถึงคนพม่า ไปคราวนี้ได้เรียนรู้ว่า คำว่า หม่อง ใช้เรียกผู้ชายหนุ่ม อายุต่ำกว่าเรา ถ้าเป็นชายโตแล้ว เรียกว่า โค (KO) นำหน้า ไกเวิน ไกวิน และถ้าเป็นชายสูงอายุ ผู้มีอาวุโส ต้องเรียก อู (U) นำหน้า เช่น อูถิ่น อูชันยู ส่วนผู้หญิง ถ้าเป็นเด็กสาวใช้ มะ (MA) เช่น มะเซ่งแอ มะโคเรีย ถ้าสูงอายุกว่านั้น ไม่ว่าจะเป็นหญิงโตแล้ว หรือหญิงอาวุโส เรียก ดอ (DAW) นำหน้าชื่อ เช่น ดอเซ่งแอ ดอเอปริด เหล่านี้เป็นการแบ่งคนออกเป็นประเภทเป็นชั้นเบื้องต้น โดยอาศัยอายุเป็นเกณฑ์

ประการที่สอง เกี่ยวกับศาสนา ชาวพม่าส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาอย่างที่กล่าวแล้ว การปฏิบัติตัว พิธีฉลอง สิ่งก่อสร้างเกี่ยวกับศาสนาจึงมีอยู่มาก เหมือนกับไทยเรามาก ในแง่การปฏิบัติตัว ในขณะที่พระเถระพม่าอาจนั่งรถสามล้อ เบียดไปกับผู้หญิงได้ แต่เวลาเราจะเหยียบย่างเข้าที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น วัด เจดีย์ จะต้องถอดรองเท้าและถุงเท้า ไม่ใช่ไปถอดเกาทัณฑ์จะเข้าโบสถ์ แต่จะต้องถอดทั้งเท้าเข้าบริเวณวัดเลยทีเดียว (ขณะพวกเราไปพม่ากำลังร้อนมาก แต่ละวันที่ไปเยี่ยมวัด เจดีย์ จึงเท้าพองไปตาม ๆ กัน) คำที่เกี่ยวกับศาสนามักใช้ภาษาบาลี สันสกฤตจึงเหมือนกับของเรา เช่น คำว่า เจดีย์ ศาสนา มหามุนี กูหา ทาวตึงส์ ทเวะ อภิธรรม กรูณ ในส่วนที่เป็นพิธีกรรมทางศาสนา มีพิธีเข้าพรรษาในเดือนกรกฎาคม ออกพรรษาเดือนตุลาคม พิธีบวชพระในเดือนกรกฎาคม หรือก่อนนั้นเล็กน้อย การบวชเณรจะบวชเดือนใดก็ได้ทำพิธีกันใหญ่โต เหมือนกับพิธีลูกแก้วในจังหวัดเชียงรายของเรา พิธีชักบาตรเทโว หลังออกพรรษาก็เหมือนของไทย นอกนั้นมีพิธีวิสาขบูชาเหมือนของเรา แต่ไม่มีวันมาฆบูชา ส่วนการก่อสร้างเกี่ยวกับศาสนาที่เด่นชัดที่สุด คือ การสร้างเจดีย์ สร้างวัดน้อยกว่าเจดีย์ เจดีย์จำนวนมากไม่มีวัดคู่แล เจดีย์ชเวดากองอันมีชื่อเสียงนั้นคู่แลโดยมุลนิธิ ทำนองเดียวกับเจดีย์สุเลในใจกลางเมืองย่างกุ้ง ตามชาวพม่าบางคนว่าทำไมคนพม่าจึงชอบสร้างเจดีย์ (เมืองพุกาม (Pagan) แห่งเดียวมีถึง 4 ล้านกว่าองค์) อยากไปสวรรค์หรือ เขาตอบว่าไม่ทราบสร้างเจดีย์แล้วจะได้ไปสวรรค์หรือ

ไม่ แต่เชื่อว่าบุญที่สร้างเจดีย์จะป้องกันไม่ให้เขาตกนรกคืออย่างน้อยก็ไม่ทำให้เขาต้องทนทุกข์ทรมานกว่าชาตินี้

ประการที่สาม เกี่ยวกับพิธีกรรมอื่น ๆ มีพิธีและวันสงกรานต์ มีการเล่นน้ำ สาดน้ำของ คนหนุ่มสาว พิธีสระผมให้คนแก่คนเฒ่า แต่ไม่มีสรงน้ำพระด้วยเหมือนบ้านเรา ในเดือนพฤศจิกายนจะมีการแห่และแข่งขันบั้งไฟ โดยเฉพาะในรัฐฉาน หรือรัฐไทยใหญ่แล้วก็จะมีการทอดกฐิน การแข่งขันกันทอดผ้าสำหรับใช้ทำผ้าห่มให้พระพุทธรูปก็ทำกันในเดือนนี้ด้วย กฐินในพม่าจึงล้ามาก ไม่แน่ใจว่า พระสงฆ์จะต้องรอกฐินก่อนจึงจะลาสิกขาได้เหมือนเมืองไทยหรือไม่

ประการสุดท้าย เกี่ยวกับครอบครัวการเริ่มต้นของครอบครัวเกิดจากการเกี่ยวพารสีกัน ก่อนเช่นเดียวกับหนุ่มสาวทั่วไปทั้งโลก หนุ่มพม่าไม่เก่งกล้าเกี่ยวกับผู้หญิงเหมือนชาวเอเชียทั่วไป หนุ่มสาวพบกันตามพิธีกรรมทางสังคม ศาสนาทั่วไป หากชอบพอกันก็จะแจ้งให้พ่อแม่ทราบ เพื่อขอให้จัดพิธีแต่งงานให้ การแต่งงานเป็นเรื่องของครอบครัว อาจจัดที่ศาลาประชาคม สมาคม ภัตตาคารหรือที่บ้านของเจ้าสาว โดยมีผู้ใหญ่ของชุมชนเป็นประธานในพิธี ไม่มีการจดทะเบียน จะหย่าขาดจากกันก็ได้หากผู้ใหญ่ในชุมชนอนุญาต ทั้งสองฝ่ายมีสิทธิในทรัพย์สินเท่ากัน เมื่อแต่งงานเสร็จแล้วจะอยู่บ้านฝ่ายหญิง แต่ในสมัยใหม่นิยมแยกไปตั้งบ้านเรือนของตนเองขึ้นต่างหาก แต่ก็อาจอยู่ใกล้บ้านฝ่ายหญิงก็ได้เพราะฝ่ายหญิงมักจะเป็นผู้จัดการเกี่ยวกับบ้านและครอบครัว ฐานะของผู้หญิงพม่าก็เหมือนกับหญิงเอเชียทั่วไป คือ ตามกฎหมายแล้วมีฐานะและสิทธิเท่าเทียมกับชาย แต่ในทางปฏิบัติก็ยังชอบเป็นข้างทำหลัง เลี้ยงลูก ดูแลบ้านช่อง หุงหาอาหาร แม้จะต้องทำงานนอกบ้านเหมือนสามีก็ตาม

เสน่ห์พม่า

พม่าวันนี้มีอะไรที่หลายอย่างที่อยากจะเรียกสั้น ๆ ว่า “เสน่ห์” ซึ่งอาจเป็นทั้งจุดอ่อน และจุดแข็งของพม่าก็ได้ เพราะทั้งสองจุดนั้นจะให้บทเรียน ให้ความสุขสันต์บันเทิง หรือมีคุณค่าแก่ผู้ไปเยือน โดยเฉพาะคนไทยเพื่อนบ้านเรือนเคียง คู่รักคู่แค้นกันมาในอดีต เท่าที่สังเกต ในเวลาอันสั้นนั้น บอกได้ว่าคนไทยให้ความสนใจน้อย ตลอดช่วงเวลาเที่ยว พบคนไทยคู่เดียว (แล้วจะเล่า) ที่เห็นมากมีญี่ปุ่นและฝรั่ง ได้ทราบว่า เกาหลีและไต้หวันก็ไปกันมากเหมือนกัน

สภาพอย่างนี้จึงไม่แปลกที่เราต้องไปเรียนเรื่องพม่าจากฝรั่งหรือญี่ปุ่น แทนที่จะเรียนโดยตรงจากเพื่อนบ้านหรือเรียนในบ้านเมืองเราเอง

เสน่ห์ประการแรก โปรแกรมท่องเที่ยว คณะท่องเที่ยวของเราประกอบด้วยคน 4 สัญชาติ คือ ไทย เยอรมัน อเมริกัน และสเปน 8 คน 4 คู่สามีภรรยา ส่วนใหญ่มีอายุ ยกเว้นคู่อเมริกันความประทับใจครั้งแรกคือเครื่องบินที่ใช้บินไปพม่ามีขนาดเล็ก ขนาดประมาณ 80 คน สนามบินอย่างกรุงเทพฯ เก่า ขนาดสนามบินขอนแก่นหรืออย่างก็แค่ท่าสนามบินสุราษฎร์ธานีไม่เท่าของเชียงใหม่แน่ พอเดินพ้นเขตสนามบินออกมาขึ้นรถทัวร์ ซึ่งมีขนาดรถเมล์เล็กของเรานี้เอง แต่เก่ากว่า ภายในรถโล่งกว่า ที่นั่งมีผ้าขาวหุ้มแต่เก่าไม่เคยซัก จะพบคนหลากหลายและเพศจำนวนมากกรูกันเข้าหาพวกเรามาขอซื้อของต่างประเทศที่เราเมืกติดตัวไป รวมทั้งของผลิตในประเทศไทย ซึ่งนับเป็นสิ่งปรารถนามากอย่างหนึ่งของชาวพม่ามาขอแลกเงิน แรกก็เป็นคอลดาร์ แต่หนักเข้าเงินไทยก็เอา นี่คือตลาดมืด จำลองจับถ้าเห็นไม่ว่าจะจะเป็นซื้อขายหรือแลกเงิน และที่ขาดไม่ได้คือขอทาน แต่ไม่ใช่ขอเงินเหมือนบ้านเรา ขอทานพม่าขอสิ่งของด้วย และในหมู่คนที่ไม่ใช่ขอทาน ถ้าเราไม่มีอะไรจะขายจะแลกกันก็ได้ ฉะนั้น ถ้าจะไปเที่ยวพม่า คุณของไปแยะ ๆ ขายได้ แต่ปัญหา คือมีเงินพม่าแยะแล้วแลกเป็นเงินต่างประเทศไม่ได้จะซื้อของพม่าก็ไม่มีอะไรนำซื้อเลย

เกี่ยวกับการท่องเที่ยวยังมีอีก โปรแกรมที่จัดไปอย่างสวยงามและยืดยาวจากกรุงเทพ ฯ พอถึงย่างกุ้ง มักคุเทศก์จะขอเปลี่ยนโดยอ้างความรู้ท้องถิ่นที่ดีกว่าสำนักงานในกรุงเทพ ฯ และความเหมาะสมกับเหตุการณ์สถานการณ์ภายในประเทศ ผลสุดท้ายจะได้เที่ยวสถานที่น้อยลง วันน้อยลง และไม่ได้เที่ยวสถานที่ที่กำหนดไว้ล่วงหน้า แต่ก็มีสถานที่เพิ่มขึ้นมาให้บ้าง จะคุ้มกันหรือไม่ก็พูดยาก

ที่สนุกมากอีกอย่างคือเรื่องอาหาร ซึ่งเราจ่ายเงินรวมไปแล้วทั้งแต่กัน ถ้าเป็นอาหารกลางวันหรือปริมาณจะค่อย ๆ ลดลง ครั้งแรกเขาจะจัดแกงหนึ่งถ้วยสำหรับสองคนหมดแล้วไม่มีเติม แล้วเพิ่มเป็น 4 คนหมดไม่มีเติม ฝรั่งถึงกับต้องกินข้าวเปล่าเพราะไม่มีกับ นำสงสาร ร้องเรียนกับมักคุเทศก์ก็ไม่ได้ผล มักคุเทศก์บางคนที่เป็นผู้ชายก็เสียอีกถ้วย บอกทำนองจะกินก็กินหรือกินได้ก็กิน ไม่กินก็ตามใจ แล้วกินข้าวผัดเวลาก็มีเป็นประจำ มีครั้งหนึ่งได้กินข้าวกลางวัน

เอาป้ายตามโมง (ขอบคุณผู้หญิงที่มักจะมีของกินติดตัวไปเสมอ ทั้งหญิงไทยและเทศพอได้อาศัย ยามยาก) ส่วนตอนเช้าเขาให้ส่งอาหารกินกันเองได้ ภัตตาคาร โรงแรมมักมีคนเสิร์ฟแยะเสมอ แต่บริการช้าเหลือคณา แล้วบางที่สั่งกาแฟได้ชาก็มี นี่ขนาดพูดภาษาอังกฤษกันรู้เรื่องนะ

หากสรุปเกี่ยวกับการท่องเที่ยวศึกษาประเทศพม่าก็ควรจะได้ว่า เป็นการฝึกความอดทนของเราได้เป็นอย่างดี ใครที่บ่นรำคาญหรือไม่พอใจสถานการณ์บ้านเมือง หรือสภาพเมืองไทย ขอให้ไปอยู่พม่าสักระยะ เช่น 7-8 วันแล้วจะรักเมืองไทยขึ้นอีกมาก การท่องเที่ยวคราวนี้มีอะไรหลายอย่างให้ฝึกความอดทน บางอย่างได้พามาบ้างแล้ว เช่น เรื่องการขอเปลี่ยนแปลงเดินทาง เปลี่ยนที่ลตสถานที่เที่ยว และลดจำนวนวันเที่ยว ทนอารมณ์เครียดของมักคุเทศก์ชายบางคน (ตลอดโปรแกรมมี 4 คน แต่ละคนไปรับที่สนามบินแล้วพาเที่ยวเมืองหลักและเมืองรองในเขต รับผิดชอบ) ต้องทนกับอาหารไม่ถูกปาก อาหารไม่พอและช้าชาก หรือสั่งอย่างไ้อย่าง แล้วก็ยังมีภาระนั่งเรือตากแดดเป็นครั้งวัน เค้นเท้าเปล่าบนพื้นซีเมนต์บริเวณวัดหรือเจดีย์ตอนเที่ยง หรือบ่าย โรงแรมที่ไม่มีไฟฟ้า (แต่คนใจดี อาหารพอควร) น้ำประปาของอย่างกุ่มหรือน้ำในแม่น้ำอิระวดีนั่นเอง บางครั้งก็มีโคลนแฉะ ๆ ติดมาด้วย ห้องนอนใหญ่แต่เครื่องแอร์เล็ก ผลก็คือไม่เย็น ยังกัดที่มีพัดลมให้ (แต่อย่าไปปรับอะไรเข้าเด็ดขาดมิฉะนั้นมันหยุดหมุนทันที ต้องเรียกบอยมาจัดการแล้วก็อาจจะไม่มาก็ได้)

ประการที่สอง เสน่ห์พม่าอยู่ที่เจดีย์ ต้องเรียกว่า พม่าเมืองแห่งเจดีย์จริง ๆ เมืองไทยแพ้นั้นในเรื่องนี้ จำนวนมหาศาลจริง ๆ มีอยู่ทั่วไปหมด ทั่วประเทศไม่ว่าจะเล็กหรือใหญ่ เก่าหรือใหม่ ผู้พึงระแวงต่าง ๆ กัน ขนาดเมืองเดียวที่มีมากที่สุด คือเมืองปะกัณหรือที่ไทยเราเรียกว่า พุกาม อันเป็นเมืองหลวงแรกของพม่า เทียบได้กับสุโขทัยของเรา แต่ของเขาเก่ากว่า และดำรงความเป็นราชธานีอยู่ถึง 240 ปี ในขณะที่สุโขทัยอยู่ได้แค่ 140 ปี มีเจดีย์อยู่มากกว่า 4 ล้านองค์ (4,486,733 องค์ตามหลักฐานทางราชการ) ตั้งอยู่บนที่ราบก็มี บนเขา เนินเขาก็มี ในถ้ำ หน้าถ้ำก็มี ในป่า ในหมู่บ้าน ในบริเวณบ้านก็มี ในบริเวณวัดก็มี ขนาดใหญ่เท่าองค์พระปฐม คือ พระเวะกะกอง ก็มี ขนาดกลางและขนาดเล็กก็มี สวยบ้าง สวยน้อยบ้างหลากกันไป ประทับประคองต่างกันไป บางแห่งเป็นสีทองทั้งองค์ เช่น พระเวะกะกอง สุลเ ทำด้วยปูนทาสีขาวโพลนทั้งองค์ก็มี รอบเจดีย์หรือในเจดีย์ถ้ากลวงจะมีพระขนาดต่าง ๆ ประทับประคองไว้ด้วย บางเจดีย์มีภาพเขียนสวยงาม บางเจดีย์ประภัสสรลวดลายปูนน่ายมมาก บางเจดีย์บรรจุพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมา-

สัมพุทธเจ้าไว้ทั้งหมด (มีเจดีย์บริวารรอบองค์ประธาน 729 องค์ แต่ละองค์ สลักพระธรรมในก้อนหินแบบหนาไว้ทั้งสองหน้า อ้างว่ามีธรรมะของพระพุทธองค์ครบหมด) สถาปัตยกรรมก่อสร้างเจดีย์ก็ต่างกันไป เป็นเจดีย์ยอดแหลม ยอดทู่ เป็นทรงกลม ทรงเหลี่ยม จำนวนเหลี่ยมต่าง ๆ กันออกไป จำนวนชั้นไม่เท่ากัน เจ้า ผู้ตี พ่อค้า ชาวนา คนธรรมดาถ้ามีเงินก็สามารถสร้างเจดีย์ได้ทั้งสิ้น คนใหญ่คนโตพวามักจะพยายามสร้างเจดีย์ของตนขึ้น เช่น อุ นู ก็สร้างเนวิน ก็กำลังสร้าง แต่ยังไม่เสร็จอยู่ไม่ห่างจาก สะเวะกะกอง

ไปพม่าไปดูเจดีย์อย่างเดียวกันเต็มอิม ก็มาเสียแล้ว หากจะให้ทรงจำได้นานต้องอย่าลืม นึกล่องถ้ำรูปต่างๆ ไปด้วย อย่างห้วงซ้อโพสการ์ตพม่า ของพม่าที่มีอยู่ไทม่มาก แดมวาคาแพง จำนวนและแบบจำกัด เลือกไม่ได้ ไม่เหมือนเวลาไปเที่ยวอิตาลีหรือญี่ปุ่น หรืออยู่เมืองไทย เรามีโพสการ์ต สไลด์คุณภาพดี สีสวยหลากหลายลือลือลูกแก้ว แต่สภาพอย่างนั้น คือ เสน่ห์อย่างหนึ่งของพม่า งามตามธรรมชาติ

ประการที่สาม ความสงบเงียบในสังคมพม่า สงบในชีวิตของชาวบ้าน ร้านตลาด สงบในแง่ของการไม่มีการแก่งแย่งแข่งขันในเชิงการค้า อุตสาหกรรม ขนส่ง กมนาคม แสงเสียงตึ๊ดตึกจาก ชีวิตชาวบ้านพม่าส่วนใหญ่วันนี้สงบเงียบเหมือนชีวิตชาวชนบทไทยที่อยู่ห่างไกลเมืองมาก ๆ ห่างกรุงเทพ ฯ เช่นห่างจากตัวเมืองเชียงราย ตัวเมืองแม่ฮ่องสอน หรือชุมชนไทยเมื่อสัก 50 ปีมาแล้ว อย่างที่พูดมาบ้างแล้ว โทรทัศน์ก็มีแต่ช่วงกลางคืนเพียงไม่กี่ชั่วโมง ถึงมีก็ไม่น่าสนใจ ไม่มีโปรแกรมให้เลือกดู ชีวิตนอกบ้านต้องยุติแค่ 3 ชั่วโมง จะออกจากบ้านได้อีกครั้งเมื่อตี 5 ไฟฟ้าตามถนนจะมีเฉพาะถนนใหญ่ในเมืองใหญ่ ตามเมืองเล็กทั่ว ๆ ไป ถนนเล็ก ๆ จึงมืด สภาพเช่นนี้ไม่ส่งเสริมการใช้ชีวิตนอกบ้าน (โรงหนังในประเทศญี่ปุ่นก็เล็กแค่ 3 ชั่วโมงหรือ 3 ชั่วโมงครึ่งเหมือนกัน) นอกจากนั้น การเดินทาง การขนส่ง ยังใช้แบบโบราณอยู่ไม่น้อย ชาวบ้านมักเดินไปไหนมาไหนไกล ๆ ไม่ยอมขึ้นรถเมล์ซึ่งมีอยู่น้อย นาน ๆ จึงจะวิ่งผ่านมากครั้งหนึ่งครั้งมีวิ่งผ่านมาก็แน่น ตูเดินไปยังทรมานน้อยกว่า หรืออย่างก็ใช้จักรยาน ชาวพม่าใช้จักรยานกันมาก จักรยานแบบไม่มีไฟเสียด้วย กลางคืนก็เห็นคลำกันไป การขนส่ง บรรทุกของ ยังใช้เกวียนเทียมวัวกันอยู่มาก ถึงนั้น อุตสาหกรรมทำเกวียนขายจึงขึ้นหน้าขึ้นตา การมีการเคลื่อนไหวน้อย แสงสีน้อย มีกิจกรรมและสังคมอื่นๆ น้อย ทำให้ชีวิตของสังคมพม่าสงบเงียบ เป็นเสน่ห์น่าสนใจ สำหรับคนที่ไม่ค่อยจะมีชีวิตแบบนั้นได้อีกอย่าง (ไม่นับสถานการณ์ชายแดน)

ประการที่สี่ พม่ายังมีเสน่ห์ที่ธรรมชาติแวดล้อมยังไม่ถูกทำลายไปมากนัก อย่างน้อยก็ยังไม่ถูกทำลายเท่ากับบ้านของเรา หรือมาเลเซีย อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ ประเทศประชาธิปไตยทำนองเกี่ยวกับเรา โดยเฉพาะป่าไม้ เท่าที่สอบถามจากชาวบ้าน อ่านเอกสารประกอบบ้าง ทรัพยากรธรรมชาติอย่างอื่นของพม่า เช่น น้ำมัน แร่ธาตุต่าง ๆ สัตว์ป่า และสัตว์น้ำ ยังอยู่อุดมมาก เพราะรัฐบาลไม่ยอมอนุญาตให้ต่างชาติมากอบโกย เอาทรัพยากรไปขาย หรือทำลายล้างให้เสียหาย ธรรมชาติป่าเขาถ้ำเนาไพร ท้องน้ำในแม่น้ำลำธารยังใสสะอาด ไม่มีมลภาวะเป็นสีดำ สกปรกน้ำวังเงี้ยวเหมือนบ้านเรา แต่หน้าประปาของย่างกุ้งค่อนข้างแย่น้อย กุไม่ได้ผ่านกระบวนการทางเคมี ทำให้มันไม่สะอาดเท่าที่ควร บางทีจึงมีโคลนสีแสดตามออกมากับน้ำก็อกหรือเห็นตะกอนนอนอยู่ในห้องน้ำ อ่างน้ำ อ่างล้างหน้า

ประการสุดท้าย เสน่ห์พม่านอกจากที่กล่าวข้างต้นยังมีอีกหลายอย่างส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องธรรมชาติและชีวิตสังคมวัฒนธรรมที่เรียบง่าย ยังเป็นแบบ “พม่าแท้” เป็นแบบเอเชียดั้งเดิม ซึ่งหากมองย้อนกลับไปในประวัติศาสตร์สังคมไทยคงมีเมื่อสัก 50 ปีมาแล้ว ในหลายแง่ ชีวิตแบบนั้นมีเสน่ห์ แน่นนอนสำหรับคนบางกลุ่มบางอายุ โดยเฉพาะกลุ่มอายุที่เคยมีความสุขกับสภาพแบบนี้ สภาพชีวิตแบบนี้คือชีวิตของชาวชนบทที่มีการพึ่งตนเองได้เกือบทุกด้าน ร่วมมือช่วยกันในหมู่บ้าน มีอุตสาหกรรมในครัวเรือน ทำเครื่องปั้นดินเผา แกะสลัก ติเหล็ก ทำเครื่องเงิน ทำเครื่องเงิน ทองคำ มวนยา ทำเกวียน คันไถ ช่างไม้ ช่างปูน เป็นต้น มีอยู่ไม่น้อยที่แบ่งกันทำเป็นหมู่บ้าน กลายเป็นหมู่บ้านเครื่องเงินทองหรือทองแดง หมู่บ้านปั้นหม้อ หรือหมู่บ้านทองคำ แล้วก็มีชื่อเป็นที่รู้จักกันไปทั่ว เราเคยมีชีวิตแบบนี้และชาวบ้านมีความสุข สภาพอย่างนี้จึงเป็นเสน่ห์จูงใจให้ไม่หา

สรุป

พม่าเพื่อนบ้านของเรามีความรู้จักมักคุ้นกันน้อย เมื่อได้ไปพบเห็น พุฒกัยกับชาวบ้านศึกษาหาความรู้ประกอบบ้างเล็กน้อย พม่าวันนี้มีเสน่ห์ชวนให้ไปเที่ยวหลายอย่างที่เดียว จึงอาจกล่าวได้สั้น ๆ ว่า พม่าน่าไป ใกล้แค่ไหน ไปเพื่อหนีความอึดอัดและฝึกความอดทน แม้ยากจนก็พอบินไปได้

รายชื่อ วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สังคมวิทยาแบบนิเทศ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2525-2530

รวบรวมโดย งามพิศ สัตย์สงวน* และ
เรวัต แสงสุริยงค์**

หลังจากที่ได้รวบรวมรายชื่อวิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาสังคมวิทยาแบบนิเทศของภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่ปีการศึกษา 2511-2525 ลงในวารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ 19 ฉบับที่ 1 ประจำเดือนมีนาคม 2525 ไปแล้วนั้น ปรากฏว่ามีผู้สนใจจำนวนหนึ่งขอให้ผู้รวบรวมทำต่อ ผู้รวบรวมจึงได้รวบรวมรายชื่อวิทยานิพนธ์ปริญญาโทของภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาต่อไป ตั้งแต่ปีการศึกษา 2525 จนถึงปีการศึกษา 2530

ตั้งแต่ปีการศึกษา 2525 เป็นต้นมา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เปิดรับนิสิตปริญญาโทเข้าเรียนเพียง 2 สาขา คือ สาขาประชากรศาสตร์ และสาขาสังคมวิทยา ตั้งแต่ปีการศึกษา 2525 เป็นต้นมาจนถึงปีการศึกษา 2530 มีวิทยานิพนธ์ในสาขาวิชาประชากรศาสตร์รวมทั้งหมด 28 ฉบับ (ไม่นับผู้ที่จบในปีการศึกษา 2525 ที่ลงรายชื่อวิทยานิพนธ์ไปแล้ว ในวารสารสังคมศาสตร์ปีที่ 19 ฉบับที่ 1 ประจำเดือนมีนาคม 2525) เมื่อ

* งามพิศ สัตย์สงวน M.A., Anthropology (University of Kansas) Ph.D. (University of Missouri-Columbia) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

** เรวัต แสงสุริยงค์ นักศึกษาปริญญาโท ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รวมวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปี 2511-2530 สาขาประชากรศาสตร์มีวิทยานิพนธ์รวมทั้งสิ้น 103 ฉบับ สำหรับในสาขาสังคมวิทยานั้น มีวิทยานิพนธ์รวมทั้งสิ้น 36 ฉบับ ตั้งแต่ปีการศึกษา 2525-2530 แต่ถ้านับตั้งแต่ปีการศึกษา 2511-2530 สาขาวิชาสังคมวิทยาจะมีวิทยานิพนธ์รวมทั้งสิ้น 108 ฉบับ ในแต่ละสาขาวิชาจะให้เลขที่ของวิทยานิพนธ์ต่อจากฉบับลงไปแล้ว ดังนี้

สาขาประชากรศาสตร์

ชื่อนิต

ชื่อวิทยานิพนธ์

ปี 2525

76. สมทรง พาหุรัตน์

การศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของสื่อมวลชนที่มีต่อความรู้ ทักษะ และ การปฏิบัติด้านการวางแผนครอบครัวระหว่าง เขตพื้นที่ที่มีปัญหาด้านความมั่นคงกับเขตพื้นที่ที่ไม่มีปัญหาด้านความมั่นคง.

77. สุจิตรา กิจวิวัฒนาชัย

ความรู้ ทักษะ และ การปฏิบัติเกี่ยวกับการวางแผน ครอบครัวของประชากรหมู่บ้านประมง.

ปี 2526

78. ถวิล นำน้อยพอล

ภาวะเจริญพันธุ์ของสตรีชาวเลในจังหวัดกระบี่ พังงา และ ภูเก็ต.

ปี 2527

79. จันทรเพ็ญ สิริพิพัฒน์

ความรู้ ทักษะ และ การปฏิบัติเกี่ยวกับการวางแผน ครอบครัว และ พฤติกรรมทางเพศ ของนิสิตจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.

80. ปัญญา คาวจรัสแสงชัย

การเปิดรับสื่อสารมวลชน กับความรู้และทักษะต่อการทำแท้งของสตรีในชนบทประเทศไทย.

81. พรพรรณ กรานแก้ว

ความพร้อมในการประกอบอาชีพประมงและปัจจัยต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อความต้องการย้ายถิ่นของประชากรหมู่บ้านประมง.

82. เขาวภา เวคะวากยานนท์

83. อรุณ แก้วเอียน

ปี 2528

84. พรทิพย์ คำพอ

ปี 2529

85. ธเนศ เรืองณรงค์

86. นวลตา วันเพ็ญ

87. ปริญา เพ็ชรจรัส

88. พัชรี บุญแก้ว

89. วิลาศ สุวี

90. วัน กุชิตา

91. ไชยภิก ฝ่องเสรี

92. อุษณีย์ ฝั่งบาน

ปี 2530

93. นรินขุ เชื้อโชติ

94. ประเจกณ์ เกษน้อย

ความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับประชากรศึกษาของนักเรียน
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่สี่ โรงเรียนรัฐบาล ในกรุงเทพมหานคร.
ปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเกี่ยวกับการเว้นระยะการมีบุตรและ
ความคิดที่จะทำหมัน.

ความแตกต่าง ระหว่างจำนวนบุตรที่มีชีวิตอยู่และจำนวน
บุตรที่ต้องการ ศึกษากรณีของสตรีในเขตชนบทและเขต
เมืองของประเทศไทย.

การเปิดรับสื่อมวลชนกับจำนวนบุตรที่ต้องการของสตรีไทย
ในชนบท.

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตรของสตรีที่
อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด.

การใช้เทคโนโลยีทางด้านการเกษตรกับจำนวนบุตรที่
ต้องการของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกร ในชนบทของประเทศไทย.

การตายของเด็กในประเทศไทย.

ปัจจัยในท้องถิ่นปัจจุบันที่มีอิทธิพลต่อความต้องการย้ายถิ่น.

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อภาวะการเจ็บป่วยของประชากรในชุมชน
แออัด ในเขตกรุงเทพมหานคร.

ปัจจัยที่มีผลต่อการทำหมันและความคิดที่จะทำหมันของ
สตรีที่สมรสแล้วในเขตชานเมืองกรุงเทพมหานคร.

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการปรับตัวของผู้ย้ายถิ่นเข้าเขต-
เมือง.

ความคาดหวังของสตรีไทยเกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยบุตร.

ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติทางค่านิยมของประชากรใน
เขตชุมชนแออัดที่ปรับปรุงแล้ว.

95. พรพิพัฒน์ เลขธรากร
 96. พิระพัฒน์ วรเนติวุฒิ
 97. มานพ เอื้อศิลามงคล
 98. ยุพิน อารุ่งเรือง
 99. ยุวดี กรอบทอง
 100. เรืองฤทธิ์ ชมพุกผ่อง
 101. สุมลย์ โทมัส
 102. ตำราย ไชยยศ
 103. อารีย์ วงศ์นพรัตน์เลิศ
- ปัจจัยที่มีผลต่อจำนวนบุตรที่คาดหวังของสตรีในชนบท.
ความคาดหวังของมารดาในเรื่องความช่วยเหลือทางค้ำ
เศรษฐกิจจากบุตร : การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างเขต
ชนบทและเขตเมืองของไทย.
ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความต้องการบุตรเพิ่มของสตรีไทย.
เปรียบเทียบปัจจัยที่มีผลต่อการทำหมันและแนวโน้มในการ
ทำหมันระหว่าง ปี พ.ศ. 2521 และ พ.ศ. 2527.
ความสอดคล้องของทัศนคติที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับภาวะเจริญพันธุ์
ระหว่างสามีและภรรยา.
การศึกษาเปรียบเทียบขนาดครอบครัวที่ปรารถนาของสตรี
ผู้ย้ายถิ่นและสตรีผู้ไม่ย้ายถิ่น.
การศึกษาเพื่อวิเคราะห์เนื้อหาเอกสารสิ่งพิมพ์ทางวิชาการ
เกี่ยวกับผู้สูงอายุในประเทศไทย.
ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อช่วงห่างของการมีบุตรคนแรกของ
สตรีไทย.
การศึกษาเปรียบเทียบภาวะเจริญพันธุ์ของสตรีไทยในชุมชน
แออัดและชุมชนชานเมืองของกรุงเทพมหานคร.

สาขาสังคมวิทยา

ชื่อนิติ

ชื่อวิทยานิพนธ์

ปี 2526

73. เรืองรัตน์ ปัญญา
74. วันเพ็ญ ปันราช

ลักษณะอำนาจนิยมในครอบครัวไทย.
ตลาดท้องถิ่นกับการพัฒนาเศรษฐกิจ บทบาทพ่อค้าคน
กลางในการรับซื้อผลิตผลทางการเกษตร : ศึกษาเฉพาะ
กรณี อำเภอวังทรายพูน จังหวัดพิจิตร.

75. เอนก ทิพลีธชา

ความกึกก้องและบทบาทของผู้นำสมาคมทางพุทธศาสนาในการปรับตัวของสมาชิกและประชาชนให้สอดคล้องกับความเป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย.

ปี 2527

76. พินิจ ลาภธนาณนท์

พระสงฆ์ในชนบทอีสานกับการพัฒนาตามหลักการพึ่งตนเอง.

77. เสาวนีย์ จิตต์หมวก

หน้าที่ของมัสยิดต่อสังคมมุสลิมในภาคกลาง

ปี 2528

78. ปาลิต ผ่องแผ้ว

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มไทยพุทธกับไทยมุสลิมในจังหวัดนราธิวาส ศึกษาในระยะห่างทางสังคมเฉพาะกรณี.

79. เพาวีภา ภมรสถิตย์

ความสัมพันธ์ระหว่างละครโทรทัศน์กับสังคมไทย.

80. สมชัย วงศ์ประเสริฐสุข

การศึกษาภาวะเอเลี่ยนเนชั่นในบรรดาลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม.

81. สุนันทา เชื้อชาติ

ประสิทธิผลของการลงโทษในการป้องกันและแก้ไขพฤติกรรมเบี่ยงเบน ศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนชายระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในเขตกรุงเทพมหานคร.

ปี 2529

82. ไฉไลฤทธิ เจริญภักดิ์

การควบคุมทางสังคมในระดับครอบครัวชนบทภาคเหนือของไทย.

83. ทาริน กิจวาระ

ผลกระทบของการฝึกอบรมอาชีพเยาวชนต่อการตัดสินใจประกอบอาชีพ : ศึกษากรณีศูนย์ฝึกอาชีพเยาวชนแบบผสมผสาน อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี.

84. การุฬพัทธ์ ตำราญวงศ์

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนกะเหรี่ยง.

98. วชิรา วิทยานุกิต เกียรติภูมิของอาชีพในเขตเมือง.
99. วิชชุดา สิงห์โต การมีส่วนร่วมของชุมชนในศูนย์เลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียน
“พิทักษ์” ชุมชนวัดคอมรทวิทยการาม.
100. วิทยา อรรถโยโค อิทธิพลโครงสร้างของครอบครัวในชนบทไทยต่อการศึกษา
ของสมาชิกในครอบครัว : ศึกษารายการณโรงเรียนพักษ-
ภูมิวิทยาการ อำเภอพักษภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม.
101. ศิริพร สิทธิศิริ ความแตกต่างทางค่านิยมของชาวนาในเขตและนอกเขต
โครงการชลประทาน.
102. ศิริรัตน์ คำรงค์เทศกุล บทบาทของโรงเรียนมัธยมศึกษาในการขัดเกลาทางสังคม :
ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนสตรีศรีสุริโยทัย สังกัดกรมสามัญ
ศึกษา กรุงเทพมหานคร.
103. สมพงศ์ บัวชาบาล การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนา : ศึกษา
เฉพาะกรณีหมู่บ้านที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์การอนุ-
เคราะห์เด็กกอร์เว จังหวัดขอนแก่น.
104. สุชาภา ทันทสุรฤกษ์ โฟยก๊วน : การส่งเงินกลับประเทศโดยชาวจีนโพ้นทะเลใน
ประเทศไทย.
105. สันต์หทัย สงวนศักดิ์ สภาพเศรษฐกิจสังคมของผู้อาศัยในบ้านจัดสรรและอาคาร
ชุด (คอนโดมิเนียม) ในกรุงเทพมหานคร : การศึกษาเชิง
สำรวจเบื้องต้น.
106. อารยะ ภูสาคัส เงื่อนไขทางสังคมและเศรษฐกิจและทางเลือกของชาวนา
ไร้ที่ดินในการทำรายได้สำหรับครัวเรือนในบ้านคลอง-
จะเชิงเทรา.
107. อังคณา อาทมิยะนันท์ บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการส่งเสริมการพัฒนา
แบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาโครงการพัฒนาชนบทแนว
ระบบสียัก.
108. อัญชลี แยมพยนต์ เกียรติภูมิของอาชีพในเขตชนบท.

วิจารณ์หนังสือ

วัฒนธรรมพื้นบ้านของ ผศ. ประเทือง คล้ายสุบรรณ์ (สุทธิดารการพิมพ์ 2531)

หนังสือ “วัฒนธรรมพื้นบ้าน” ของอาจารย์ประเทือง คล้ายสุบรรณ์ แห่งวิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา เป็นเรื่องคติชาวบ้าน (หรือที่ฝรั่งเรียกว่า Folklore) ของไทยซึ่งอาจารย์ประเทืองใช้คำว่า วัฒนธรรมพื้นบ้านแทน และได้ประมวลเรื่องราวของชาวบ้านที่เป็นของเก่าเล่าต่อปากและประเพณีสืบๆ กันมาหลายชั่วอายุคน ในรูปคติความเชื่อประเพณี นิยาย นิทาน เพลง ภาษิต ปริศนาบททาย คติประเพณี สถาปัตยกรรม ตลอดจนการเล่นของเด็ก โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 13 บท คือ

บทที่ 3-4 เรื่องเพลง

5 เรื่องนิทาน

6-7 และ 9 เรื่องภาษา (ภาษิต คำทาย ภาษาดิน)

8 เรื่องความเชื่อทางไสยศาสตร์

10-14 เรื่องคติประเพณีต่างๆ รวมทั้งการเล่นของเด็ก

15 เรื่องประเพณีและมหกรรมชาวบ้าน

ส่วนบทที่ 1-2 เป็นความนำ บทที่ 16-18 เป็นวิธีการเก็บข้อมูล ภาคผนวกและบรรณานุกรม

หนังสือนี้มีข้อน่าสนใจหลายอย่าง ประการแรก เป็นหนังสือที่ได้ประมวลเรื่องไทยโบราณ หรืออาจเรียกว่า “ไทยแท้” กันต่างๆ เอาไว้มากชนิดที่ไม่เคยมีใครทำเช่นนี้มาก่อน ไม่ว่าจะเป็นบทเพลง ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ภาษาความเชื่อ คติประเพณีต่างๆ ประการที่สอง หนังสือพยายามยกตัวอย่างเรื่องนั้นๆ จากภาคต่างๆ ของสังคมไทย ทำให้เห็นภาพและเข้าใจเรื่องนั้นๆ ของไทยได้กว้างขวางยิ่งขึ้น ประการที่สามอาจารย์ประเทืองได้รวบรวมเรื่องเก่าๆ ซึ่งหลาย

คนอาจลืมไปแล้ว แต่ชาวบ้านชนบทยังคงยึดถือปฏิบัติอยู่ หรือคนเฒ่าคนแก่ยังพอจำได้ เช่น สุภาษิต ปริศนาคำทาย ชื่อโรคบางอย่าง พวกนิทานปรัมปรา ประการที่สี่ สำหรับบางเรื่อง เช่น ภาษิตและปริศนาคำทายได้กล่าวถึงแหล่งกำเนิดหรือที่มาของเรื่องนั้นไว้ด้วยช่วยให้ความเข้าใจได้ดีขึ้น ประการที่ห้า บางเรื่อง เช่น ปริศนาคำทายได้แยกประเภทคำทายเกี่ยวกับพืช สัตว์ ธรรมชาติ กิริยาอาการ เครื่องใช้ ของกิน การละเล่น เป็นต้นไว้ด้วย เหมาะแก่การศึกษาค้นคว้าต่อไป และที่สำคัญหนังสือนี้ ้วยการประมวลเรื่องไทยเรื่องต่างๆ ดังกล่าวได้แสดง “ปัญญาไทย หรือ Folk Wisdom เอาไว้ด้วย ในรูปของความเชื่อโชคลาง นิทาน บทเพลง ศิลปะหรือสุภาษิต เช่น ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ จากมดคืบไต่ยัยรัง แสดงว่า ฝนจะตกหรือน้ำจะท่วม จักกะจั่นร้องมาก ๆ แสดงว่าฝนจะแล้ง ทอนเย็นท้องฟ้าสีแดง ลมพายุจะมา หรือความรู้เกี่ยวกับสุขภาพ ห้ามคนเป็นไข้กินขนุน ห้ามคนเป็นฝีกินข้าวเหนียว หรือความรู้จากสุภาษิต เช่น หว่านพืชเช่นไรได้ผลเช่นนั้น น้ำผึ้งเรือเสือฟังบ่า รกคนดีกว่ารกหญ้า ความประมาท คือทางแห่งความตาย สิบปากว่าไม่เท่าตาเห็น สิบพ่อคำไม่เท่าพระยาเลี้ยง เป็นต้น

นอกจากนั้น หากนำเอาวัฒนธรรมของแต่ละสังคม อันประกอบด้วยสถาบันสังคม สถาบันต่างๆ พร้อมด้วยองค์ประกอบ มาเป็นเกณฑ์การประเมินค่าหนังสือนี้แล้วก็จะเห็นว่าหนังสือนี้ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมไทยในส่วนที่เป็นสถาบันหลักๆ ไว้เป็นจำนวนมาก เฉพาะที่กล่าวไว้อย่างชัดเจนก็มี สถาบันศิลปะและนันทนาการ สถาบันศาสนาและความเชื่อสถาบันภาษา ส่วนที่แฝงอยู่ในหัวข้อต่างๆ 13 หัวข้อนั้นก็จะมีเรื่องของสถาบันครอบครัว สถาบันอนามัย สาธารณสุข สถาบันการเมือง สถาบันเศรษฐกิจและสถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ส่วนที่แฝงแต่เป็นเรื่องของสถาบันสังคมเหล่านี้ อาจปรากฏในรูป นิทาน สุภาษิต เพลง ศิลปกรรม อันรวมถึง หัตถกรรม สถาปัตยกรรม งานศิลป์ ระบาย ละคร หรือขนบธรรมเนียมประเพณีชาวบ้าน ตัวอย่างเกี่ยวกับสถาบันครอบครัว เช่น เพลงกล่อมเด็ก เพลงปลอบเด็ก เพลงประกอบการเล่นของเด็ก การเล่นของเด็กศิลปกรรมเกี่ยวกับเด็ก สถาปัตยกรรม ตัวอย่างเกี่ยวกับสถาบันการเมือง เช่น นิทานเกี่ยวกับเจ้าผู้ครองนคร วีรบุรุษ ความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจบารมีของผู้นำ ลักษณะพิเศษของผู้นำ ถ้อยคำสุภาษิตต่างๆ ตัวอย่างเกี่ยวกับสถาบันอนามัยสาธารณสุข เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวของคนไข้ ความรู้เกี่ยวกับพืชที่ทำเป็นยา กาตาอาคมแก้โรค ความรู้เกี่ยวกับสัตว์ร้าย

มาจากสัต์ว์ ความรู้เกี่ยวกับวัตถุ ความรู้เกี่ยวกับโรค และกลวิธีในการรักษา เป็นต้น ตัวอย่างเกี่ยวกับสถาบันเศรษฐกิจ เช่น เพลงประกอบการทำงาน สุภาษิต ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากิน ความรู้เกี่ยวกับสัต์ว์ใช้งาน ศิลปะเกี่ยวกับการสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ประกอบอาชีพ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป หนังสือเล่มนี้เหมาะกับคนที่ต้องการศึกษาวัฒนธรรมไทยระดับชาวบ้าน ประมวลความรู้กันต่างๆ เกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมไทยทั้งในอดีตและปัจจุบันไว้ได้มากมายอย่างน่าทึ่ง แม้จะมีข้อบกพร่องหรือจุดอ่อนที่อาจปรับปรุงหนังสือให้ดีขึ้นบางจุด เช่น ไม่ได้นำเอาความรู้ทางสังคมวิทยามานุษยวิทยาเป็นเค้าโครงเสนอเรื่อง ซึ่งอาจทำให้หนังสือมีความชัดเจน เข้ารูปรอยกับความรู้สมัยใหม่ ไม่เสนอเรื่องกระโดดไปกระโดดมา หรือมีหัวข้อ ซ้ำซ้อนที่เป็นสถาบันสังคมสถาบันต่าง ๆ เป็นต้น และการทำฟุ่ตโน้ตและบรรณานุกรมที่ไม่สมบูรณ์บ้างก็ตาม ผู้วิจารณ์ก็มีความพอใจหนังสือเล่มนี้ไม่เสียค่าเงินที่ซื้อ และขอบคุณอาจารย์ประเทือง ผู้เขียนรวบรวม ที่ใช้ความวิริยอุตสาหะจัดทำ ปรุงแต่งอาหารสมองอันโอชะงานนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์

พิมพ์ที่โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โทร. 2158626

นายวันชัย ศิริชนะ ผู้พิมพ์โฆษณา กุมภาพันธ์ 2533

8112-05/1000

วารสารสังคมศาสตร์

ราคาขายปลีก 25 บาท

การบอกรับเป็นสมาชิก ชำระค่าสมาชิกโดยธนาคารหรือเช็คไปรษณีย์ ส่งจ่ายไปรษณีย์จุฬาลงกรณ์
ในนาม “วารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย”
กรุงเทพฯ ๖ 10500

ค่านำร่องสมาชิก

ประเภทส่วนบุคคล ในประเทศ ปีละ 60 บาท รวมค่าส่ง

ต่างประเทศ

- ไปรษณีย์อากาศ ยุโรป 210 บาทต่อปี อเมริกาเหนือ
225 บาทต่อปี เอเชีย 162 บาทต่อปี รวมค่าส่ง
- ไปรษณีย์ธรรมดา ยุโรป อเมริกาเหนือและเอเชีย 111 บาท
ต่อปีรวมค่าส่ง

ประเภทสถาบัน

ในประเทศ ปีละ 60 บาท รวมค่าส่ง

ต่างประเทศ

- ไปรษณีย์อากาศ ยุโรป 270 บาทต่อปี อเมริกาเหนือ
315 บาทต่อปี เอเชีย 222 บาทต่อปี รวมค่าส่ง
- ไปรษณีย์ธรรมดา ยุโรป อเมริกาเหนือและเอเชีย 171 บาท
ต่อปีรวมค่าส่ง

Price Per Issue 25 Bht.

Subscription by bank draft to “Journal of Social Sciences, Faculty of Political Science,
Chulalongkorn University, Bangkok 10500, Thailand.”

Individual

Abroad

- By Air Mail : Europe 210 Bht./annum, North America
225 Bht./annum, Asia 162 Bht./annum, (inclusive of postage)
- By Surface Mail : Europe, North America and Asia
111 Bht./annum (inclusive of postage)

Institutional

Abroad

- By Air Mail : Europe 270 Bht./annum, North America
315 Bht./annum, Asia 222 Bht./annum, (inclusive of postage)
- By Surface Mail : Europe, North America and Asia 171 Bht./
annum, (inclusive of postage)

ใบสมัครเป็นสมาชิกวารสารสังคมศาสตร์

Subscription form for the Journal of Social Sciences

ชื่อ (Name).....

ที่อยู่ (Address).....

สมัครเป็นสมาชิก.....ปี

Membership for..... Year (s)

ส่งค่าบำรุงสมาชิกประจำปี.....

Starting from volume

เริ่มตั้งแต่ปีที่.....

number.....year.....

จำนวนเงิน

Total amount.....Baht/U.S.

dollars

โดยธนาคาร/เช็คไปรษณีย์เลขที่.....cheque number.....

ส่งจ่ายไปรษณีย์จุฬาลงกรณ์ ในนาม : วารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ลงชื่อ (Signature).....

วันที่ (Date).....

วารสารสังคมศาสตร์

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กรุงเทพ ฯ 10500

Journal of Social Sciences

Faculty of Political Science

Chulalongkorn University

Bangkok 10500, Thailand

